

XIII.3.4.
~~11199-1~~
4

Сталмувыса пролетарияс. Сталмувыса

О Д О Д И М

...ПЫШЫГ JEЖЫД КАВАЪЕРИА БЪРГА УГ-
КЪДЧИСНЫ ВОЗЫНЖЫК МУНЫГ ВЪЛАЖАСЫД.

10

ХУДОЖЕСТВОА

№

ЛИТЕРАТУРА ЖУРНАЛ

КОМУНИСТАЛЕЗНИН

1 9 2 9

Сузөдөј, лыддөј

быд төлығын петан комі художествоа література

— ЖУРНАЛ —

„ОРДЫМ“

Леҙоны ВКП (б) Обкомлөн Агитпроп да КАПП.

„ОРДЫМ“-ЫН гижоны комі художествоа література быд комі гижылыы (щөщ комі-пермјакјаслыы). Гижө критика комі художествоа гижөдјас вылө, щөщ төдмөдө пролетариат нога роч літератураөн.

„ОРДЫМ“ сетө чельдлы література.

„ОРДЫМ“ отсалө гижны бостчыяслы бурмөдны асыныыс гижансамнысө.

„ОРДЫМ“ сетө бур отсөг лыддыған керкајаслы, клубјаслы нүдны јүгдөдчан уж, школајаслы, чельдлы література, быд **УЖДАЛЫГ** мортлы кокні, міча лыддантор.

Гіжеан доныс

	Төлыы кешлө.	6 төлыы кешлө.	Во кешлө.
Учрежденьјаслы да организатсіјаслы . .	— 60 ур.	3 ш. да 60 ур.	7 ш. да 20 ур.
Гражданалы	— 30 ур.	1 „ „ 80 „	3 „ „ 60 „

НЖ Коми
1-1

Ставмуывса пролетаріјас, 6тутч6ј!

У-24

ОРАЫМ

Художества 1929 во
литература 10 (37) №
журнал. ОКТЯБР

Пет6 ноль6д во Лез6ны ВВП (6) Обкомл6н Агитпроп да проле-
таріат нога коми гижы6ясл6н ассотсіатсіја. Пет6 быд
Т6лысын.
Сыктывкар. Коми ныга лезанін.

Гос. Публичн. Б-ка
1929

Об. кн. Лигр

Н. А. П.

Владімір Максімовіч Фріче.

Сентябр 4-д лунлаң паныд кулі Владімір Максімовіч Фріче. Сіј6 кулі сец6м кад6, кор Владімір Максімовічл6н ол6мыс в6лі зев-на колана, кор в6лі кол6 сылы индыны да л6г6дны марксизм нога гиж6дјас литература јылыг. М6јму тај6-ж6 каднас кымын з6бим марксизм нога наука вылын ужалыг6с Иван Иван6вич Сквортсов6с. Тај6 кулі ыжыд јурвеж6ра јорт, коді в6лі ужал6 да л6г6д6 марксизм нога прінтсіјас западса да роч литературанын да искусств6ын.

Кор класс6в6ј вермаг6м пыр 6тар6 паскал6, јогм6; кор щ6щ тај6 вермаг6мыс ыж6д6 идеологическ6ј фронт вылас; кор зев г6кыд лоі вермагны искусство да литература прінтсіјас л6г6диг6н—бурещ сец6м кад6 кувсис Владімір Максімовіч Фріче, коді в6лі ставс6 тај6с веск6д6 марксизм идеологјалаң, вермаг6 в6лі искусств6ын да литературанын марксизм нога идеологја ну6д6м в6сна.

Владімір Максімовіч јона вел6дч6м революціонер-коммунист. 1905 воын-нын, кор в6лісны студентјасл6н бунтјас, государственн6ј думаын черносотенетс Пурішкевич индіс Владімір Максімовіч-выл6, кызі крамольн6ј морт-выл6, бунтовщцік-выл6. Владімір Максімовіч 1905 воын-нын в6лі ну6д6 уж да вермаг6-выль идеологјаа школајас в6сна. Медга воҗаыг асс6 петк6дл6м (выступајт6м) Владімір Максімовічл6н в6лі 1900 воын диспут вылын, к6ні идеалист Нестор Котларовскіј в6ч6ма доклад, „Мировая скорбь“ јылыг да абу сені вескыда ну6д6ма вистал6мс6—абу богт6ма эконо-

мікасё. Сёкі Влaдiмiр Макiмoвiч сувтoма да вiстaлoма, мьi тa-щoм докладжасьд-пo оз туйны, докладас экoнoмiкacё да клacсoвoй вермaгoмcё aбу вaжoдлoмa-дa. Фeрт, сы-кaдын унaoн-нa eз лyчки кьвзыны вiстaлoмcё Влaдiмiр Макiмoвiчлыг.

1905-д вoгaнь В. М. жoнa ужaлoмa студeнтжас пoвсын, тoдмo-дoмa нaжoс кружoкжас пьр мaркeизмoн. Сeгaнь-жo 1907-д вooз В.М. ужaлo (сотрудничajtё) журналжасын, гижo стaтьжас да нyдoдo пpo-пaгaндa уж. Октaбрca рeвoлyтcиjа бoрын cиjoc индiсны ужaвны мy-кoд гocудapствoжас кoст уж нyдaн кoмiссapиaтo. 1920-д вoгaнь бoстчic нaучнo-исслeдoвaтeльскoй ужo: oргaнизyйтic 1-д МГУ лiтe-рaтyрнo-хyдoжeствeннoй oтдeлeннo, лiтeрaтyрa да кьв тoдмaлaн нaучнo-исслeдoвaтeльскoй инcтитyт, кyтic вeлoдны кoмaкaфeмиjaын. В. М. тaнi бyрcё вoчic зeв ьжьдoс.

Влaдiмiр Макiмoвiчлoн лiтeрaтyрнoй ужьc зeв yнa. 1908-д вoын-нa пeтaлiс cылoн нiгa: „Oчepки пo истoрии Зaпaднo-Евpo-пeйскoй литeрaтyры.“ Тaжo нiгaac В. М. лiтeрaтyрaыслы дoнcё cетo мaркeизм нoгa идeoлoгiяoн. Сeггa cылoн eмoг нiгaжac: „Иcтoрия литeрaтyры XIX вeкa“, „Зaпaднo-Евpoпeйскaя литeрaтyрa XX вeкa“, „Шeкcпир“, „Пoэзия кoшмaрoв и ужaca“ да мyкoд. Тaжo coмын кyш лiтeрaтyрa кyжa.

Влaдiмiр Макiмoвiч щoщ жoнa ужaлiс нaкa-искyствoын, ис-кyствoac лoгoдaлiс мaркeизм нoгa пpинтcипжac. Тa кyжa cылoн eмoг ужжac: „Oчepки coциaльнoй истoрии искyствa“, „coциoлoгия искyствa“ да мyкoд.

Cиjo-i oнi-нa вoли жoнa ужaлo щoщ журналжасын. Вoли peдaк-тoрын „Пeчaть и рeвoлyция“ журналын, „литeрaтyрa и мaркeизм журналын, „peдкoльгeгiжaca шлeнын“ Кpасный архив“ журналын. Мeдгa ьжьд ужьc бoржa кaднac cылoн вoли, нaучнo-исслeдoвaтeль-скoй. Тaкoд щoщ cиjo пpeпoдaвaйтic кoмaкaфeмиjaын да лiтeрaтyрa oтдeлeннoын (инcтитyт кpаснoй пpoфeccypaын).

Влaдiмiр Макiмoвiчлoн кyлoмыc oз-нa вoли кoв дьр. Cиjo жoнa-нa-вeрмиc oтcaвны aслac ьжьд ужoн мiжaнлы, вeлoдны aслыc вeжьг-жacoс.

Конжыштисны.

I.

Рытја кыа жүгөрјас гөрд морөса жон каяјасон суналөны кы-
мөрјас пышти. Визыв жу, вадор-лыа, керкајас—ставыс өзјоны гөрд
бијөн.

Ывла лаңтөдчө. Быгја гыјас чыныштисны жу вылын, дугдисны
өта-мөд вывти четчалөмыс. Мелиа голкөдчөмөн, кырјас нулиг тыр,
жу кутис визывтны кытчө-кө војлаң.

Вашкодчыс су му воңын сулалө Јогор. Быд ывла лолыштөмыс
һаң вывти котөртөны посһидик веж гыјас. Су ҳоңнас зарһиасө,
лајкјалө.

Кыз-тај өти гы бөрсә һаң вывти котөртө мөд, коймөд, һөлөд,
сиң Јогөр журын чужөны, панласөны мөвпјас важ жылыс, колөм
жылыс.

Лапкыдик муртса зерыс төскөн вевттыштөм керкајас пукгалө-
маөс кодлы кыз гаж. Накостти гартчө бусөс туж. Туж боқын һај-
тын луасөны, порө пијан моз, посһидик чельад. Со-и ачыс котралө
накөд; һајт, куң дөрөма, гачтөм.

Өти тулысө, лымсылөм бөрын жуныс кыпөдчис мукөд ваяс
серти јона вылө, весиг өикт помнысө ојдөдлис. Быд лун һајө—че-
лядјас—ворслисны вадорын, гажөдчисны. Өти лунө торја гажаа
пөртмагис шонди, кельид лөз жуө кигтис зарһи быгјас. Һајө весиг
дугдисны ворсөмыс адқисны жу куңа кущөмкө пывғанлыс катөмсө-да.

— Пывған катө! Ломтысө, да буткө,—горзиг тыр гөһитисны
һајө чукөрөн өикт куңа. Гиктсајас локтисны вадорө виқөдлыны вөв-
лывтөмтор. Виқөдөны, шенңөны.

Тајө јерөтһик аслас керканас катө. Ачыс, буракө, пыщкас
пукалө да пес лөдө пачас,—сорһитөны.

Гикт помө воигөн „пывған“ горөдис. Струбасыс кајис ру сурја.
Јөзис сув-гав муні коді кытчө вескалө, һекөд ез кол вадорө.
Унаөн вөрө ҳебгавлисны. „Пывған кывттоң өти морт ез вуқөртлы
өиктөд.

Сија быдмыштис. Рытјасын код јурөн гудөк һазгөм улө кат-
ласө зонјаскөд өикт куңа.

— Мыј мијанлы грамотагыс. Гөрны-көңһитө сиң кујам, гра-
мотатөг. Салтыр лыдфыс-тај ем-а,—унаыс бағыслыс Јогор кывлис
шуалөмјас.

Быд тулыс һајө пу гөрјөн пегравлисны мунысө, шыблавлисны
сетчө көјдыс. Быд гөжөм помө быдмывлис му выланыс көңа пөвсө

жужд, міча турун да јөн. Жебынік конер код шепјас вошлісны турун пыцкас. Јөзыс ышлолалө, молебенјас гылөдө, сөмын воыг-воө һаһ өмөла воө.

— Јеннытө вунөдны пондөмныд, өмөла сылы ескад—долө јөз-лы баушко поп. Мукөд воө һаһныс кынмас да сикт жынјыс арга-һыс сојө кыдјөг һаһ. Код сурө і быд во сја сојө. Лөка овлісны.

Печкігөн орјавлытөм сунісөн кысөһны Јогор јурын мөвпјас, жбыргыг чөрсөн јөктө сөлөмыс морөсас.

Овлісны мү шырјас-моз. Сөд ты код вөлі олөмныс: ез вөрҗыв-лы, сулаліс. Сөмын өтчыд вөрҗывліс код, кор сарөс чөвтөм кыв-сис. Һөдыр гыагыштөм бөрын олөмныс бара кутіс шылавны ез-кө кык во мыгт ыжд төвныр быгәөд сјјөс: том јөзөс богтісны Гөрд арміјаө. Јогор щөщ сурі. Сылөн ез-на вун самөкур тујісјас, пык-төм сінма мамыс.. Һоль во мыгт сја бөр лөктіс гортас. Выл мортөн лөктіс, сөмын ежыс колі важ Јогорлөн. Һоль воөн һінөм абу вежсөма, ставыс важ код-на сиктын.

— Колө тајө олөмсө јөткыштны воҗлаһ. Көлә мјанлыс ты-нымөс өтлаавны ыжд визыв јукөд, став олөмкөд. Верма ог-һө өтнам? Мыјла өтнам? Јөзыс-һө?

Таҗі мөвпаліг тыр Јогор мөдөдчіс гортлаһыс.

II.

Важ керка боқын кражјас вылын пукалә Јогор. Кіас кутө вооса һіга. Гөгөрыс куткыртчөмаөг мужікјас, гөж воҗын пөжсө-һны, курітчөһны, варовітөһны.

— Со, віҗөдлөј татчө. Тащөм машинајас вылын јөзыс качөд-чөһны вылө-вылө, кымөрјасыг-на вылө,—чуҗнас інділіг моз вістав-лө мужікјаслы Јогор.

— Мі вөлөстад летчөм вылө пуктам кујім лун, һајө тащөм машинајаснас пажһајтіг костаныд летчывласны вөлөстөҗыд дај бөр лөктасны.

— Со-тај, кушөм фівөјас емог.

— Јөзыс өһі ветлөһны саріҗјас пыцті, горһітөһны сурс кіло-метр сажсаһ. Сөрт, оз мјан моз мутө уҗавһы-і,—машинајасөһ. Оз-жө-өд-і кача һаһлыс көрсө төдһны.

— Мі-өд ескө огө-жө дышөдчө-да. Шоді петөмгаһ шонді летчытөҗ тілгам-уҗалам. Төв-һі, гөжөм огө шөјтчывлөј.

— Сјјө-өд-і ем: уҗалам јона, а кынөмпөт оз шөд. Мыјла сја лөө? Кужтөмла. Огө кужөј муһымөс вөфитһны. Вөсегіг весавтөм көј-дысөн көҗам. Сама јөз важөн-һін гөртө шыбытісны. Машинаөһ гөрөһны, машинаөһ көзөһны, вундөһны, вартөһны. Һалы-і кокһі. Оз һө-бөс һөламын арөснад гөрбылтчыһны,—һөбыдыка шуалө Јогор.

— Кыс-һін машинајас мјанлы. Гөрсө огө вермөј лөсөдһны-а, машинајас јешщө-дај,—кодкө шуіс пукалысјас чукөрыс.

— Позө-і мјанлы машинајастө суҗөдһны, сөмын ковмас өтувт-чыһны. өтувнад машинаыд шөдас дај буржыка уҗавғас.

— Кызнё сиз? Сәки аслад һинәм оз-и ло. Ставыс лоә артел-лән. Өнi-öd, көт шуам, гөһника олам, да век-жө-һин ас овмөсөн олан. Ачыл ыжыд-и iчөт ас вылад. Мыж колө вөч, һекодыс повны,— Јогорлаһ бергөдчывлөмөн шуис вергтө мужик.

— Сек-нө кодi кутас тенө увтыртны? Ферт, лоас артеллыг шуөм кывзыны. Артелыс-öd мијаныг лоө: теыг-меыг да ми код војтырыг. Һекушөм һацалство өз ло те вылын. Тақи олигөн, век-кыда шуа, век кутам кыdjөг һаһтө сојны. Ти енө повзөј. Буржыка мөвпыштөј. Виҙмујаснымөс өтлаалам, машинајас һөбам... Сөвет власт отсалас мијанлы кок јылө сувтны — шуис Јогор да лаһтис.

— Виҙөдлы өшиһө да пијанөс аdqи. Час-жө, миға, ветла прамөј јөзлыг сорһисө кывзыштны. Оланһыд! выланһыд! Јогор тани-и. Вајө. һескөдчыштө, леzөј пөрыг мортөс шөјтчыны. Мыж-һин сөгга сорһитиһныд? — Пукөг моз јуалис пукалыгсјаслыг Трөш Педөр.

Трөш Педөр һинөмөн оз торјав ежаһыс јөзыс. Пастаgө-көмаgө јөз моз гөһника, новлөдлө мукөд моз кизөрыһик тош. Виҙөдны збыль гөһнык морт, векиг табак көшөлыс кыз асвөчөм дөраыг. дај гор-тас-кө пыравлан, он аdqы торја озыралөм. Сөмын пачвоzыг гинмад шыбытчасны кык самөвар. Өһыс iчөтик, мөдыс ыжыд. Сөгга керкаыс јөз серти ыжыджык сылөн. Трөш Педөрөс өиктса бура төдөһны. Олө һинөм шуны, бура. Һаһтөм војасө отсалө сугөдјаслы: кодлы кыд чумантыр сетас, кодлы iцастө колта-мөд турунтөм војасө. Ферт, егкө оз прөста сет. Кыд чуман вылад лоө мөдыс сетны сымында-жө су, либө ужыштны мыжкө дыра сылы. Һаһтөм војасаd сылөн пызан вылас шөщ кујлө кыdjөг һаһ. Веккыда-кө шуны, ферт, агныс оз сојны. Јөз дырјыыд-жө сөмын воманыс пуктывласны-а. Пыран-кө на ordө пажнајтигөн ачыс шуас:

— Пукөи пажнајтам, сөмын тај прөст һаһыс абу-а...

— Мыжкө сөгга дуғдиһныд сорһитөмгыд? Часовһа зөһталөм јылыг-öd, көнкө, сорһитиһныд. Колө, важөн-һин колө. Вевтыс вијалө дај быдлатi кiсөма. Регыд һекөн лоө мијанлы јурбитһытө.

— Ми, Педөр Трөпимович, өтувјөн ужалөм јылыс вөли тани сорһитам.

— Часовһасө зөһтөдны? Ферт, өтувтчөмнаd буржыка кутас ужыс мунны. Бура, ферт.

— Ми егкө огө часовһа јылыс вөли сорһитө-да—кодкө полигтыр һөжјөһикөн шуис да зөбгiс јөз мышкујас сажө. Сы пыдфи воzө нуөдiс сорһи мөд морт:

— Өтувтчыны көсјам. Өтувјөн виҙму ужавны, выльног.

— Но!.. Сомыј јылыс сорһитөмһыд! Ог төд... Һинөм оз артмы ме чајта. Слава бог важ олөмнас өнiөz олим да век-на һаһ соим. Выльног олигаd, колокө-и һаһыс оз ло. Јенсө кутим вунөдны, сiјөн тақи ставыс кутiс-и мунны. Кықи важөн овлисны, сiз-жө-и мијанлы колө овны. Оз ков јенмыг летчыгны.

— Јенмыдлы нем чөж-һин еским да мыј бурыс сыыг.

— Вот кыз! Мыjnö тi лоомныд, ташом кывјас шуаланныд. Кывныд-од когмас. Ташом горнысö Јогор, көнкө, тiјанлы сөріс. Щыкөмыд, Јогорушка, армијаад. Вежөмаөс сені тенө. Бағыд зев прамөј морт-а, абу-жө тај вермөма тенө прамеја быдтыны.

— Сыжылыг ен шоггы, Педөр Трөпімовіч, дај јөзсө дугды повзөдлыны јеннад. Мі абу-нын кагајас, төдам мыј вөчам. Мунан-кө татыг—пагібө шуам. Сөмын мешајтчан мiјанлы.

— Вот кыз! Збојмөмыд, Јогор. Сөмын вег збојалөмыд. Нинөм тејад мөвпјасыг оз артмы. Отувтчыгјас чукөртчөмаөс!.. Ке-ке-ке!.. Мыј бара кутанныд отувтнытө-а, ке-ке-ке!.. Вірөдлам, ке-ке! Сөмын јөрманныд-кө мыжыкө енө локтөј ме ordö, нинөм ог сет, вөтла. Отувтчыгјас!.. Ме најөс ог вунөд. Ветла бағушкө ordö да вігтала тiјанлыг кывјаснытө. Мед сiја локтан вөскрегенъаө-жө шуас јөз дырјы тiјанөс јерөтныкјасөн, мед проклянитас. Оз ло тiјанлы віч-коын места, өнө-кө шыбытөј ташом мөвпјаснытө. Коди јенлы ескыг—мунамөј татыг, Трөш Педөр чышкыштіс вом доргыс дулсө, шыбытіс Јогорлаң кыкнан сінтырыс скөр, пурк-парк бергөдчiс да кутiс мунны гортлаңыс. Код гурө јөжгылтчөмөн вөтчiсны сы бөргә. Морт кызвiт кутiсны јурнысө гыжјавны, оз төдны, мыј вөчны: четчыны да мунны, алі колтчыны.

— Повзiнныд?! Мыжыг-нө повзiд? Трөш Педөр горзөмыг, најан-поп прөклянитөмыг? Абутөм јенмыс? Ме тан некөдөс ог кут, коди полө, мед мунас.

Кымынкө морт, вашкөдчыштөм бөрын, четчiсны да кежiсны бөкө—мунiсны Јогорлаңыс.

— Тi-нө мыј? Колтчанныд?—Јуалiс Јогор пукалыгјаслыг.

— Колтчам,—өтi-моз шуiсны пукалыгјас. Отiлөн моз налөн гордчiс гаддөс кiныс кабырө. Гiнманыс југнитiс чорыд көсјөм, ыжыд вын.

— Мі ещаөнөг колiм. Нөмтор. Богтчам ещаөн вөчны сөкыд уж. Мі көғам татчө выл көјдыс. Во нөлө-вiт мыгтi јозыс адғасны отувтчөмлыг бур лунсө да локтасны мiјан чукөрө. Кымын унжы-көнөг лоам, сымын јөнөг лоам, сымын јон лоө сөвет влагт.

III.

Шондi асывгаңыс дугдывтөг кiстө зорғалан му вылө зарнi југөр. Отi кымөр оз тыдав јенөжын. Сынөдыс југыд шоныд, көт пагтөг ветлы. Отi жугыг мөвп оз лок јурө ташом лунјасө. Окота гажөдчыны, сывны куғ лунтыр.

Ыб јылын зiла вөрөны најө—отувтчөм јөз. Кык вөв кыскөны вундан машина, сөмын шырскөм кылө. Зарнi шөпјас чукөрөн вөдөны шоныд му вылө. Машина бөргә ветлөны нывбабајас, вөналөны колтајас. Мужiкјас сусланiтчөны. Чөладјас чукөртөны колтајас. Уж пуө. Му жынјыс вундысөма-нын. Гiнмөн суғтөм віғјасөн кысөбны суслөнјас. Вірөдласны ужалыгјас суслөнјас вылө, нөмдасны да зiлжыка бөгтөбны ужавны.

Машина вөчис өтi кышов да сувтiс. Мужикјас чукөртчiсны өтi-лаө куритчыштны. Јогор на шөрын-жө.

— Важөн вөли шондi петөмгаң шондi летчытөҗыс кусынт-чөмөн вундан-да, вундан-да... Војнад уҗны сегга он вермы, коскад лыжлө. Öнi став сөкыд уҗсө вөчө машина. Кујим коҗ кокнi ужавны,—һимкоҗа муө пукгiг моз шуис тошка җаҗө.

— Нольөд во-на-i өтувтчөмнымлы-а, кок жылө-һин кути́м сувтны.

— Воҗө пыр јонмыны кутам, сөглас-кө богтас. Сөглас-кө бы-рас—ставыс бөр кiггас, мыј течiм ноль во чөж,—шуис Јогор.

— Мыјла-нө сөгласыс оз ло. Мыј мијанлы јукнысө? Кодјаскө пакөҗитчөны да сiјө-а. Бара-һин - пө зорөҗаснымөс путкылтөмаөг. Мыјкө-һин мијанөс омөльтiсны: завортө вогтөны, һаңтө талөдөны, зорөҗастө путкылалөны. Мөјмутө доң рыныш сотiсны. Кодјас-i дурөны—төдны он вермы. Гурас-кө бур оз-жө ло сылы-да,—скөра шуис Јогоркөд ортчөн сулалыс җаҗө.

— Онө-i адҗө, кыс төлыс пөлтө? Трөш Педөрнытө-нө вунө-динныд? Ој, јона сылөн лөгыс петө мијан вылө. Сiјө адҗө мијанлыс јонмөмнымөс. Адҗө, кыҗi вочасөн өтi-да, мөд-да локтөны мијан чукөрө. Ми өнi кык-мындаөнөг воҗза сертi. Воыс-воө Трөш Педөрлөн чiнө донтөм уҗалыгыс. Важөн вөли гөль мортыд чумантыр кыд-вылад лунтыр уҗалө сылы: өнi һекөд оз мун. Мијан дiнө отсөгла локтөны. Кыс сегга сылөн лөгыс оз пет. Важөн вөли сөмын виҗму вывтыс ветлө да индалө, өнi аслыс лоө ужавны. Со-өд кыҗi ми сiјөс конҗыштим.

— Шын!.. Шын!.. Сiктын пөжар.—кодкө горөдiс му вылын. Ставныс бергөдчiсны сiктлы паныд. Кiлометр сајын кымын тыдалө сiкт. Катыд помас вөр дорын сулалөны квајт выль гырыс керка. Öтi керка јур вылын вөсһидiк щын сурја катласө.

— Керкајасным сотчөны!. Ставныд кусөдчыны,—горөдiс Јогор да ускөдчiс котөртны сiктлаң. Јөј моз котөртө, һинөм оз адҗы щын сурја кыңзi. Уғлас да четчас, уғлас да четчас. Пельас швачкысiсны потөм җыңјан јургөм шыјас.

— Каҗалөмаөг,—југһитiс вемас. Јогор кашкыны кути́с. Котөртiг мозыс шыбытiс вылыс дөрөмсө. Пощөс вывти четчыштитөдн кiпидөсыс чашһытчiс увјө. Ез кывлы дојмөмсө. Сiнмыс адҗө: щын сурја содө, ыҗдө, паскалө. Сөдөдны кути́с. Пельыс кылө: җыңјан јургө; кодјаскө мыјкө горзөны бөргаһыс вөтчыг моз.

Керкајас дорө воiс да угi ежа вылө. Кочегыс быщкыны кути́с, оз сөт лолыштны.

Җыңјан век-на јургө. Јогор лептiс јурсө. Medga дорса керкагыс өшыһјасыс прудитө сөд щын. Биыс оз-на тыдав. Керка гөгө-рыс горзiг тыр кодјаскө котралөны, оз төдны мыј вөчны, мыјө кутчысны.

Кочөг дугдыштiс быщкөмыс.

— Пөжарнөй машина колө,—уеі төд вылас Јогорлы. Четчіс да котөртіс пөжарнөй сарајлаң.

— Тајө керкаыс сотчас. Огө удітөј кусөдны. Мукөд керкасө ковмас віңны,—котөртігас бара јурас воісны мөвпјас.

— Вогтө! Вогтө! Термасө, енө сулалө,— ылысаң-на горөдіс Јогор пөжарнөй сарај өңөс дорын горзыг јозлы.

— Ключным абу!

— Жугөдөј томансө!.. Вајө чер!—Кодкө кыг Јогор кватітіс чер, выныштчөмөн кучкіс томанө. Вогсіс. Термасөмөн петкөдісны машина, додҕагісны да гөһітісны пөжар дорө. Керка јур абу-на өзјөма. Гөрд бі кывјас һужөдчөны өшыңјасыг, һулөны выл керка стен.

— Ортча керкајассө віңөј,—горөдіс Јогор, ачыс керка пелөсөд кайіс керка вылө вевт когавны.

Омләліг-тыр бі кывјасыс һулөны выл керкајас. Јогор кылө, кыңі кок улас тіралө керка јурас. Ез удіт зөһөн вевтсө когавны. Лоі муө летчыны. Јоз чукөрыг сінмас уеі Трөш Педөр. Горш сінмөн віңөдө пөжар вылө, һумјалө. Јогор котөртіс сы дорө.

— Һымкод! Төда: теһад уж. Відчыг, чераң, суран коркө һе-коркө,—тіран гөлөсөн шыбітіс сылы Јогор да бөр котөртіс ку-сөдчыны.

Трачкөдчиг тыр рупкыгіс керка јур. Јенөжө кайісны сурс бі-кың. Һөдыр мыгті керка зөһнас вардіс. Ыжыд біпур моз кутіс сотчыны.

Керка сотчиг коста шондіыс удітіс летчыны вөр саяө. Арга вој һөбыдік кок шыөн петіс пармаыг, матыгтчіс сиктлаң. Кыккө локтісны кыз кымөрјас. Ывлаыс кутіс пөмдыны.

Јөз чукөр кутіс сывны. Кымынкө морт сөмын колі шыһаған керка места віңны, меd бікыңјасыс оз лебзавны ортча керкајас вылө.

Јогор зумыштчөмөн сулалө білы паныд, вөрзөдчытөг віңөдө сотчөм керјас костын чур віңан пач струба вылө. Саөө чужөм вылас ворсөны гөрд бі југөрјас. Дыр-һын Јогор сизі сулалө. Сінвогтііс кывтөны вежлагіг тыр герпасјас: кык во саяын најө татчө лептісны кујім керка. Мөд кујімсө таво-на. Мыјдта вын лоі пуктөма. Талун асывһас-на тајө шыһағанһнас сулаліс ыжыд міча керка, өһі...

— Мукөдсө колө віңны. Сотас.—мөвпыштіс Јогор да віңөдліс пөмыд сынөдө, бытөккө, кодөскө зөв мустөмөс аdқіс. Окота лоі сылы кыщовтны мукөд керка гөгөр. Бытөкө кодкө пыщкөсас вашһітіс: „сіја сен, матын көнкө. Сіја оз мірігчы өті керка, сотөмөн“.

Јогор һөжјөһыкөн кутіс мунны пөжар дорыг. Кежіс јөрјас дорө да пощөсјас пөлөн керка мышвывјасті кутіс мунны. Вужіс өті керка мыш, мөд... Гөгөр лөһ, пөмыд код. друг сылы кажітчіс во-зынжык, пывған дорын кодкө вөрзөдчіс. Јогор ласкыгіс пощөс бердө, сінһас суцкыгіс сетчө. Морөсас јөктө гөлөмыс, ортсө чет-

чыштны көсјө. Вірыс чулкјалөмөн кутіс ветлыны сөнјасөд. Тірөд-ны коф бытсөн кутіс сіјөс. да... Кодкө ем. Со, бара вөрәөдчіс, кутіс мунны пывган бокті. Јогор кыјөдчыг каңөн водіс муө да кутіс кысгыны пывганлаң. Зев дыр кажітчіс сылы кысгөмыс. Коркө воіс пывган дорө. Вужіс пощөсөд да бара кутіс градјас костті кысгыны керкалаң. Град помө воіс да картупель корјас вывті віқөдліс: кодкө керка бокрын нокгө гөрбылтчөмөн. Јогорлөн кыс мыјкө чорыдөс чабыртіс, кірпічтор-лы, путор-лы, ачыс оз төд. Бара віқөдліс картупель корјас вывті: век-на гөрбылтчөма, чужөмыс оз тыдав. Јогор нөжјөнїкөн петіс борјө да матыгтчіс төдтөм морт дінө воков ноль ывнаөң. Гөрбылтчөм морт тіралан кіјасөн біјасіс да чуткіс іқас чукөрө, ачыс четчыштіс бокө, көсјыс ескө пышјыны да сурі Јогорлы.

— Татчө! Тат-ч-ө-ө!!! Локтөј өdjө, кут-і-і!—горөдіс Јогор ыжыд гөлөсөн да лычкіс му бердас өзтагыгөс. Повөөмысла, да шај-пaj вошөмысла Јогоркөд сіјө ез кут воқсагыны. Кујлө да тіралө. Јогор кыліс туж вылын јөзлыг котралөм.

— Татчө локтөј, керка мыш вылө,—бара горөдіс. Нөдыр мыгті котөрөн локтісны ноль морт.

— Kodөс кутін, Јогор?

— Бөрті төданнды. Мунөј разөдө бісө сарај етенас кутчыгтөң.

Кыкөн разөдісны сарај бокрыс ізас нөб да тальалісны кытчөң өті бікің ез кут тыдавыны. Мөд кыкыс отсалісны Јогорлы көртавлыны өзтагыгөс. Сөгга ставныс петісны јөрыг туж вылө. Најөс кышалісны вылыг локтыг јөз. Јогор щөктіс ставыслы сувтны гөгөрыс, сөгга біјасіс да да нещыштіс өзтагыглыг чужөм вевтөдсө. Быдөн чужмісны: „Трөш Педөр“!

— Тајөс ме-і чайті! Черан! Еща кажітчіс зорөдјас путкыла-лөмыд, нан тальөдөмыд, өті керка сотөмыд? Көсјін ставсө сотны. Ез-тај ло те ног. Кың тај шуласны: правдаыд ваө оз вөј, біын оз сотчы. Вег лоі мыргөмыд. Ті, черанјас, онө повөдө мїјанөс нінөмөн. Оз падмы мїјан ужным, ыждас, пагкалас воыг-воө. Јортјас, тајө мортыс уна лок мїјанлы вөчіс. Сетамө сіјөс сөветскөј судлы. Бөгтөј да ігналөј вөј кежлас кытчөкө. Аскі вөлөгтө летчөдам.— Јөз чукөр ызгіг тыр мунісны туж куға.

дыр коф Јогор сулаліс өтнас туж шөрын. Нїмкофысла ставыс морөсас јөктө. Сылы окота лоі гывыны, сөмын кутчыгыс. Нумјалыг тыр мөдөдчіс гортлаңыс.

Коммуна дор.

Мед вермагөм му вылын олас!
Ми өтвылыг горөдам гор:
Мед капитал тіралас, полас,—
Став том војтыр **Коммуна дор!**..
 Ми выль олөм—Коммуна дорам;
 Ми орјөдлам капитал вуж.
 Быд воэмоэстчыг војтырлыг корам
 Щөщ пуктыштны ассаһныс уж!..
Оз дрөгмунны уж вөчны кіным,
Оз гөкыдыг гөлөмным пов;
Оз повчөдлы уж лыдыд сінным,
Уж вөчөмыг оз бөрынт лов.
 Мед капитал јоса оз серав—
 Ми тупкамөј сылыг пеж вом,
 Мыј сін улас фабрик оз „верав“.—
 Зік зымөбтам аскі выль дом.
Ог сыркмунөј, мөдамөј воэө,
Лөп-колода весаліг моз.
Код колтчө да гөдінас жөзө,
Ферт, шеныштам—оз ковны, оз.
 Віз Ленинлыг олөмө пөртам,
 Код паныда—востамөј кос.
 Уж техника вынјөрө јөртам—
 Сек вермагны, капитал, богт!..
Став выннимөс уж бердө пуктам,
Мед сиктјаслөн вежгас став бан—
Быд суэдытөм, тырмытөм бертам—
Сек пуркнитас щын сен-і тан.
 Ми вермагны дугдывтөг пондам,
 Кытчөз оз шед ывла вын,
 Став вөр-васө, арктиксө шонтам,
 Вој трундалыг бырөдам кын
Бі куслытөм му вылө өзтам,
Мед ісковтас һемөвөј шог.
Уж нуөдны көрт вөвјас ыстам—
Уж ештас кор—шојтчы бур вок.

Коммуын.

Коми-пермјак округöd ветлём-мунём.

I. Туј.

Коммуыд ескö ортча Коми областкöd, кыткö Кулёмдинса рајонöd, Вылыс-Вочгаң, овлö вескыд төвга туј Гајнаö, да ме ег лыст аржавылыд сеті мунны: кытчökö, міга, сібдан лыбö вошан-да, он-і волы Кудымкарад. Муні Сыктывкаргаң Котлас пыр, Вјатка пыр, Перым пыр,—зев ыжыд кыщ ескö лөі вöчны да тујыс сеті воссажык дај регыджык воан. Мөдыг, кор міча тујјасөн тасавласны да јітласны Коми му Коммукöd, пондам шлывкјавны ферт вескыда. Нымалö-нын сецём тујјассö вöчöмыс.

Котлассаң Перымöз муні көрттујöd. Перымгаң Кама ју куға каті парекодөн Пожваöз.

Гожөмпомга луныд көт і зев міча ескö вöлі-да, абу-нын воғза коғ жар. Төдчö-нын арлөн лолалöмыс, ывлавыв чужём вылö тувтчöмыс: лунјас жеңыдöг, вјжөдöны да гөрдөдöны корја пујас, рытлаңыс прамеја-нын ыркнїтлö, вожјаснас весіг чорыда пужавлö. Колöма-нын гожга гажа кадыд!.. Воғ пемдö, ödjö воö војыс—арга пемыд вој, оз-нын нөтї төдчы воғза-моз кыа југöрыд...

Рытнас горөн-нын, сөд ежöда вој улö, вөржөдчїс Перымгаң парекод, волгаса міча кык судта парекод „Чермоз“. Петі палуба вылö, вїжөдлі гөгөр да шенжөм богтїс: öтарö і мөдарö, кытчöз сїнмыд сузö, қірдалöны југыд бїјас—гашкö кымынкö сурс електричество бїјас! Вескыдывывгаң помыс оз тыдав, шујгавывгаң—Мотовїліка заводын—сыыг југыдöг да уна бїјасыс. Лөн, төлыд Кама ју вылас, пыдöстөм рөмпöштанö моз, угöны налөн југөрјасыс-да, быттö парекодыс шывгö кыткö вылітї, сөд сынөдöдыс...

Буса, дука вагонад туплагөм бöрын, міча парекод вылад мунöмыд кажїтчö зев бур шојтчөгөн: абу қескыд, оз зөркөд-таркөд, шыңїтөв,—кылыштö сöмын палуба вывгаң көлөсајасыслөн шыыс да нырнас васö јуковтöмыс. Летчыгі перїлö вылас, вїжöда міча серпассö Перым гөгöрыс, лолала морöс тырнам ыркыд сөстөм сынөднас. Кывза-да, весіг парекод көлөсаыс быттö мыжкö нїмкодтор меным вїгталö. думнам лөгөдлыны пондї, мыј, міга, көлөсаыс шуалö. Көкјамыс борда көлөсалөн щупкөдөмгыс артмыны кутїс быттö:

„Ката, ката Кама жуөд,
Нуа тенө Комі муө“.

Кама жу таті абу зев паскыд, Сыктывкар гөгөрсә Ежва коф кымын лоө. Сөмын берөгјасыс Ежвалөн дорыс мічажыкөг. Воласны жу-жыд мугов гөрд рөма слудјас. Уна-на паныдаглісны і пурја парекодјас,—абу-на-жө вермөмаөг өнөз став вөрсө кылөдны. Быд прістаңын ем парекодлы лөгыд сувтланін—прістаң, міјанын моз оз сувт берөгјас лүкасомөн. Прөјдітім аскінас Обва-вом, Іңва-вом, луншөр гөгөр воім Пожва діно (Усть-Пожва.), 174 кілометр Перымгаң. Петі берөгө. Сені течөма зев уна груз—јашщікјас, бөчкајас, плугјас, уна пөлөс көрт, чукөрөн-чукөрөн кујлөны тыртөм віна сулајас. Сені-жө сулалөны вөлајас, жөзөны јөз, унжыкыс крестана, нінкөмаөг да лөз дөра паскөмаөг. Најө локталөмаөг ылыгаң—төварла, грузла, јөзла. Ставныслөн нөль гөгыла тельгајас, „өднөкол-каыд“ нөкөн абу. Код-сурөлөн рөспустас корталөма көрөб—пасса-жірјасөс сешөмыд кыјөдө. Көн сурө сешөм тельга дінас донјасөны кылө роч і комі (пермјак) сорні. Мекөд щөц Пожваө парекод вы-лыс четчісны бура унаөн, а көрөба рөспутјас еща. Сы вөсна сег-га јамщікјас унжыкікорөны нуөмыс. Меным јамщік суріс ічөтік тушаа, первојсө весіг чајті зонмөн, а вөлөма сполнөј мужік-нін, нмыс Ваңө. Ачыс кыкө Крөкаловыс, комі-пермјак, гөль крестан-нын, Гөрд арміјаын служітлөма; терыба сорнітө да еща пыскылтө-да, бура унапөв лоө вөлі меным јуавны өтөтөрсө.

Мөдім. Туј пөлөн, берөгјас, зев уна руда чукөрјас—көрт руда татчө вәјөны Мајкар да Пожва заводјаслы. Ылынжык—чугун „ле-канјас“: тајө заводјасыс кыскалөны татчө кістөм чугунсө-нін. Та-гаң Мајкарөз 17 кілометр. Појездад өдјө мунөм бөрын да паре-кодыд лөгыда шывгөм бөрын, вөв дофад мунөмыд зев лок ка-жітчө: нөжјөн, добөдө дај зев буса тујыс.

Ме первојсө Ваңөкөд рочөн сорніті (сіјө бура кужө рочнас), сегга ме сылы төдтөм да, сіјө менө рочөн і чајтіс. Паныдагласны коміјас, Ваңолыс јуаласны:

— Кінөс кыскан, кытчө?

Ваңө шуас:

— Рочөс, Кудымкарө.

Бөртыжык ме сыкөд коміөн куті сорнітны да чүјміс мортыд. Сегга тујчөж сорнітім Ваңөкөд коміөн, сөмын сіјө унаыс рочө пөрліс.

Пожвалаң Кудымкарөз сө кык кілометр. Став грузсө і товар-сө Комі округө тагаң кыскөны вөлөн. Ылын!.. Тујыс ескө бур—тракт, лөгыд, абу зев төпканөг. Луныс удајтчіс міча, шоныд, өв-тыштө паныда рытив лунтөв. Воэвылын і бөрвылын вөлајас; бура өдјө рөдтөны-да, туј вывгыс зев кыза бусыс кыптө, өнмө і вомө пырө. Панјан ескө өті вөла-чукөрөс, да мөдөс суан-да сешөм-жө. Мајкарө воім-да, вөлігті еща бусыс мезмім: сегаң шочжык лоіны вөлајасыс, көн сурө сөмын пановтлан груз тыра дофадјасөс.

Туй паскыд, вескыд, гарвиžоны телеграп сурјас, кѳн сурѳ сулалѳны-на пѳлѳстѳѳм важ верстѳвѳј столбјас. Кыкнанладор бокас—вѳр, мјјанын моз-жѳ рас-сѳра кѳзја щѳкыд вѳр; кѳѳ ескѳ оз зев гажѳд гѳнјастѳ да нѳнѳм керны кѳрѳбад пукалѳгѳн—быѳ лоѳ вѳ-ѳѳдны ывлаввывтѳ. Тѳвга туйѳд мунѳгѳн-кѳ ескѳ, гашкѳ, узыштѳн доѳѳад, а распустаад і вугыртныд он вермы: пыр таркнѳтѳ, ѳбнѳ-тѳ, ѳетјѳдлѳ... Еѳѳа-кѳ-ѳд мыј: таѳсѳ-ѳд ковмас кысгыны 60 кѳло-метр!.. Сегга пыр лоѳ мунны ѳтѳ вѳвјасѳн сѳветскѳј стантсѳјјас абуѳг—вѳвјастѳ он вежлав. Первојсѳ ескѳ Вањѳлѳн вѳвјасыс бура ѳдјѳ котѳртисны, сегга пыр вѳчасѳн наѳмѳдисны да бѳрја помыс ѳдва-ѳдва шлѳпыктыны пондѳсны. дѳзман ескѳ да мыј керан..

Вужѳм медвоѳза вѳлѳк, 17 кѳлометр. Воѳс Мајкар — заводскѳј гѳкт. Поснѳдѳк гѳдѳв керкајас. Тонѳ вескыдвылын—металлыстјас-лѳн клуб, ѳмѳлѳк важ керка; шужавылын, сад пѳын, іѳѳтѳк пу вѳч-ко; сѳкѳд ортѳѳн стрѳйтлѳмаѳг ескѳ выл каменнѳј вѳчко, да сѳмын кѳлѳкѳлнѳчасѳ уѳдѳтѳмаѳг бѳгтны—жыннѳнјас ѳшалѳ-ны, а вѳчкоыс вевттѳм-нѳ ѳшѳнтѳм,—сѳѳ-нѳн ѳерт, і колѳ... Во-ѳынжык—театр. Заводыс бокрынжык, шужа вылас, горулын. Гѳк-тыс ѳк пуста-коѳ кажѳтѳс: куш, ѳекѳн мортлов оз тыдав, быѳѳѳ став јѳзыс кытѳкѳ пышјѳмаѳг лѳ лапѳтѳмаѳг. Мјјанлы паныда-лѳс сѳмын ѳтѳ нывбаба—вѳв нуѳ вѳлѳ туй куѳа, да нѳшта адѳылѳм гѳз-мѳд порг-котырѳс, зев поснѳдѳк мѳгтѳм порејас. „Шондѳ банѳј, завод-жѳ!—мѳвпышти ме гѳкт помас воѳм-да.

Нѳѳжѳнѳк рѳттам воѳѳ. Вѳр пѳшти ѳкѳѳ бырѳ—гѳгѳр ерд. Туй пѳлѳн мујас,—гырыг мујас, паскыда лѳвкѳвиžѳны. Руѳѳг (су) да ід ставсѳ-нѳн пѳшти вундѳмаѳг, сулалѳ сѳмын зѳр (зѳрсѳ тани јѳна вѳѳѳтѳны).

— Кушѳм тавѳ нѳнјасыс артмѳсны тани?—јуалѳ Вањѳлыс.

— Умѳла, -- шуѳс Вањѳ.—Руѳѳгыс сѳвгѳм ез во..

Ме думышти: „тыдалѳ, і татѳ гѳжѳмбыд зерѳма, мјјанын моз, да щыкомаѳг нѳнјасыс“. Збылыс, руѳѳг чумалѳјасыс (суслѳнјасыс) зев шѳѳѳг дај колѳтајасыс жењыдог, сегга јѳн сѳраѳг. „ѳерт, зер-ла“—мѳвпышти бара да јуалѳ:

— Тани зѳра-жѳ вѳлѳ гѳжѳмыс?

-- Ез, тулысгањыс ез зерлы.

Со, колѳкѳ, сегга і шенѳы: мјјанын гѳжѳмбыд пѳшти ез коблы, пыр зерѳс, а тани—засука! Ыжыд-ѳ ескѳ кѳстыс—200 кѳлометр гѳ-гѳр мјјангањ лоѳ. Ме ѳајтлѳ Коммутѳ зев нѳнѳ инѳн, сѳѳ-жѳ Іѳла Ваг аслас поемаын „Мунѳны“ шуѳ:

„Олан жѳ вылан те..

Нѳнѳн тыр Комму,

Печѳра тас,

Став Комѳ мувыв—

Парма і рас“.

Унаыс весѳг мѳвпавлывлѳ: мѳса, нѳнѳ местатѳ жалѳ буракѳ „вош-тыны-да, сѳјѳн і пыкѳѳны код сурѳыс Коммутѳ Комѳ областад су-

јомыс... Вањо вісталом серті-кө, вывті уна һаңјас Коммуын бөрја војасас абу-һын вөлөма. ҫерт, јөзыс олоны ашөр һаһөн, мунө вегіг заготовка, сөмын еща. Крегтана мујассө ужалөны воңа ногөн-на, кујім переменаһн, колхозјас, зев-на ещаөг, машинајас көн-кө-көнкө-на-жө муртса петкөдчөны.

— Те-һө, Вањо мыла он кутчыс колхозсө лөгөдһны? Красној арміјаын вөвлөм мортлы-өд колө возмөстчыны мукөдгыс.

— Төлкыс абу. Міјан ҫеревһа учөт (ічөт) 8 көҫајство токо, а пашһаыс өтваһн мөдік ҫеревһакөд. ҫемлеустројство көр вовас (лоас), секі-һні, һаһтө...

Тыдалө, Ваһөлөн ем окотаыс өтувчыны; төлкыс мыјөн лоас — секі һаһтө (буракө), бостғылас...

Воім медвоңа көмі сіктө—Өһі (Мајкар рајонулын-на, абу-на Көмі округын). Ічөтік ҫеревһа. Ваһө пыраліс лавкаө—табак һөб-һны, да абу сурөма: һіжка вылө-пө сөмын геталөны, —бостөма па-пірос.

— Макорка сөвгөм бырөма быдлаһн,—вісталө Ваһө.

Мунім кілометр 4—5. Вужім ічөтік шор пос. Ваһө плетһнас індіс шујгавыв да шуіс:

— То—граніча міјан өкругвөн.—Тужбокас сулалө сурја, һінөм абу гіжөма.—Етчөгаһ вовөны (лоөны) віль стовббез, крагітөм басөк стовббез,—содтіс Ваһө.

Гранічаса столбыс крагіттөм: быһтө сащкөмаөг һедыр кежлө. Сөлөм вылын кықкө лөгыджык лоіс: гранічаөд! Со кытчөң һужалө пагыд Көмі муыд—Межөггаһ Өһіөң! Татігаһ сөгга Көмі му куҫа-һһн ме рөтта. Вегіг Ваһө өдчөдыштліс вөвјассө: ас муас воіс-да, быһтө еща щапмыштіс.

Збылыс, кілометр сурјајас воһы кутісны вылөг, гөрдөн да жежыдөн гартөма крагітөма. Наһыс кынңі сулалөны һөшта һапкы-дік сурјајас—быд 100 метр мерајтөма. Тујыс быһтө воңа дорыс буржык лоіс—посһідік гаһа сора лыаһн волсалөма кыт сурө. Мед воңа сурјаыс вісталө 24 кілометр өтарө (бөрлаһө) 10, мөдарө 14.

— Кытчөң 14 кілометрыс?

— Купросөң.

Купрос — медвоңа сікт (гельсовет) Көмі-пермјак округын. Бура гажа код сіктыс. Код сурөлөн өшіңјасас өшалөны занавес-јас, четјас; куричјассө (көгакјассө) міча басітөмаөг — серөдөмаөг торја пөвјас да крагітөмаөг уна пөлөс рөмөн. Уна керка воңын сулалө ічөтік сад. Емөг і көрт вевта керкајас. Сікт ҫынсаһыс тујыс друг чукуылтө шујгавылө. Өтілаһн сулалө прамөј міча керка.

— Тајө-һө кодлөн?

— Ваһ төргөвечвөн,—вісталө Ваһө.— Ветвіс Сібырө да бөр воктіс. То бөра (бара) овмөдчіс естчө (татчө).

— Мыла-һө ез бостһны керкасө сылыс, згөдітчіс-өд егкө клуб улө лы-мыј-лы?

— Ог төд, мыја керкусө ез бостны.

Сікт помас сулалө кілометр гурја: отарыс гіжөма 24, мөдарап 0.

Нул кілометр!.. Ме медвоңаыг-на адҗа ташөм пастө гурјагыд. Міжан Комі муын бура уна гурја-жө ем да һекыг он адҗылы нултө.

— Кытчөң-нө тајө нул кілометрыс?—јуала Ваңөлыг.

— Југ ваөң шуө.

— Ме, другө, теныд һулгыд һинөм ог мынты,—шмонита Ваңөлы: нулыд-өд—нул і ем, һинөм!..

— Кін төдас, мыја естөн, өнҗа,*) нул суваво? Југ ваөңыс 38 кілометр.

Сіңі і вөлөма. Мунім воөжык да воіс гурја: отар бокас сулалө 1, мөдарап—37. Кужлөмаөг-гөгөрволөмаөг-тај кодјаскө гіжны—0?. Поңіс-жө-өд ескө воңа гурјаас пасыны: отар бокас 24, мөдарап—38. Комі округөд ветліг-мунігөн ме унаыг адҗылы 0 кілометр-тө: быдлаын, көні помагө стантсіја-костыс, сулалө 0.

Ылавыв рөмдыны кутіс, ыркһітіс. Мөд кілометр мунім Купросгаң да воіс бура куң пос.

— Тајө-нө кущөм ју, гашкө Іһваыд-да?—јуалі Ваңөлыг.

— Есіјө оҗеро, ты. Естөні,—шеныштіс плетһнас вескыдвыв,—сөвгөм оз гур етіјө тыыс. Важын сеті і вөвлөма тујыс, сегга кущөмкө інжеңер стрөйтөма віль туј есті (таті) мыјакө. Воңын јешө воас мөдік ещөм пос-жө.

Муныштім кілометр жын кымын-да мөд пос вујім.

— Кор-нө стрөйтлөмаөг тајө посјассө?

— Важын-һі, сар дырјі. Инжеңерыс јешө көсјөма өтік пос стрөитны Іһва вомөн, да абу удітөма—арестујтөмаөг. Лешман төдас, мыја есті дорогасө керөма? Ылынжык дај васөд местаыс.

Регыд воіс Іһва—Комі-пермјакјаслөн медаҗыд јуыс,—ічөтік, векһідік ју. Вескыдвылын туј бокас бура жужыд мылк (насып) төдчө—інжеңерыд вөчлөма. Вујім пос куңа. Поссө быд во когавлөны: тулыснас, ытва дырјі, вөр кылөдігөн мед оз ну, сегга бара лөсөдөһны. Ме ногөн, інжеңерыд бөрөн ужас кутчыгөлөма: колі ескө војдөр Іһва вомөн поссө вөчны (јон пос), секі ескө ез ковмы быд кежлө раҗлыны да вылығы посјыны.

Іһва доргаң тујыс мунө увтас местаөд, васөд інті. Ваңөлөн вөвјасыс өдва-һін вөрөны, унжыклаті воглөн мунөны. Прамөја ыркһітіс, пемдіс. Воім коз вөра інө. Кытысаңкө щын дуқ кылыштіс—тыла лі мыј лі, буракө, сотөны көнкө вөрас.

— Естөн, вөрас,—індіс Ваңө шујгалаң,—віль коммуна ем. Первој год-на овөһны.

Сеггаң, тыдалө, і щын дуқыс кылө. Зев окота лоі төдмавны унжыктор коммуна јывгыс. Мыјла коммунаыс овмөдчөма җік

*) Мыјкө, кыз сіјө.

выліно, вөр шөрө? Ез ө-мөј поз коммунасылы вундыны (торјөд-ны местасө даг візму ужаланіныг? Абу-ө тани кушөмкө личкөм, мед коммунарасыс дөзмісны сөкыд ужгыс да еновтчісны, мед кіг-гіс коммунасы? Ваңө вігталіс со мыј:

— Купросын вөві поп—сылнөј. Сывөн-пө пыс кытөнкө слу-житө ыжыт інжеңерын. Попыд естчө, көні коммунаыд, кутор ке-рас, басөк керку стрөитас. Пыс отсавас вөгөтны машинаез. Попыд естөн овмөтчас дај. попалө щөщ Купросас—өддөн (зев) лөгыт!.. Сесга бостісні сывыс кутортө. Өні естөн коммуна. Муыс-нө бур. Овмөдчісны агныс, уна дөревнаыс—Купросыс, Југваыс, Крока-ловаыс, абу уна көңајство—віт лі мыј токо-на.

Вөр пөмагіс, воны кутім Крокалөвө. Асылун јенежтасган мытчыгө ыжыд бурна пыдөс коф вјөв рөма тыр төлыс. Крока-лөвө вотөң, ічөтік шор дорын, вөскыдвылас сулалө өтка керка, өшіңөдыс зүзгыштө бі јүгөр.

— Естөн овө коммунист,—вігталө Ваңө.—Партіјаө пыріс да пыр-на көн гурө служитө, өні Југваын, һаттө.

— Өтнас і олә?

— Өтнас.

Вөскыдвылын тыдалөны турун зорөдјас, шујгавылын—мујас, зарвіөдөны чумаліјас да лівквіөдө вундытөм зөр,—бура уна гектар.

— Тајө - быдөс (ставыс) есіјө коммунистыдвөн, бөрланө бер-гөдчылөмөн шуіс Ваңө да плетнас ыжыда кыштовтөдіс мујассө. „Быдгама коммунистыд ем,—мөвпышти ме:—помещік моз овмөд-чөма“.

Крокалөвөд мунім јона-һін сөрөн, јөзыс узөны-һін вөлі. Нөш-та мунім кујім кілометр да воім ічөтік дөревнаө—көкјамыс керка сөмын. Татыс і менам јамшкікөј. Тани шөјтчам сесга асылөзыс.

— Мыјкө-нө сојыштны, Ваңө, тіјан сурас-оз?—јуалі дөревнаас воігөн.

— Ог төд... Міјан гортын һем абу-а... Наһыд, может, ем-а...

— Мыјкө-өд агныд сојанныд-жө?

— А мыј міө сојам? Лук да репка...

Вот теныд і „һаңөн тыр Комму“! Мыј оләм і оләны? сојны-ныс һінөм, а лыддысөны крестанаөн-жө агныс... Менам сөрыс вөлі өтік консерв көрөбка: сіјөн, міса, ужнајтышта да шај јуа дај зев бур лөө.

— Самөварыд ем тіјан?—јуалі.

— Абу. Міјан дөревнаын һекөдвөн абу самөварыс, быдөн овамө өддөн гөла...

Щајнык менам вөлі; көнкө, міса, ывлаас бітор вөчыштла да пузөда.

— Ваныд-өд ем-жө көт?

— Ваыд вјјім...

— Сіқкө шајнык пузөдам көнкө, ывлаас біаглам-да.

— Оз ков отарын (ывлаын), гор (пач) щоктам ломтыны да сені чугунын піжотасны.

Воім. Вањо вогтіс паккыд оҗос да пыртис вөвјассө (менө щөщ-і) кущөмкө вевтулө.

— Пыр керкуас.—Ачыс таркөдыштис өшіңас, керкаын биасісны. Кага, кылө, бөрдзис.

— Ладнө.

Четчі додфыс. Кокулын небыд: волсалөма іңас. Вовковтан-да, чурскакылө ва. Тани вөлөм колө керкаад пырны карта пыр, кујөд вывті. Керкаыс бура ыжыд, пачвождорсө торјөдөма заборкаөн. Пөг, дука, гутөг, һајт. Ужнајтышти. Вањо ескө төждыгө вөлі пач ломтыны, шај пузөдны, да ег-нін щөкты.

— Јөвтор оз сур тіјан?

— Ем-абу јөвныт?—јуалис Вањо пачвождор вежөсө јурсө сујөмөн.

— Ем, сејчас?—шыасіс нывбаба гөлөс да петіс томиңік ічмон.—Вањөлөн гөтырыс Палад.

Палад вајіс кыгкө посвоғдыс кык зөрһаң тупөгок да јөв. Јөвсө вајіс пөдөһчанас... Һајт тагтіө сысјалиғас ме віжөдлі-да јөвпіас зев уна гут — унжыкыс-һын кулөма, кымынкө ловја-на, вөрөдчөны кокјаснаныс... Зывөк код ескө вөлі, да ег көсјы өбөдһтны бур көҗәјөвалыс „гогтепріімствосө“, сегга 55 кілометр локтөма сојтөг-да,—сінмөс кунөмөн јуі...

Ужін бөрын бура дыр-на варөвітім. Ме чемоданыс перјі сегга „Парма јургөм“ да унатор сетыс лыдһі—пөшти ставсө гөгөрвоөны. Палад грамөтнөј вөлөма. Коріс менгым һагаөс, пукгіс пызан помас, ғузган-воғө, да кутіс лыдһыны аслыс. Ме весіг ег һын кывлы, көр сіјө дугдөма лыдһыгөмгыс—унмовгыгөма. Уһны ег вермы ескө прамеја: југдіғас саһмі—пөг, гутөг дај лудыкөг. Вањөлөн пачыс-һын вөлі ломтыгө. Мыкө, кылө, польскөдчыштисны-гөјыштисны пачвождор вежөсас да мунісны вундыны. Гортас коліны Вањо да мамыс. Пөгва јуім (чугунөн пузөдісны) да мөдөдчім воғө мунны. Меным зев тешкод кажітчіс налөн пачыс. Нөшта локтігөн-на каһавлі: Вөсһідік көрт трубајас чурвіғөны керка вывјасын. Ме первојсө чајті, міга, сіјө кущөмкө аслыс пөлөс трубајас, а вөлөма пач трубајасныс сещөмөг, Пачвомас лөгөдөма көрт лыстыс чуман кодөс, сетчө і вескалө пачһаңыс шыныс медвојдөр. Сегаң сегга көрт труба чукультөма бокө да помсө јөртөма кірпіч трубаө. Кірпіч трубаыс кајө јірк вылөғыс, сетһаң бара вөсһідік көрт труба керка вылөғыс.

Час вітын кымын петім Вањөкөд бара тујө. Шојтчөм вовјас бура өдјө гөһітөны. Асыввоғыс зев міча. Тујыс шылыд—лөгыд мунны. Бура уна посһідік Ғеревһа паныдағліс. Воім југ ваө — рајонној сікт. Пыралі столовөјө, көсјі сојыштны,—һинөм-на абу воғ-на-пө, шуісны. Мөдім воғө. Јусваын кык вічкө, өтісө еновтөмаөс-һын, тыдалө, сулалө өшіңтөм, ставсө кодко бығтө тојлөма. Өтік өшің ро-

ҕын тоҥжалө көв жылын важ ҥынкөм пөв,—мыҗла ҥынкөмсө сетчө өшөдөмаөг—ог куж вігтавны, жуавны ҥекодлыг-жө ег жуав-а. Лавка дорын, туж бокас сулалө кілометр сурја: отарас пасјөма 38, мөдарас—бара 0... Кудымкарөз ескө, ҕерт, абу нуль кілометр тагаңда—21 кілометр-на сетчөз.

Југ вагаң Кудымкарөз тујыс, кілометр 8 куза, мунө бара вөраінті.

Окмыс кілометр сајгаң, бура жужыд чојјывгаң, тыдовтчіс Кудымкар. Ылыгаң вічөдлігөн қік міјан Сыктывкар код: гөра бокын, сад пөвсын... Воны куті... Мөвпала, кытчө сувтны, кызі менө прімітасны, кущөм ногөн ужавны пондам, мыј вөчны...

Вужім Іыва вомөн поскод (временнөј пос-жө). Кајам вескыд улычаөд—ул. Ленина. Вічөда отарө і мөдарө. Улычајас векыдкікөс, вескыдөг. Керкајас—карса модааөг. Лыдфала гижөдјас (вывескајас): „Больница“, „Амбулатория“, „Аптека“, „Сојуз-керку“—медвоzza комі гижөд адзі, „Отделение Госиздата“, „Госторг“. Улычаыс зурагө вічкоө, кызі Сыктывкарын Коммуністіческөј улыча Степан вічкоө. Шужавылас—кык судта выль пу керка, сені окружнөј ісполком. Сегга—базарнөј рад, лавкајас. Вічко дорас вөлајас сулалөны. Сетчө і мі сувтім. Көлујөс додфө колі, ачым муні гижыс јортјасөс корҕны—Лыкачовөс да Піту-Өңөөс (Зубовөс). Первој пыралі ісполкомө „јавітчыны“, сегга мөдөдчі „Гөріс“ газет редактсіјаө. Туж вылын меным паныдагісны Лыкачов і Зубов. Јона ҥыккод пырыс чөлөмбытҕағім ставным. Ветлім Окроноө патөра меным корҕны. Індісны ыжыд (II ст.) школаыс өткік вежөс. Сетчө Піту-Өңө көд нуім менчим көлујөс.

— Ашын (аскі) бајітам, кызі ужө заводітчыны, шуө Зубов.

— ҕерт ашын, талун колө шөјтчыны,—воча шуа ме.

Туж вывса буссө паскөмыс весалі, мыггі да муні сојны столовөјө. Кудымкарса потребошестволөн столовөјыд, ме чајта, Сыктывкарса столовөјтө-на перещапітөма... Ҥајт, јөзыс уна, пріслугаыс кык, очередь відчығны лоө час мөд... Ставыс сульө-вущө, термагө, ызгө (сур јуөны сені щөщ). Меным первој волігөн і „суріс“: шыдөн (ладнө ез вөв пөг) кіккалісны јурывгаң... Коркө (кујім час лоі овны!) сөјсіс, петі ывлаө да адзі ҕтенгыс кущөмкө обявлениеңө. Матыстчі да көсја лыдфыны вөлі. Секі кодкө өшіңгаңыс меным бара јур вылө кігтіс быдгама јөгсө... Вічөдлі вывлаң пыркөдчіг тырјі, кущөмкө нывбаба пыркөдө ме вылө пепельніча. Адзіс менө да аңыд гераліг моз рочөн шуіс:

— Ах, извиняйте!

Ме сылы, ҥумјалөмөн, рочөн-жө воча шуі:

— Ничего, ничего, не беспокойтесь...

Муні патөраө да пу којка вылө (вајісны кыскө общежітјіјөсыс) шөјтчыны воді. Зев ҥыккод вөлі: прімітісны быдөн бура, патөра сетісны гажаөс—вылыс судтаас, пелөс комлата, отарө і мөдарө ылө тыдалө. Медга-ҥын рад вөлі, местаө воі-да... Тајө вөлі герөдаө, август 21-өд лунө.

II. Уж.

„Göd öqöcöd“ пыран да менам вежөсө (патерао) он-на другөн и пист—верман вошны: сымында калидор пыр, өзөс пыр да комлата пыр колө мунны улитыс и вылитыс—зик лабиринт код. Первој луннас ме отнам ог вөлі адзы туйсө-да, нуодалис стөрөжі-каыслөн пыс. Рытнас ветлі пукавны Лыкачов ордө. Горнитим-варовитим бура дыр комі лытатура жылыг. Лыкачов лыдыс асгыс выл поэма—„Козинтөг.“ Темаяс егкө абу выл: бура олыг крестанскөј нылөс—Оганьос көсјоны мырдөн верөссајө сетны озыр жөнык сажө. Оганьлөн вөлі мусаыс флома—комсомолец, колкознык. Сижө фломаыс сөгга и мездө Оганьос—гөтрагөны најө козинтөг. Сөмын сюжетсө кужма бура паккөдны да мича художествоа кывјөн гжыны—сјөн и бур тајө поэмаыс, торја лөгыда да мича артмөма бытөвөј герпасјасыс. Меным кажитчис поэмаыс. Поэо шуны, Лыкачов тајө поеманас быдмис бура вылө—быдса јур судта*).

Горөн код-нын локти патерао. Көсји бианы, да ез өззы электроыс. Лампочка ошалө и быдтор, а би ез шед. Сиж и лои сөгга водны пукојка вылө. Војнас сакмөдисны шырјас да лудыкјас: шырјасыс быдлаын, комлата тыр, ыжыд шумөн шарөдчөны; лудыкјаслөн мөдногса өломыд—најө выл төдтөм морттө („свежинатө“) пурөмөн-пурөны, польдытөзныс менө гојөмаөг, гөгөр зөлитө јажөј... Тајө „патераас“ ме учи-на јешщө кык вој, пызан вылын, електричество биөн (лампочкаыс вөлөм сотчөма-да, сјөн оз өззы), сөгга петі Питу-Өнө ордө да сені жырујті мунтөз.

Мөд луннас ветлі бара столовөјө,—мунли егкө асывнас затрөкајтны, да луныс сетчө и вошис менам: затрөк нужалис өбөдөз, өбөд нужалис рытөз. Ег вегиг уфит нинөм вөчны аслам уж куза. Рытнас Лыкачовкөд ветлөдлим Кудымкарөд, виқөдлим сад, гојга театр,—прамөј лөгыдөс.

Кожмөд луннас ег-нын пырав столовөјө: лутщө-нын, мига, щыгјала өтик лунсө да уж вылө лөгөдча. Луныс бурещ пекныча вөлі-сјаж, поэо виқалыштны...

Окроноын чукөртчылим горнитны: кытчө медвојдөр ветлыны да мыжжык вөчны. Лыкачовөс редакцја леэө щөщ ветлыны; Питу-Өнө прөст (сјө педтехникумын велөдысын-да, каныкул кад-на вөлі кольлалө),—кујимөн лоим-нын, колө нөшта оратор кодөс бөгтны, медым ичөтика висталас комі культура кыпөдөм мог жылыг. Көсјө вөлі ветлыны Саватөј Зубов (Окроноса јуралысөс вежыс), да бурещ вөскрегеңна кежлас чукөртчө рајонса инспекторјаслөн совещань-нө-да, ез ешты мунныс,—ветлис сөгга мјанкөд окрполитпрогветыс Иван Грјгорјевич Петуков (роч).

Первојсө вөлі код-гурө шуөны ветлыны Карповаө, субөта кежлө, медым вөскрегеңнанас сені поэис утка кыжыштны да бөр Кудымкарө воны—комі рыт вөчны вөскрегеңна рытас. Ме куті лыч-

*) Печатајтөма поемасө № 8-9 „Ордым“ журналын.

кыны ветлыны вöскрегеңна-кежлас кушöмкө районнөй өиктö, ме-
дым унжык крестана вермисны волины кывзыны да виçодны коми
рытсö. Ме дор сувтисны щöц Саватей Зубов да Яков Яарков (Виç-
му јукöдын јуралыс). Синим—лөгöдчим медвојдөр ветлыны Көчö
(Кочево, 87 километр Кудымкараң војвывлаң). Яарков јорт весиг
шмонитиг моз шуис:

— Вöвјасныд-кө тјанлы оз сурны, ме сетла племеннөй ужјас-
öс ОКРЗУ-ыс.

Ыжыд „аттö“ Яков Јермолајевичлы көсјомгыс көт!.. Ме адчы-
ли сјö племеннөй ужјассö—ок, мичаöг да терыбöс! Сöмын куз тујö
најö оз, ферт, тујны. Ми корим Яарковс, медем сјö телефонон
висталас Көчас рајисполкомлы мијан локтöм јылыс да сени јуөртас-
ны јöзсö вöскрегеңна кежлö коми рыт вылс. Яарков јорт зев гө-
лөмгыс көсјысис „талун-жö јуөртны“.

Ми, коми гижысјас, кујимөн лөгöдим коми рыт кежлö програм-
ма. Спектакль јылыс горни ез и вöв весиг—јöзыс (ворсысјасыс) абу-
öс. Програмаö сүјим кымынкö кывбур висталөм (декламация) да
былөм. Татчö ме јона мыщакли. Сыктывкарыс мунигөн ег бост
некушöм коми литература („Парма јургөм“ да „Ордым“ № 6-7 сö-
мын вöлисны сöрыс): миса-öд, Коми муö-жö муна-да, сетыс сурас-
ставыс. А сени һинөм абу вөлөма! Весиг „Ордым“ журнал некод
вөлөм оз суçод,—тешкод! „Југыд туј“ воö сöмын кыклаö: „Гөрис“
редактсияö да Окружнөй исполкомö. Ме көсја вöли виставны асгым
кывбурöс „Стантсия Сыктывдинкар“ (печатајтöма 66-öд № „Југыд
туј“-ын да 5-öд № „Ордым“-ын), да бурещ сјö №-ыс некөн абу.
Коми зыранаса газетјас да журналјас һигајас вылө сени виçодöны
зев омöла. Весиг коми гижыс јортјас оз суçодны! Ме сесга выль-
пöв лөгöди „Стантсия Сыктывдинкар“ (медвоçза куплетсö) да нö-
шта нотајас вöлины менам-да, программа кызкө-мыјкө лепитим.

Суббöта асывоçö муним ми һольөн Көчö. Луныс зев мича. Вöв-
јас öдјö рөттöны. Абу вывти жар һи абу көзыд,—зев лөгыд. Көн
сурö крестана вундöны. Бура уна завор öçсöд лои петны туј ку-
зыс. Быд завор дорын сулалöны гоз-мөд челаф. Воçыв востöны,
медем ез ков мунысјаслы сувтлыны. Ферт, оз прöста челафыд
сени овны—кијаснысö чургөбөмөн дон корöны услужитөмгыс.

Шөјтчыны сувтлим Јурлаö—рајоннөй өикт, 43 километр Кудым-
караң. Столовöјö пыралим öбöдајтны. Тани егкө и куш столовöј-
ыс, јöзыс абу, да и гојаныс абу: лышнөјсö-пö огö лөгöдö, шуис за-
выс. Ми закажитим аслыным öбöдсö да вöчисны. Сесга петалим өикт-
сö виçодлыны. Јурла сулалö ичөтик ју дорын (Лоп-ва), сизсö абу зев
гајтөм өиктыс. Питу Öңö коркө çола дырјыс тани велөдчывлөма-
да, унатор төдö. Јöзыс јурлаас—стрелечјаслөн потомокјас: пыш-
јывлөмаöг Петыр Великөј дырји (стрелечса бунт бöрын) да овмөд-
чывлөмаöг татчö да Јумö (өикт ем). Сулалö кык вичко—каменнөй
да пу. Пу вичкоыс ичөтик, лапкыдык, зев-һин важ—моданас петров-
скөј кад дырға код. Тани гражданскөј војна дырји вөлөма кулак-

јаслөн кыпөдчылөм (восстание). Мунлөма јон тыш, бура унаџс вилөмаџс. Плөщцаџ вылын сулалө братскөј гу. Сиктас ем бура ыжыџ сад, сетчө спортівнөј плөщцаџка да вогса сцена вөчөмаџс. Кымынкө керка вылын антенна везјалө. Ортсыгаңыс вижөдны—быттө јөзыс культурнөја олөны, а керка пыщкас њајт. Тани јөзыс рөчөг. да, муртса ез вун: километра сурјаџ тани бара пасјөмаџс 0 (нуль).

Јурласаң ми егө тракт куза мунө, кејим вегкыдыв. Колө вөли пыравны Петуков ordö: сјјө ачыс Лојнаыс. Морттө ми њещыштим туйө петигөн-нын-да, нинөм абу удитөма бөстны сөргыс, мунө куш пинжак кежгыс. Сөгга Лыкачов да Питу Оңө пишщалаџс, да Петуков пишщаль-жө көсјө гортгыс бөстны. Тати тујыс јона-нын омөль—абу трактыд: топканөг, чукльөг, рас пөвсти мунө. Прөјдитим Чужја сикт, рөмдигөн воим Лојнаө. Лојнаас лөгөдөмаџс куммуна. Отувчөма 31 овмөс (136 сојыс). Коммуналөн ем 2 вундан машина, 1 ыщкан машина, 1 куртан машина, 2 көзан машина. Став скөтыс і овмөсыс отувја, сөмын јөзыс олөны асланыс керкајасын-на.

Километр њоль кымын муним Лојнасаң да бара петим тракт вылө. Пемыд-нын вөли, вујим поскөд Көса ју вомөн (Кама вылө усө). Тагаң тујыс мунө увтасинти да уна пос волас. Отар-мөдар бөкас тыјас дилквизөны.

— Вот бы естөн окофитчыныд!—шуө Лыкачов.

Зурс пемыдөн-нын, час өкмысын кымын, воим Көчө. Сиктас њекодлөн-нын би оз тыдав—узөны јөзыс. Сөмын Чепөль ју вылын зувјалөны бијас—чері кыбөны.

Нинөм оз тыдав-да, кималасөн моз корөим патерасө Густојев јортлыс (PIK-са предгедательлыс). Унзил јывгыд Густојев быдөн повзис мијаныс. Абу і дивө: војшөр-војын зуркөдчөмөн пырөны кушөмкө јөз, кујимөн пишщалаџс, ме өчкиа да портфеля—зјк төдтөм!?. Бөрвылас Густојев јорт висталис: ме-пө чајти кушөмкө комиссијаөн тјанөс... Мијан татчө лөкөгөма зјк видчыгтөг: Кудымкарсаң њекод абу јуөртлөма, вегиг көсјыс Јарковыд вунөдөма!.. Ми прамеја жугылтчылим: миса, аски оз бура удајтчы вөчны комі рытсө, јөзыс оз төдны-да. Густојев јорт көсјыгис ставсө лөгөдны аски, а талун—щажөн јуктөдис мијанөс да водтөдис узны жој шөрас. Патераыс Густојөвлөн важ поп керкаын, улыс судаас. Коркө гашкө ескө і гажа вөвлөма, өни јона-нын омөлтчөма: шпалерјас кулөгөмаџс, жој плакајасыс катлыкагөны-да њеладнө-кө тувтчан пызаныс щөщ турки-тарки јөктө—сојиг-јуигјасөн лөө видчысны, мед ез киггы. Узны, дөрт, позө.....

Аскинас, југдыштитс-да, кујим друг мунисны лыјыны—Чепөль-пөлөн утка кыјны. Густојев јорт петис рајкомө:

— Чукөртла комсомолецјасөс да пионерјасөс, щөкта јуөртны војтырсө комі рыт кежлад.

Ме колтчи гижны: колө вөли лөгөдны рыт-кежлө „Стантсја Сыктывдинкар“ Сөмын өти куплет кынзи нинөм ез артмы—вунөма.

Коркө воисны кыгыгјас (һинөм һекод ез вай); локтис Густовев—вөчөма ставсө: афiшајас өшлөмаөг пионерјас быдлаө. Волисны мијанөс видлыны уна представителјас. Јона отсалис мијанлы велөдыг Герман Николаетич Будрин. Сijө бура кужө гудөкөн ворсныда, ми велөдим кымынкө комі ыланкыс: Будрин акомпанирујтө, ме да Пiту Оңө ылам.

Луныс щыккис: асывгаһыс гудрагис-кымрагис, ритнас сегга зермис.

Квајт часын петим театрө, комі рит вылө. Театрыс важиник керкаын, јөзыс төрө морт 200 гөгөр. Мијан бөрга сетчө пырисны бура унаөн. Вочасөн пыр чукөрмис публика, сизим час кешлө театрырис јөзөн: унжыкыс том-улов, вөлисны i олома војтыр, локтөма щөщ став „рајса“ интеллигентсijaыс...

Комі рит вогтис көчса избач. Медвојдөр Петуков јорт вөчис ичөтк доклад „Культурнөј револутсija Комі-пермјак округын вөчөм“ жылыс. Аслас докладын Петуков щөщ кыв-мөд шуис Комі област куға: мијан сугедјас-пө, комі-зырана өкмысөд во-һин течөны культурасө асланыс кывјөн, асланыс оласног сертi, налөн-пө ем һин мијаныс ыжыджык опыт, сijө опытсө-пө колө богтны i мијанлы щөщ. Сегга вiгтыштис ичөтика ме жылыс дај помалис.

Комі ритыс бура мунис, јөзыс јона кекеначисны. Ме вiгтали кымынкө кывбур да балалајкаөн ворсөм сорөн ыли комі ыланкывјас; Ликачов лыфталис аслас выль поемаыс „Көзiнтөг“ кушөм сурө торјас; Пiту Оңө гажөдис аслас „Өнжаөн“—„Шоголь Петра“, „Проповед“ да мукөдтор. Сегга ылим хорөн (3 морт) гудөкөн ворсөм улө. Мыјөн мијан помагис, јөзыс ас костгыныс бөрјисны 3 мортөс (комиссija)—“Гөрис“ гажетө комі рит јывгыс гiжны да аттө вiгтавыны ритсө вөчыгјаслы.

Мијан рит бөрын воггис көчса том јөзлөн асланыс гаж: ылом да јөктөм. ылысны щөщ „Чужі, быдми“ һеуна мөдногөн лөгөдышталөмөн кыт-сурө. Јөктисны „кадрель“, „вальсјас“, „краковјак“, мега јонасө асгыныс јөктантор—„туг-магтан“. „Туг-магтан“ јөктөны тази: сувталөны мөда-мөд бөргаһыс (гөрөн-бөрөн) кыщ-жынјө моз да воқө мунөмөн пыр өтиногөн јөктөны, быттө шыдөс чирсөны (пермјак ногөн-кө шуны—туг магтөны), гудөк пыр өбитор ворсө-пилитө: „тапурө да кекурө“...

Театрыс ми муним 12 часын војнас, а том јөз колыны-на сени гажөдчан.

Тажө комі ритыс јона матыгтис көчса комі-пермакјасөс комі-зыраналаһ, төдмөдис өта-мөднысө комі кывјөн. Ме унаыс јуавли рит вылас:

— Вежөртад али онө менчым вiгталөмсө?

— Вежөртам,—воча шуасын јөзыс.

Көчын горһитөны јона-һин мијан ногөн—„л“ вылө (иһваса комiјас „в“ вылө): гөвөм пыфди гөлөм, овөм—олөм, сiғ воқө. Емөс, серт, комі кывјас, кодјасөс оз төдны пермјакјас: гач—вешјан,

пач—гор, сегда уна роч кыв пырöма пермјакјас горныö: öмiз—ма-
лына во—год. Коми-пермјак гижысјас вочасөн сужöны лiтератураö
сешöм роч кывјасыс пырöдi коми кывјас, сегда најö оз-нын гижны
iнваса горны ногөн „в“ вылö—гiжöны „л“. Оз поç шуны, бытö
оз гөгөрвоны пермјакјас зыраналыс горнысö кымынкö тöдтöм кыв
пöнда,—гөгөрвоöны, ферт. Ме дiнö коми рыт вылын волiс кушöм-
кö шап коç томиник морт да шуö:

— Ог вежöрт (гөгөрво) ме коми зырана ног бажiтöмтö (горны-
тöмтö).

— Мыjnö он вежöрт?—жуали ме.

— Богтам көт пач. Мыј сiјö пачыс? „Мун, пач ломты“ Мыја
не шуны гор?..

— Вежöртан-тај те, мыј сiјö пачыс. Ескö „пач“ кывсö некод
ез шулы коми рыт вылас, шап мортыд ачыс мыјлакö мытчiс сiјöс.

Ферт, тащöм тiпјасыд емöс, најö зiлöны пöдмöдны коми вој-
тырлыс кывсö öтувтны.

Петуков жортöс Коми рыт бöрын вöли код-сурö прамеја топöд-
лöмаöс зыраналыс культурнöй опыт богтны вöзjöмыс... Сiјöс вегi
шуöны (мыждöны) шовiнiстөн (роч морттö!). Ме бөртижык тöдма-
сi-да, коми-зырана жылыс вөлöм оз поç јавö вывтi горнытны, мед-пö
коми-пермјакјас ез ыштыны öтувтчыны коми-зыранакöд да пырны
Коми областö... Тајö, тыдалö, збыль сiјi i ем: кор ми мöдöдчiм Ку-
дымкарған Кöчö, меным шуiсны: те-пö полiтика жылыс (ферт, нa-
циональ полiтика жылыс) нiнöм ен горныт...

Вöскрегенъна војнас-жö ми бөр мунiм Кöчыс. Зерö көзыд ар-
га вој. Југдандор воiм Лојö. Петуков ордын iчöтика шöйтчыштим-
ушыштим. Асывоçнас коммунаса столовöјын затрекајтим: вердiсны
јаја шыдөн да јөлөн, јукталiсны ырöшöн. Мијан локтöç ескö мыс-
калiсны столовöјсö, да јона-на најт гөгөр. Пырны лоö кујöд-вывтi
моз дај гојан дозмукыс абу çик сöстöм. Јона-на ковмас коммуна-
лы пелькöдчыны, најтсö весавны. Виçöдлiм коммуналыс машинајас-
сö, ветлiм выль стрöјба дорö—стрöйтöны ыжыд шоныд карта скöт-
лы. Уж вылö чуксапны öшöдöмаöс жынънан, сiјөн-жö i шабашитö-
ны. Нараçитö предгедатель,—мијан дырјi вöли ветлöдлö кынаулас
ныга богтöма-да, норагö—оз-пö кывзыны том пöлöсјас (чельаф), ло-
пö кыкпöв да кујiмпöв најöс ужö вöтлыны...

Луншөр гөгөр воiм Кудымкарö. Мукöд сиктјасö ветлöм сегда
ез-нын ло: Питу Öнöлы некор—лөгöдчыны колö велöдан кад кеж-
лö (сiјö педтехныкумын велöдö), Лыкачов редакцијаö сiбдiс—оз поç
мунны, а ме öтнам, ферт, јона гажöдны ог вермы. Кудымкарын
коми рыт шуiм вöчны пекнычаö. Сетчöç кујiм лун-на вöли колö
видчыны. Ме гiжi „Гöрiс“ газетö статъа (рочөн): „К культурно-
му сближению народа коми“. Сöмын редакторыс (Бражкiн) ез лез
газетас: нiнöм-пö оз сет јöзыслы статъаыс. Ме ськöд јона венçi.
Сегда сiјö менчым статъаöс нуiс окружкомпартö (статъаöс вöли
печатајтöмаöс сенътабр 10-öd лунга газетö, кор редактор пырöдыс

вөлөма С. I. Зубов,—ферт, абу ставнас, кыт сурө чинталөмаөг). Вөлі музееј—бура унатор чукөртөмаөг сетчө, лөгыда ставсө пукталөмаөг, сөмын јона зескыд-дабытө еща вошө бурлуныс, пөрадокыс. Музееј вогса быд лун 10 часгаң 3 часөз. Ем торја научнөј уждуөдыг, быдтор лүчки виставлө воыгјаслы. Меным јона лөгыдөн кажитчис комі-пермјак крајувса музеејыс. Виžоны зев пелька, пыригад-на адқан гижөд: „шапкатө пөртчы, вылыс пагкөмөн ен пыр“. Ем бура уна јукөд: археологја, геологја, исторја, быт, да мукөд.

Сегга ме бара-на пукти зөң лун „Југыд туй“ да „Ордым“ коргөм вылө, сөмын ез сур нинөм. Кудымкарын ем бура лөгыд сад да сені гожга театр. Комі рыт лөгөдим вөчны сижө театрас. Көсјим пианаөн ворсөм улө гывны комі ыланкывјас, да ез удајтчы: пианисткаыс мунөма вөлі В.Иъваө.

Кудымкарын комі рыт мунис нөшта бура: өти-кө, программасө содтим; мөд-кө, унжык вөлі висталыгыс (гижны богтчыгјас щөщ виставлісны асгыныс проізведеңнөјаснысө); којмөд-кө, јөзыс вөліны гөгөрвоыгјас. Воžада кыв висталис Сергеј Ільич Зубов јорт (АПО-ын јуралыг). Колө шуны татчө бара со мыј: Зубов јорт зев сөлөмгаһыс висталис комі культура јылыг, сөмын мыјөн воис медга иңтереснөј инас (комі-зырана јылыг), друг кызкө бытө щөкмуныштис мортыд да һебыдика сегга і помалис. Медјонасө, ферт, меным лој тајө рыт вылас зевтчывныс. Важөн-һин сецөма ме ег выступајтлыг,—гашкө, во 8-9: балалајкаөн-і, сизі-і јона гажөди кудымкарсаөс. Ферт, вывти револуціоннөј программа ез вөв унжыкыс вөлі бытовөј торјас, медга унаыс—комі ыланкывјас (аслам і јөз-костса). Кущөм впечатлеңнө сетис јөзыслы тајө рытыс—шуны ог вермы. Мөд луннас адгылы окружкомса секретаркөд да нөшта код сурөкөд да шуөны лөгыдөн. Газетө өнөз-на һекөд, тыдалө, ез гижлы нинөмтор Көчса рыт јылыг һи Кудымкарса рыт јылыг.

Сенътабр 1 лунө ме бөр муні Комі областө. Вегкыда-кө шуны, округса јуралан уждуөдыгјас кезөвтөны бытө комі-зыраналыг культурасө, літературасө (оз суžөдны нинөмтор), воžмөстчөмсө. Јона-на колө сені нуөдны культурнөј уж. Поžө шуны, комі пермјакјаслөн культураыс мијаныг јона улын,—олөны һајта, дурка, пемыда,—көт олан условјөыс і оз јона мијаныг торјав. Медга ыжыд могыс, ме ногөн,—колө матыгтны тајө кык пөлөс горһа комі војтырсө, медем өдјөжык өтвылыг кыпөдны культурасө. Комі-пермјакјас да комі-зырана—өти јөз.

Уж да уждон корбём.

Пурјон, плытаён кывтім мі,
Вајім кер.
Гребјон гурскім: гафміс кі—
Оз кут чер.
Зер да војтөв кулыс пыр,
Кывтіг дыр:
Кынміг, когміг, пессігтыр.
Вајім пур.
Естөн лыа, естөн сі—
Зібыштчам;
Сінмыг петө кельд бі—
Зорыштчам...
Воө кыркөщ, зургө пур—
Чажмунө.
Пыжө сөлам, керјө зур—
Зыммунө.
Тільгам, пессгам, көртавлам,
Клячавлам,
Помыг-помө котравлам,
Јітавлам.
Воам інө. „Комілес“
Муралө:
Мыјла ен төд кер ылөс —
Лышалө?
Колан лун да колан кык—
Оз пріміт.
Оз төд сіјө дадө щыг—
Төрөпіт.
Ојлас, гөкыд аппарат
Вугралө.
Кватігчан да—өкурат
Јігналө:
—Талун ештіс, аскі лок,—
Брічөбтас:
Мырғыг мортлөн пузас лок —
Швачөбтас:
—Лунтыр ме-тај корі щцөт—
Ен сетөј.

Шуштӧм кад.

I.

Сулалӧ зев гажа гожеа асыв. Јенежын лебалӧны пӧжӧм јӧвкен код-езыс дора кымӧрјас. Золгӧны каяјас. Сынӧдын јургӧны жыңјанјас. Куъ ну-кылӧн јӧз кысеӧ вичкобе.

— Еј, Мигіпер ші! Пыравлы-жӧ,—правленнӧ ӧшиӧд чукӧстис Васӧс де-сатскӧј.

— Пиемӧ тїанлы воис. На, да ен вошты.—Зев нїмкод пырие Васӧ то-пӧдис пиемӧсӧ морӧс бердас да зїршыптис гортлаыс.

— Мамӧ! Мамӧ! Миколсаъ пиемӧ воис,—ур шӧн туркеӧдис Васӧ керка пыщӧ, кутис гӧгравны мамыс гӧгӧр.

— Миколсаъ!? Аттӧ дај, котӧртлы, со зӧлӧтӧј, Габӧ Петырјасӧ, сен ба-тыд. Ӧдјӧ гӧйтлы.—Јона щӧктӧм ез ковмы, Васӧ важӧн-нын гӧйтӧ Габӧ Пе-тырјасӧ. Ӧкеиң нїмкодысла— зӧран кїјасӧн вежеис, кутис видчыены аја-шаӧс. Аслас ӧлӧмыс јӧшкӧ.

Ӧкеиң виӧдны абу-на пӧрыс. Ӧткымын чукыр ем-жӧ ескӧ чужӧмас. Сој-вына нывбаба. Јок поводда возӧ пораслӧ-жӧ кос јукалӧм вылӧ. Кыенӧ: вер-рӧссајӧ мунӧм бӧрас пыр еурис јона ужавны-да. Чужлисны кык ныв, кувейс-ны. Ӧтї ші Микол—салдатын. Мӧд ші, Васӧ—челаӧ кадсӧ-на вужӧ. Мигіпер витӧд во-нын гӧрны-нї, ыщкыны-нї, ез петав. Сїјӧ вїсмӧм бӧрын олӧмыс став ӧкыднас водис Ӧкеиң пелпомјас вылӧ.

— Но, кӧнї шемӧнды? Васӧ, пуксы јенув пелесӧ да лыдды. Сӧмын ен, пара вӧла моз, прыејы,—пырис да шуис Мигіпер, ыжыд тошка пӧрыс мужїк. Пуксеис пызан сајӧ, лӧсӧдчїс кывзыны.

Васӧ лыддӧ. Мигіпер тошсӧ лебесїтӧ. Ӧкеиң чышјан пелесӧн чышкалӧ еивасӧ.

Лыддысесїс. Ӧкеиң ышловчїс да четчїс самӧвар катӧдны пызан вылӧ. Мигіпер зумышчӧмӧн пукалӧ, оз вӧрзы. Кымӧсас чукырјас ветлӧны, бытгӧ кымӧс кучїк улас мӧвпјас жуӧны.

— Боет, ју,—небыдїк шыӧн шуис сылы Ӧкеиң.

— да.—Мигіпер боетис тыра стӧкан.—Со-тај шыд гїжӧ: „ог гӧгӧрво, мыј вӧсна војутта. Некущӧм бурјас оз тыдавны: Мїјанлыс јуалӧ. Мї-нӧ мыј тӧ-дам? Бурдыејас моз олам куъса еїнмӧн. Кыс-нын тащӧм гырыс торјас мїјанлы тӧдны.

— Шај јуӧм бӧрын, Мигіпер петис кыр јылӧ. Шоныд сынӧдын јӧктӧны гудӧк шыјас. Луншӧрја шондї пӧжӧ. Зонјас нывјаскӧд ӧтпӧвсӧн гажӧдчӧны. Бокышжык кер бунт вылын пукалӧны мужїкјас. Курїтчӧны да варовїтӧны. Мигіпер матыстчїс на дїнӧ.

— Пуксы да шӧйтчы, Мигіпер,—шыасис ӧтї мужїк.

— Турунныд-нӧ ез-на пуктысесы?

— Уна-ӧ мїјан пуктысаъ... Мыј ем ез-жӧ-на. Су дорыс ештӧдисны. Аскї Сојваӧ катасны. Курїтчанныд еурас тїјан? Мејам Габӧ Петырјасӧ колї. Пукалам вӧлї... друт ӧзӧс гурјыв вӧсесїс. Пырис Васӧ да јуртӧм петук моз кутис четчавны: „Миколсаъ пиемӧ воис“...

— Но-о! Миколсаъ? Мыј-нын гїжӧ? А? Но?—Мужїкјас кутисны јуасны Мигіперлыс.

— Чо-ов! Сарос чөвтисны-да, кы бур олмыс. Сарыд-од вöлы женеан пуктөм морт. Оңи еесеа жентө скөрмөдөм бөрад олмыс зикөз торкеас.

Кыптасны тышјас. Прамөј јөзсө вјаласны, коласны сөмын грешнјјас. Секи муыс потас, дај став грешнјкыс сотчас бын. Со тед-і бур олөм лоө. Ез-кө сартө вөрзөдлны, гөгөр бур вөлі. Кущөм олөм јен лөөдөс, сјјөн-і колө овны.

Керка пыщкөс лөһалис. Быдөн бергөдлө јурас выль јүөр. Ас погныс гөгөрвөдны.

Төвру шуөвтіс, шыркытіс чуркјылө. Ласкысес леснјчөј керка бердө. Бара кывзө.

... Пызан гөгөр пукеалөмас став вөлөтса кеһыс: купечјас, поп-багушкө, миссөнер, леснјчөј, озыр крестана да мукөд. Леснјчөј сувтіс, өтарө-мө-дарө катласег-тыр кутіс вјетавлыны.

— Господа! Сегодня пришло такого сорта известие: в Петрограде случился переворот. Временное правительство во главе с Керенским разогнано. Власть захватили большевики. Нам здесь необходимо обсудить вопрос о том, как в дальнейшем действовать. Или-же сочувствовать и помогать большевикам, или-же активно сопротивляться. Прошу высказаться, господа.

дыр сорнјтисны. Оңи четчывлас еуғ-моз буксас, мөд, којмөд. Ставыс чуксаө паныд сувтны выль власты. Некодлы налы сөлөм вылө ез во выль локтөм јүөр.

Вөјтөв чівгіс ыб јылө. Куғ вөјбыд ворсис лым сора зер вөјтјаскөд, вөр-ын пујас өінліс. Сөд гундыр код кымөр уна пөвсөн вевгеөма төлые бан. Ы-ла пемыд, шуштөм.

III

Воис 1918 вөса тулыс. Көзид төв термасег-тыр чукөртгіс јеждид ешкынсө, пышјис вөј вылө. Печера зөвтіс морөсө, лолыштис, поткөдліс јі паскөмсө. Јі пластјас мөда-мөдөс тојлалег-тыр вөтчисны пышјыс төв бөреа.

Крестаналы тајө тулыс ез сөлөм выланые во. Турунјас бырлаес, өта-ваөз ылын-на. Јона-на еурө скөтлы шыјавны. Уналы лоө начкавны скөт-нысө.

Мылдінө локтіс медвоғза парекөд. Јөз, кығ-і век, летчисны вјөдлны сјјөс. Мужікјас чукөртчисны, курітчег-моз кутісны варөвтіны, медеа-нын ту-рун јылыс.

— Мыј вөчны, мөвпыштны он куж. Турун сөөдмөн абу. Скөт баксө. Начкыны жал,—бығгө кодлыкө норасөны мужікјас.

— Мејам іңас-ны, турун-ны, кітыр оз еур.

— Оланныд-выланныд, мужікјас. Мыј-нын сорнјтаныд,—локтіс мужік-јас дінө ушгетел.

— Мыј бара мјанлы сорнјтны: турун јылыс. Төдан-өд пікө воім.

— Енлөј. Ме өңи летчылі парекөд вылө. Кывлі, Јакшаын-пө, Сусловлөн ем вузөс турун.

— Но! Збыль? Колө-тај суғөдны. Кығі?

— Чукөртчөј унжыкөн, ыстөј кодөскө, мед сјјө һөбас да пурјөн-лі, кығ-лі, кылөдас,—шүс ушгетел.

— Збыль-тај сг! аа! Колө! Бствывлам-і ем,—ловзис јөз чукөр. Ота-мөд-өс торкег-тыр кутісны ызгыны. Медеа-нын кегер тошка д-адө. Сылөн вежон мында-нын скөтыс „норма“ вылын олө. Кінас өвтчег-тыр сјјө лангөдіс ызгы-јасөс, да кутіс вјетавлыны:

— Сөмтө, мужікјас, дерт, чукөртам. Мортөс колө мјанлы корены, прөст-жык мортөс. Ме погөн со мы: оз-ө ушгетел боетсы. Сјјө бөлө шетас, дај прөстжык. Олександр Семјоновіч, кывзан он-пө мјанөс?

Мужікјас вом паскөдөмөн кутісны вгчыены, мыј шуас ушгетел.

— Ог төд. Ог-жө-өд ешты, но да обшествотө кывза-нын, ветла.

— Пасибө, пасибө. Отсалан жөзлы, мөдые огө вунөдөй.

— Сизкө колө тїанлы термасыштны. Аски парекод катө бурец. Сөмны-тө чукөртөй да вайөй. Прөшцайтлөй!

Аскинас рытжавыв ушгел пукөис парекод вьлө. Пыдө зөбис көлүж пын-кас обшествоин чукөртөм 200 шайт. Парекод тукөстис мед бөрҗаыс да вөр-зөдчис. Ушгел кутис өвтчыны шапкаин. Кыр жывань воча кынтисны кїяс, шапкаяс. Кїзөр тошка дадө пес течас вывань өвтчө кыкнан кїнас, быгтө јенежө качөдчыны лөсөдчөма.

— Шуда ветлөм! Лун-ї вој кутам вїтчыны,—горзө јөз чукөр.

Парекод ьлөстеис вөлөстие. аугдис кывны јөзлөн ызгөм. Јөзис чунь гыр-сабе-нын лоїны.

Кымын возө катө парекод, сымн ывлавыв вежсө. Колїсны-нын вїзјас. Волөны мїча јагјас, жүжыд слудаяс, костјас, дїјас. Мукөд дырјї былыктас нөрыс сајыс еїкт. Јаскысөма ју бердө. Гөгөрыс, һаһ шөрөмјас моз, мујас кулөны.

Көјмөд лун вьлө тыдовчис Јакша. „Акеел“ нөжјөнїк матысчис вөлөсетө. Керкајас пыр ьждисны; кутисны тыдавынн өшїңјас, мортјас.

Кыр жылын сулалөны салдат дас кымын. Пїшцаљабе, морөсаньс гөрд дө-ра пасјас. Парекод сувтис. Салдат чукөрыс торјөдчисны кыкөн да кайисны па-рекод вьлө.

— Ме—јуралыс гөрд салдатскөј отрадөн—Порунов. Тајө мортис менам веекыд кї—Јаков Розе,—шүис чорыд гөлөсөн Порунов.

— Парекод вьлыс петны, сїзжө пырны оз поз: кутам шобөыны.

— Менө мылдинсајас турун нөбны ьстисны,—шобөдөм бөрын Паруновсө јүөртис ушгел.—Леэлөј вөлөбетас. Мїјан скөт шыглы кулө.

— Ветлы да ен дыр. Рытнас кывтам.

Кыа летчїгөн парекод вөрзөдчис Печера кывтыд. Дырө-һөдырө мыгїи коркө-ї тыдовчис Мылдїн. Жугыла вїзөдө ушгел вөлөдет вьлө. Төдө: мустөм јүөр вайө вөлөтсали—турун ез еур. Парекод пыцкыс петис Јаков Розе. Вї-зөдлїс вөлөдет вьлө да јуалїс ушгелыыс:

— Тајө Мылдїн?

— да.

Тїјан емөс со кодјас: Ігө Олөксан, Пїшцїк Иван да Кукин. Тајө кујим мортсө төдан?

— Төда. Кыкыс—купечјас, Кукиныс—дөвереннөј „Стелла-Поллоре“ фїр-малөн.

— А-а,—нужөдїс Јаков Розе.—Локтам—да, нулы мїјанөс на өрдө. Мї-јанлы вөлөтсаыд код еурө елаесїсны на вьлө. Мїјанлы шемө волїс.

— Ме ескө ог борынтчы нулөмыс, сөмын ог-өд ешты. Прамөја узтөм мејам, сөсөа колө јөзислы вїстыштны ветлөм јылыс. Со-тај кыр јылас мыјта јөзис, бөстөј кодөскө-дај. Најјасөс-өд быдсөн төдө, индасны.

— Поэб сїз.

Парекод сувтис. Порунов отрадыскөд четчїс да мунїс „гөсөитны“ купеч-јас өрдө. Огїлыс 2000 шайт адзөмас, мөдлыс 1500 шайт. Сөсөа мунїсны Ку-кин өрдө. Кукинлөн бурец нїмлун кольфалөны. Пызан тырыс сојан-јуан.

— Со, бурец мїјанөс вїтчысөмаөс,—пырїс да вашјалїг тыр шүис По-рунов.

— П-пук-сөј, ш-шојт-тчөј. Тал-лун мејам н-нїм-лун. П-пукеөј, г-гөсөи-төј,—кутис лөсөитчыны іменїк.

— Петкөдла ме тед нїмлун. Јөзис шыгјалөны, а те шөгөдчан тан.—Порунов чужјис пызанө. Тастї-паһ, черїһаһјас, жарїтөм јусјас, һаһјас, вїна сулејаяс—ставыс нөрїс жождө, өтгүдырө гудраесїс.

— Кыз рушку! Јөз вынвїр һөһалыс. „Реллө“ колө тенө мөдөдны,—Пе-тїг-моз горөдїс Порунов Кукин вьлө. Салдатјас разөдчисны вөлөсетөд. Кодї

јѳв јуны, кодї нывјаскѳд дурьштны. Недыр мыетї Порунов дорѳ локтїс ныв-баба да кутїс еласны:

— Тенад салдатыд менеым јѳв крїнча јуїс да ез мынтыс.

Порунов чукѳртїс отрадсѳ, щѳктїс нывбабалы їндыны мыжасѳ.

— Тајѳ? А-а! Тенѳ мыј, сецѳм-тащѳм, вѳчан? А? Кымыныс ме теѳ вїс-тавлї: ен пакѳсїтчы. Шањ сееса. Ен елае. Бостѳј, јортјас, сїјѳс, вїстѳј рел-лѳ. Ѳдјѳ!

Кык салдат квачїтїсны мыжаѳс сѳјборджѳдыс. Нүїсны вѳлѳет номѳ.

— Естѳѳ сувтѳѳѳј,—їндїс Порунов бенґїн амбар вылѳ. Бенґїн вїзан ам-бар ѳтї вевт помнас пырѳма муѳ, мѳдыс вылѳ кыпѳѳѳѳѳ. Ытѳва ва амбар вев-тѳѳ каяѳма, шлѳѳѳѳѳѳ гыјаснас керјасѳ.

Келдѳѳїс салдат. Меѳеа бѳрјасыс еїнѳва тыра еїнмѳн вїѳѳѳдлїс шондї выл-ѳ, ју вылѳ, јѳз вылѳ. Сѳлѳмыс лѳкыс дыкѳ. Јурыс бергѳѳѳѳѳѳ. Кущѳм окѳта-на сылы овны. Реѳѳѳѳѳїја оз жалїт.

— Шы—Кујїм шег код ыргѳн пула вѳчїсны кујїм роѳ. Шноткысїс ваѳ. Кѳзыд гыјас кѳзыд кывјасѳн кутїсны нүвны доја їнјас.

Шѳј мытчыслѳ, бердлѳ гыјас пѳвсын, бара мытчыслѳ... Дыр-на тыдалїс вев, дор гыјас пѳвсын сылѳн суналѳм, кытѳѳѳѳѳѳ ез вѳј.

IV

Шондї летчан-дор Васѳ каяїс мѳс корены. Су дорѳ воїгѳн паныд лоїс нѳпја морт. Васѳ кѳсјѳ-нїн вѳлї кезны вѳрѳ мѳс жыңјан шы вылѳ да сувтїс. Тѳѳеа код какїтчїс нѳпја морт. Ҷїк Мїкол код.

Нѳѳјѳнїк локтѳ нѳпја морт; чотыштѳ. Муѳѳма, буракѳ. Васѳ вестѳ воїс да сувтїс.

— Тенѳ кодлѳн лоан?

— Мїтїперлѳн.

— Васѳ!?

— да. Те абү-ѳ Мїкол?

— ѳерт-жѳ ме.—Мїкол пуктїс нѳпсѳ муѳ да пуксїс түј бѳкѳ.—Ег тѳѳ-тенѳ, Васѳ. Вежеѳмыд.

Мејам мунтѳѳ шег код-на вѳлїн, ѳнї со пу суѳа-нїн. Мыјнѳ тан вѳчан?

— Мѳс кореа. Те пукавлы тан, Мїкол, ме петкѳѳа вѳрѳс мѳсјассѳ да щѳѳ летчам. Матынѳе кылѳны жыңјанјасыс.

— Ветлы, ветлы. Вїтчысла.

Вас котѳрѳн пырїс вѳрѳ. Недыр мыет петкѳѳїс мѳсјас.

— Ме нѳпсѳ летѳѳѳа, ме. Те-ѳѳ муѳѳмыд.

— Бост їнѳ, летѳѳѳ.

Сорнїтїг-тыр кык вок мѳѳѳѳѳїсны суѳѳны мѳсјасѳс. Кыкнаныслы зев нїмкод. Быд понѳл, быд пос Мїколлыс морѳсѳѳ тыртѳ долыдѳн. Бара-нїн гортас воѳ.

— Тѳѳан, Мїкол. Мї егѳ вїдчысѳ тенѳ. Мї со мыј вѳчам: друт пырам, меѳ еїнныс чашкавлас.

— Батным кущѳма чујмас.

— Мамыд-дај. Сїјѳ бара бѳрдјас.

Ез-ї тѳѳлыны, кыѳ воїсны гортаныс. Кыщѳвтїсны мыш вывтї, јѳртїсны картаѳ мѳс, сееса пырїсны керкаѳ. Мїтїпер сујѳма ѳшїнѳ јурсѳ, кодкѳѳѳѳѳѳ сорнїтѳ. Ѳкеїн пачѳѳѳн нѳкѳѳ.

— Вајїн мѳс... Мїкол!?.—Швачкысїс жѳѳѳ Ѳкеїн кїе подѳнча, тронгїг-тыр тупылтчїс залаѳка улѳ. Мїтїпер нерјїс јурсѳ ѳшїныс, адјїс Мїколѳс да вѳмсѳ паскѳѳїс. Кальаныс уеїс лабїѳѳ.

— Но-о!—сѳмын кујїс шуны Мїтїпер.

Мїкол окасїс бат-мамкѳѳ, пуксїс лабїѳѳ.

— Век кезлѳ локтїн?—Јуалїс Мїтїпер.

— Ѳнїсѳ гортын лоа-а. Гашкѳ-ї ковмана.

— Сесе-нө гөгөрвоанныд, кытчө мыј гіжеомныд? Партиялыг мојассө гөгөрвоанныд?

— Кыз-нө. Ме-тај гөгөрвоа-а. Ме коркө „Нива журналыг лыд-дывли: гөл велөдчыгас-студентгас вөлөм чүкөртчасны морт 5-10, дај олөны өтүв. Өтүв сојоны, јуоны. Сещөм өтүвтчөмсө нөмтөны коммунаон. Тащөм кымын-жө-і ми-јан коммунист јачејка...

— Но-о! Тащөм тијан мојасныд? Ка-ка! Сесе-нө кодјас гіжеисны тенад „партияө“?

— Став служашщөјыс. Ме сы кыңз-на буртө вөч-и выл- властлы: том-јөзөс велөди винтовкајасөн вөд-итч-ины.

— Кымын салдат тенад. Шуам жејыдјаскө локтасны, кымын мортөс по-чө воча сувтөдны?

— Сураc.

— Тенө кужан командунтнысө?

— Ме? Офитсерын вөлі-да.

— Төдан, другө. Те аск-и чүкөртлы асеныд „коммунистјастө“. Колө накөд сорнитыштны. Ферт, көјмөд пайс сы бөрып оз кол. Сесе-нө жејыдјасыс кывсөны-ө мат-и гөгөрыс?

— Вөјдөрлун-на муртса жејыдјаслы Шугурын абу сурөма өт-и гөрд от-рад. Узмөдчөмаө, часөвөјсө ешаөс сувтөдөмаө. Абу видчыөмаө жејыдјас-тө. Најө бурец да вөјнас катөмаө. Верст вит кымын Шугурө вотөз сувтө-маө дај локтөмаө нөлөнсө. Ладнө гөрдјаслөн камаң-дирныс јурө абу вош-төма. Уд-итөма сөлдөны отрадсө парекөд вылө. Өт-и мортөс—лотсманөс ви-ис-ны-жө. Төрыт чөб-им. Плагјасөн, еылөмөн коллал-им гу дөрөз-ыс. Крест пыд-ди гөрд плаг суңк-им. Бура зев коллал-им, выл- ног,—сөлдөмааныс в-иетал-ис пред-седател.

— Оз ков повны жејыдјасыс. Мед сөмын јөз-ыс ми дор сувтасны-а, же-јыдјасыд оз е-ибавны.

— Морозов кывт-лис Уетсылмаө да вөлөтса-ыс абу е-ибөдөмаө, лы-јеыны кутөмаө,—шү-ис в-аж ч-инов-ик.

— Тајө-і лок. Мијанлы колө јөзсө ас берданым кыскыны. Но, да аск-и јона сорнитам. Прөшщ-ајт-лөј,—Микол к-иас-ис пукалыг-јаскөд да пет-ис.

V

Шоныд төвса рыт лебалө вөлөт вьв-ти, өв-тө музөм јөз-лы чөск-ид пөтөс вөт-јас. Рытја сынөдын дыша бергалөны конк-ыд-ик лым ч-ир-јас. Б-в-ла в-ы-лын не-көд оз ты-да-в, гөгөр чө-в.

Збылыс-кө оз вөлөт-ыс зоннас уз. Ви-зөд-лөј е-с-и-јө ы-ж-ы-д керка в-ы-лас. Ө-ш-и-ң-ј-ас-ас муртса, муртса б-и ј-ү-г-ө-р в-ор-с-ө-м төд-чө. Ви-зөд-лөј керка пы-щ-ка-с. Пы-за-н в-ы-лын самө-вар, чашка-јас, чер-и-на-ң. Пы-за-н улын самө-кур ту-ј-ис. Пы-за-н гөгөр а-е-ныс пукалө-ны.

— Но, бо-ет-ө-ј, ј-ү-ө-ј, до-на гө-ет-ј-ас,—к-и-е-тал-ис да шү-ис кө-ч-а-и-н. Гө-ет-ј-ас чук-ра-е-г-и тыр ју-ис-ны да ошк-ы-шт-ис-ны самө-кур-сө.

— Сө-мын јона е-нө ыз-гө-ј. А-е-ныд тө-дан-ныд, кы-лас-ны-кө да ка-з-а-лас-ны...—Кө-ч-а-и-н е-з по-ма-в. Б-ы-с-өн зев лө-е-ы-да гөгөр-во-ис-ны пом-сө.

— Нө-м-тор. Ө-ш-и-ң-ј-ас вев-т-ө-ма, өз-өс кру-ка. Н-и-нө-мы-е повны. На-јө в-аж-өн-н-и-н уз-ө-ны,—ла-ңт-ө-д-ис лө-с-н-и-чө-ј кө-ч-а-и-н-лы-е сө-лө-мсө.

— С-и-ң е-ск-ө-да. Чө-в-ж-ы-ка-кө о-ла-м, бур-ж-ы-к лө-б. Га-шк-ө, б-ы-с ты-далө ы-в-ла-са-ныс-да. Су-ра-м-кө, пом. Ва-јө, јеш-щө бо-ет-ө-ј.

Бара ју-ис-ны. Кре-п-ныд в-и-на ре-г-ы-д-өн ра-з-а-лис к-ы-в-ј-ас-сө. Сор-н-и в-и-з-ы-в шор-өн ку-т-ис в-и-з-ы-в-т-ны.

— По-чө-н-и-н, ме ча-ј-та, мо-г јы-лы-е сор-н-и-т-ны,—шү-ис кө-ч-а-и-н на-з-г-и-г тыр.

— По-чө.

— Ва-ј, в-и-е-ты-шт да-е пө-е в-ы-лы-е. да, на кө-тө-д гор-штө.—В-аж ч-и-нов-ик бо-ет-ис стө-ка-п к-и-ас. К-ы-з-ө-к-т-ис да ку-т-ис в-и-е-та-в-ны.

- Мі огё-нын өтчүд чүкөртчөй. Мижанлы ставнымлы мустом тајо властыд.
- Сиз,—ружтыштисны пукалыејас.
- Кад-нын мижанлы ужо кутчыены. Кывзөй. Талун меным локтис жүр: жежыдјас Порогыноё. Тасаң 100 верст,—кинас өвтчиг тыр шуало важ чиновник.
- Сиз-кө термасны колө. Талун-жө! Смерт коммунистјаслы! Смерт!,—кырышыјас моз кутисны кравзыны пукалыејас. Сипјасныс лөз биһи југјалды.
- Оз ков јона горзыны. Чөвлөй!—важ чиновник өлөдис да бара кутис воҷо виставны.
- Жежыдјас матыноё. Мижанлы оз ков узны. Кад матыемө.
- Аски! Аски-жө! Смерт коммунистјаслы!
- Лаңтлөй! Мижанлы колө лучки артавны выннимөс.—Важ чиновник ваң-јаниг тыр нуөдис ки пыдөснас гөрд баң вывтыс.
- Мижан лөбны салдатјас. Казарма тыр вөлөтса том јөз. Налы сеталө-ма ёружјө. Најө ми дор сувтасны. Сесеа асным бура унаоноё.
- Налон унжык лөб. Ежваса салдатјас казарма тыр.
- Немтор. Ми огё воча кутө тышкасны. Ми вөчам витчыгтөм восстанөё.
- Аски вој улө колө мижанлы заводитны.
- Аски! Аски!—Кравөстисны кырышыјас.
- Колө өни-жө мижанлы төдмавны кодөс мыј кутам вөчны. Менам мыј еурө гижөма-нын, важ чиновник перјис чепеыс кабала, рагис да кутис лыддыны.
- Медвојдөр—командир Суворов, коммунист.
- Лыјлыны!—горөдисны кырышыјас.
- Лөжө. Матрос, коммунист.
- Лыјлыны!
- Митипер Микол. Доброволеч, коммунист.
- Лыјлыны јөз дырји.
- Дыр кравзисны кырышыјас. Морт неламынлы шуисны немпом. Пемыд војын раздөдчисны.
- Школаын, гөрд штабын, мунө мөд сорни. Пызан сајын пукалө Суворов, калыан ноңалө. Сы гөгөр пукалөны коммунистјас: Лөжө, Микол, да мукөд.
- Ставным танөе?—јуалис Суворов.
- Оти сөмын ез лок: төдан—важ чиновникыд... Поҷө востыны сорни.
- Ҳинөм өтиөс видчысны,—шуис Микол.
- Јортјас! Мижанлы тани колө сорнитыштны ыжыдтор јылыс. Порогын кывеёны жежыдјас. Мижанлы колө лөөдчыны. Ме чайта наыс повны Ҳинөм. Оз унаои локны, морт 20-25. Вөла јөз. Мижан вын уна—кык казарма тыр салдат. Тајон ме ог көсји шуны, быггө оз ков лөөдчыны. Ковмас Ежваө ыстыны өбмнымөс да колан кабалајас. Сесеа ковмас ыстыны-жө парекөд зөлөтныкјас. Жежыдјаслы-кө шуам еурас парекөдыс, зөлөтныкјастөгыд ылө оз мунны. Тајө ставө колө вөчны регыджык, аски-жө.
- Поҷө-ө вөлөтса салдатјас вьлө кутны надеја?—Јуалис Суворовлыс Микол.
- Мыјла оз? Поҷө.
- Мед ескө оз коңгыштны.
- Те мыјла сиз чайтан?
- Ме унаыс волі казармаө. Буқышөн виҷөдөны, мистөма. Ме чайта, код-кө сувтөдө најјасөс паныд мижанлы. Гөлјас ескө-и Ҳинөм, да полөны буракө. Ту Ҳинөм ено казавлө? Ме ногөн, важ чиновникыд кодјыө мижан улө. Колө сы бөреа виҷөдны. Ме ногөн оз жежыдјасыс ков повны, а вөлөтсаыс.
- Те, Микол, ыждөдан-жө ставө. Ми сыкөд сорнитыштам. Поҷө-и арестутны. Салдатјасыс Ҳинөм повны. Вөлөтса кыңзи-өд Ежвасајас-на емөс, Микол.
- Ме ассым мөвијас вистали-а. Сесеа-өд мыј ти шуад.
- Поҷө салдатјаскөд сорнитыштны, төдмавны мөвијаснысө,—чөвтис Суворов.

— Оз-өд најо вѣтаены. Сѣнвозад лѣстѣтчасны, бергөдчан-да, штыксо «сужасны коскад. Сещомө-өд.

— Југыдөн-нын разөдчѣсны коммунистјас. Езые тöлые петавліе сек кез-лө руд кымөр улые, ворсыштіе југөрнас Суворов сабла вороп вылын, сесеа бөр зебөіс.

Ок, те, војој, војој! Унатор төдлан. Унатор-і зебан јөзые.

VI

Кельд асыв југыт еімөн вѣдөдө лым пыцкө турзөм вөлөст вылө. Вѣ-зөдны, быггө, гөгөр шаң. Туј вывті вөлајас ветлөны, турун вајөны, покөөны.

Школа вылын шпоргө гөрд плаг. Озөс оз-і ештылы. Дугдывтөг пырө-ны-петөны. Пыцкас олөмыс пуө. Гѣжеыејас зуртөны перөјасөн. Сөм јашцік дорын сулалө часөвөј. Огѣ пызан вылын кулө пулемет лента. Сен-жө пат-ронјас, штыкјас. Пелөсө јөжгылтчөма пулемет. Пыріс Суворов. Муніс уці-тел дорө да шуіс:

— Ысты вај Ежваө став еөмсө да колан кабалајас; сесеа ыстывлы па-рекод вылө кодөскө. Мед зөлөтнѣјас вајас. Щөщ ысты Ежваө. Гөгөрвоін?

— Ладнө. Мыјнө сіз? Жежыдјас?

— Быдтор вермас лоны, шуіс Суворов да петіс.

Рыт кезлө уцітеллөн ставыс ештіс. Мыј колө вөлі ыстыны, ыстөма лоі. Уцітел пастаеіс да петіс штабыс. Вадорыс адзіс јөз чукөр. Радөн сулалө-ны салдатјас. Летчѣ щөщ сетчө вѣдөдлыны, мыј лоөма. Морозов, Кухартсев, Суворов да мукөд коммунистјас мыјкө еорнөтөны ас костаныс. Сынөдын шпоргөны жежыд гѣжөда еөд дөра пасјас.

— Мыј лоі?—јуаліс уцітел Суворовлыс.

— Оні телефонөн локтіс јүөр: Германіјаын вѣөмаөе Карл-Лѣбкнөктөс да Роза Лүксембургөс. Најөјасөс казтыштны чукөртчѣм.—Бөрја кывјасөб Суво-ровлыс вевтѣс Морозовлөн гора вѣтавлөм. Сы бөрын јөз чукөр вөрзөдчѣс вө-лөбетөд мунны. Нора, нора кысөөны му бердті: „Вы жертвою пали в борьбе руковой“... Пырөны морөсө, пычкөны еінва. Сөд дөра пасјас шпоргөны.

— Сылөј, ыылөј. Аенытө-өд ыылөданныд,—кодкө шуіс туј дорын сула-лыејас пыцкыс.

Жөзые кымөрјас кутісны чукөртчыны. Ывла немдө. Мөдлапөлын парма жутіс шувгыны. Кыцкө быггө шуштөм код лоі вөлөстын.

Матыемө сіјө... шуштөм, пез. Куш казтыштөмыс сөнјасын вѣр кымө.

Матыемө немыд бугыла вој.

VII

— Тра-та-та-та... Чок-чок-чок! Гы-ым!—чашнѣтісны лок шыјас вугралан «сынөдын.

Уцітел четныштіс вольнас вылыс, ласкыеіс өшін бердө.

— Оз-ө жежыдјас-нын локны?—мөвныштіс. Мөдлапөлын нинөм оз тыдав? жежыд лым ешкіныс кыңзі. Туј вывті кодјаскө котралөны.

— Тра-та-та! Чок-чок!—Лыјеөм оз лаңт. Уцітел петіс мөд вежөсө, шта-бө. Часөвөј сулалө.

— Ветлы төдмав, мыј вөчөд,—кутіс ыстыны вестөвөјөс.

— М-ме ог-г лыет-т,—бөбјаліс вестөвөј, пельомјасас јурсө еујіс.

— Намөд,—шыбітіс уцітел сылаң, бөр петіс аслас вежөсө.

— Узөј. Аскі төдам, мыј вөчөд,—челадыслы шуіс уцітел да водіс. Муртса удітіс вугыртыны, тракнѣтісны өзөссө. Четчѣс да петіс востыны. Пос-возын сулалөны вѣтовкаа кык морт.

— Тенө правленьөбө корісны,—шуіс өгыс скөра.

— Куцөм правленьөбө!? Исполкомө-өд, көнкө?,—чүјміс уцітел.

— Правленьөбө, теныд шуөны. Исполком абу-нын. Мунам мјанкөд.

— Енлөй. Адзанныд ме пастөм. Вайө муној ті, пастаса да сүөда. Ог пышпы, енө полөј.

Салдатјас мунисны. Ущїтел пастасис да петис ывлаө.

Вөлөт пуз-паз вөчөм козувкоткар код. Магкїг тыр котралөны пишчала јөз. Улые пастөм кежые петкөдөлөны керкајасые кодјасөскө. Прикладјасөн тојлалөмөн нуөны ісполкомлағ.

— Мыјкө-тај лоі,—муниг мозыс мөвпыштис ущїтел.

VIII

— Аеныд адзанныд, школа вылын вөлі зїк гөрд плағ. Онї со жеждөдө-ма. Јебө боетөј вичко крестнытө: мыјөн коммунистјас локтисны, чусмис—сөдө-дис,—тащөм сорны нуөдө важ чиновник переворот рытө вөлөтса салдатјас костын.

— Кызвөј: жеждјас матынө. Оз-кө аскі, мөдлун мытчыасны. Унабнө-локтөны, пушкајасөн, пулеметјасөн. Вайөны жежд нан, сакар, порејај, папірос. Коммунистјас јөзөс цыгјөдөнны, појасөс лылөны, вичкојас тупкалөны. Важөн-нын колө најјасөс јукмөсө зумјөдлыны. Сіз абу?

— Кычнө сееса? Мыј вөчны?—важ чиновниклыс јуасөны салдатјас.

— Мыј вөчны? Мыј мї шуам. Медвојдөр Суворовөс ештөдөј. Сееса јүөртөј мїанөс. Јеенічөј ордын лоам. Сөмын енө ылөдөј. Онө-кө сіз вөчөј, локтасны жеждјас да став вөлөтсө пуз-паз вөчасны. Тїанөс-ні, мїанөс-ні, најјасөс-ні ловјөн оз колны. Јөјјас! Жеждјас регыд став Рөсејјасө боетасны. Колчак Москва дорын-нын. Став Рөсејја лоө регыд жежд, сөмын Мылдин лоө Сөветскөј „Страна“. Енө серам петкөдлөј. Вөчөј, мыј шуа. Сіз абу?

— Сіз инө. Мї жеждјас дор,—горөдисны салдатјас.

— Миса-жө. Сіккө мыјөн пырас, лептөј шык јыланыд, сееса јүөртөј мїанөс. Енө вунөдөј. Ме ветла сееса.—солыд сөлөмөн важ чиновник петис казармаыс. Салдатјас разөдчисны казарматі. Біасисны. Оти мортөс ыстисны ывлаө Суворовлыс локтөмсө відчыены. Вітчїеіг моз кутисны гудөкөн назгыны, картасны, сорнігы.

Час дасөтїын ывлаыс пырис салдат да вісталіс гора:

— Суворов локтө!

— Віт морт үекөдчисны винтовкајас дорө, боетисны да сүвтисны өзө-бокө. Мукөд лагтисны ызгөмыс. Суцкысисны еиннанис өзөсө. Недыр мысө посвоңын кыліс кокшы, вөсеіс өзөс. Нинөм відчыетөг Суворов вөкөвтис пот рог вомөн. Віт шык бурекысисны кынөмас да коккас.

— Ој!—горөдис Суворов. Віçдліс гөгөрыс да гөгөрвоіс ставсө. Сөлөмыс вөрзис.

— Аслам... салдатјас. Ті менө... вїны... Көсјанныд? Пїан пыд-ды вөлі... пукта. Пеж вузөс сө... лөмјас.—Салдатјас кыскисны шыкјас да бара бурекисны. Сееса лептисны муыс. Пөе вір дас шорөп кутис лүчгыны најт жождө. Вірөс гөнт лоіс өзөс дорын. Салдатјас эверјас код лоісны. Бырскасны-да, перјасны-да, бырскасны-да, перјасны шыкјас. Суворов дыр вегласис, сееса лагтис. Магкөм мысөчї пыбытисны сїөс жождө, кутисны талавны. Дыр емекајт-чөм бөрын пөе вірөс јај тушыл-нын кыскисны ывлаө. Оти мортөс ыстисны пыр-нуөдыејасөс јүөртны.

— Мї заводітїм, панім. Вөзө мыј вөчны?

— Панөмтор колө помавны,—шуис важ чиновник.

— Жынныд муно Ежваса салдатјас пленө боетны, мукөдыс мед кута-сөны. да мед өти коммунист ез пышпы! Морт нөл кајөј телеграфө, орјөдлөј сүтугајасө.

Салдатјас разөдчисны вөлөтөд. Кујим морт мунисны Мїтїпер, Мїколөс кутны. Кыјөдчөмөн локтисны өзөс дорө да зымгисны прикладјасөн. Кїлчө өзөс четчыштис зїрјас јылыс, крапкысис жождө. Пырисны посвоңө.

Океиң кылис јиркнїтөмтө да садмис. Виқөдө: кујим пишпала морт пырисны.

— Сука, көни коммунистыд? А?

Микол кағалис. Кыскис журувеси револьвер да кїјасөн еодас лыжыс. Пүлаыс пырис өзөс куричө. Мөдые-на көежыс лыжы да ез уди: кодкө мыжөнкө швачкис журас. Синвожыс пемдис, садтөг уеи жулөс былө.

— А-а! Сурин, каммунист! Лок-жө ветлам,—салдатјас кыскисны Миколөс волнасые. Нуисны. Керка өзөс воеса. Көжыд сынөд гартчиг тыр пырө керкаө, кысеө жожти, шынаө.

— Кокаласны кырнышјас еөлөмшөрөс. Чинталасны бордөс,—ыжыд гөлөсөн горөдис Океиң, кутис жожө нөјтчыны. Митипер јөј еинмөн виқөдө Океиң былө паччөреаң да вашкөдө:

— Стервојас... Ас вөлөтса-өд. Синва кетпејас.

— О-ј-ја, да ој-ја. Миколөј, муса піөј, мырд-дисны-тај тенө менеым. Ој-ја! Сөлөм вујжөј оро! О-о!.. О-о!..—Мам еөлөм ојдөма еинвади. Шоглы абу пом ни дор.

IX

Ущїтел пырис правленьөдө да сувтис өзөс дорө. Шумөвөјын тырыс јөзызгөны. Веекыда воеса өзөс мөд ічөтїк жырјө, сепи пукалоны нөлөн. Кыкыс мылдинса озыр крестанїнјас, којмөд—чердынса купеч Смольников, нөлөдсө ез төд. Чужөмыс оз тыдав. Шөр жырјын лабичын пукалоны чөв важ чиновник да Загорскөј. Ущїтел локтис на динө да жуалис:

— Мыжнө лої?

— Лант. Бөрчи ставсө гөгөрвоан,—шуис важ чиновникыд ущїтеллы. Мөдыд шензиг тыр пукөис.

— ...Кызтаыс кушөм, кузтаыс... Ка-ка!—Кылис Смольниковлөн сералөм.

— Тајө, буракө, нагајкајас јылыс вїетавлө,—мөвныштис ущїтел.

— ...Воласны да адыланныд небөс. Лөсыда-і вијөдласны коммунистјасыдылыс мышеунысө. Ка-ка!..

Вочасөн ывлаыс пыртөны арестујтөмјасөс, јөртөны шумөвөјө. Ущїтел дөзмис пукавны, четчїс да пырис еорнитыејас динө.

— Вајө, вїеталөј: арестујтөма абу ме? Мыј меным вөчны?

— Мыј вөчны? Онї кутам арестујтөмјаслыс вїдлавны документјассө. Те кутан отсаены,—шуис өтї мылдинса. Сесеа четчїс-да, мунис шумөвөјө.

Недыр мысчї кутисны вајны арестујтөмјасөс: Морозовөс, роч салдатјасөс да мукөд коммунистјасөс. Мед бөрын вајисны Миколөс. Чужөмыс пыкөса, улыс паскөм кежеыс.

— Документјасыд?

— Төданныд—ме коммунист, мыј былө документјасыс тїанлы?—Чорыда шуис Микол.

— Төдам, төдам,—серөктїг моз шуис тошка мылдинса. Четчїс да мыј выныс швачкис кї пыдөснас Миколлы пелбокас.

— Нуөј сволочөс, шуис, да пукөис. Миколөс нуисны. Сесеа мыј мем вөчны? Пөзө оз гортө мунны жуалис ущїтел пукалыејаслыс.

— Мун, колөкө, да кодөс адзан вїетавлы палы—регыд лыжысны кутам, мед оз повны. Ігө Олөксан вылыс судтаө игнаеисны кујим коммунист. Вөтлөј најөјасөс сетые.

— Но...—ущїтел петис ічөт жырјыс, мунис өзөс дорө да бергөдчывлөмдөн виқөдлїс. Паскыд тошка мылдинса еујис пішөгас лөз канверт, гырыс восковдөн петис ывлаө, лыгзасис да мөдөдчїс тувгыны Печера мөдлапөвлаң.

— Тајө жежыдјаслы јуөр нуө, көнкө, мөвныштис ущїтел, бергөдчїс да тeryба воелалөмдөн мунис гортас.

X

Муртса ывла жүгдүштис. Асыв вылын кутис төдчыны гөрдов віг. Салдат со кымын локтісны Ігө Олөксан керка дорө. Горытыштисны да разөдчисны керка гөгөрыс. Коджас жығыңжас сажө водалисны, коджас песчипасжас сажө, мүкөд—вадорө бокшаө. Сесеа кутисны шковөдны—лыжеыны. Ез дыр лыжеыны. Вылыс судтаыс кыліс горөдөм:

— Міжан өті ранітчіс. Онө-кө вөрзөдөј, да көежығаннды нуны бөлнечаө, лезам.

— Ставныд петанныд?

— Огө. Мүкөдлы нінөмла,—сіжө-жө морт шүис вылыс судтасаң. Ачыс оз тыдав. Салдатжас чүкөртчісны, вашкөдчісны, сесеа горөдісны.

— Ыстөј ранітчөмсө, нінөм огө вөчөј.

Недыр мысөті вылыс судтаыс петіс матрос Лөзө. Кіис ранітчөма. Летчіс мүө да сувтіс. Салдатжас маңкіг тыр кваңітісны. Прікладөн нөјтіг тыр нуисны вөлөст помө, сөңжол пос дорө. Лөзө гөгөрвоис. Візөдіс ас гөгөрыс, лольштіс ытдө асја көзид сынөдсө, сесеа горөдіс:

— Лыјлөј, лыјлөј, бандітжас!.. Нимкодасөј!.. Талун ті венінныд!..—Бөрја кывжасыс вошисны лыјөм шы пыщкө. Лөзө уеіс. Пөе вір күтіс жузгыны лым вылө, руасег тыр жіжіс мүөз. Төвру шыбытіс чужөмас лым. Салдатжас бөр мүісны. Лөзө вөрзөдчыліс-на, тракнітчіс, паскөдіс вомө, дај лезіс ловсө.

XI

Луншөр гөгөр ущітел летчіс правленнеө. Сені тырыс јөз. Пызан сажын сулалө паскыд тошка мылдіса, лыддө кабала. Став арестүјтөмјасөө јүкөмаөбө-күјім пельб: јона мыжајас, мыжајас, неуна мыжајас. Шумөвөјыс петкөдісны Міколөс.

— Лыјлены! Жагөдны! Ловјөн јүкмөсө еүјны!—јүрөстіс јөз чүкөр.

— Лыјлөј. Кіныд-өд кыптас тіјан, чүкөрлаң шыбытіс Мікол.

— Кі оз кыпты? Те вылө? Те-өд став Мылдінсө страмітін! Бур јөз, став-сө лоі відлалөма? Гащкө, тіјанлы кодкө нөшта сурас?—јуалис паскыд топ.

— Но, ущітелынтө тај вунөдінныд?—кодкө горөдіс чүкөрыс. Быдөн ві-зөдісны ущітел вылө. Некод нінөм ез шу. Ез кыпты кывныс. Ущітел кок-нөја лольштіс да петіс ывлаө.

Недыр мысөті петкөдісны Міколөс. Көмтөг, өтпөлөсөн. Мікол оз кыв кок шалөмсө. Јурас өті: „лыјласны“. Летчөдісны јүкмөс дорө.

— Сінтө көрталам огө?—јуалисны салдатжас.

— Јаңзім-кө метітчыныныд—көрталөј.

Мікол лептіс еіисө кырјылө. Тырыс јөз. Өті чужөм вылын оз төдчы жа-літөм. Мікол ышловзіс, күтіс візөдны јенежө. Лебзөны езыс дора кымөрјас, шунгөны выліті, выліті. Кущөм најө төдсаөе да мусаөе! Уеіс төдвылас 25 арөсыс, шог лоі. Кущөм-на окота олыштны! Мікол бөр летчөдіс сіңјасөө кыр-јылө, да пөлөныс візөдіс. Жығыңжас дорыс адчіс воксө. Гинмыс руасіс. Леп-тіс кісө да көсіс мыкө горөдны Васлы...

— Шков-шков-шко-ов!—горөдісны віт пішщал, өөлшштеісны біөн. Горө-діс Мікол, кінөвнас кутчыеіс өөлөмас, мөднас өвтыштис Васлаң. Катлаөіс, катлаөіс да сунгыөіс лым пыщкө. Өті салдат локтіс да лезіс прікладөө Мі-кол јур вылө. Јурлы чездаліс, јурвемыс пріемуніс гөгөрыс.

Васлы лоі зывөк візөдны бандітжас уж вылө. Нөжјөнікөн руңгіс гор-тас. Мамыс век-на күјлө ымзө. Пачсө абу лонтылөма-ны, мөссө абу вердлөма.

— Мыј-нн?—Јуалис Місіпер.

— Лыјлісны.

— Адзылін?

— Адзылі.

— Пез горшјас! Вир ейна кістыејас! Быдмы өдјөжык, Васө. Ковмас Миколтө вежны!

Васө шөјтис гортас бура дыр, рытјавывнаспагасеис да петис ывлаө. Вөр жылын јитор моз зјрдалө өтка козув. Усө небыдик, байдөг гөн коф, лым. Окота лоі Васлы віөдлыны Миколлые шөјсө. Летчис вадорө. Шөјјас абуөс-нын, выл уөбм лым зөбма вірөе чарөмсө-і.

Кыкө кылысны кок шыјас. Недыр мыгөти керкајас сажые мытчысеисны салдатјас. Морт 15-өс кыщөн нуөны. Чөва мунөны, сөмын лымјыс гораа зуртө кокуланыс. Летчисны рөв чојөд да мунисны мөдлапөвлян.

Васө нөжјөнөкөн күтис вославны гортлан. Волігас ылые кылыс лыј-өм шы.

— Бара ештөдисны,—гораа мөвныштис Васө. Мітөнер востис еінсө.

— Мыј шуін?

— Нөнөм. Сізі... Уз, батө.—Мітөнер копрөдлыштис јурсө, да бөр кунис еінсө.

XII

Переворот бөрын мөд војнас, зүрс пемыдөн, Ігө Олексан керка вылыс сүдтаын нөжјөнөкөн восеис өзөс. Кыззыеыштөм бөрын, кок чунјас жылын петисны посвоөд кык морт. Быд плака зуртыштөмые сүвтөны, кыззыеөны. Өтисыс віөдліс сарај озөсөд ывлаө. Пемыд сынөд пыр тыдалө амбар дорын часөвөј. Вашкөдчыштисны, да летчисны картаө. Тубраеисны прөстынајасө, кысеисны карта өзөсөд ывлаө. Кыщөвтисны керка мышывыв, вујисны јөр вывты, кысеисны туж вөмөн, есеа тупылтчисны бокшаө. Јі вылө воисны да пукөисны сдук кежлө шөјтчыштны.

Вөлөет узө. Вееіг понјаслөн увтчөмыс оз кыв. Вылын зјрдалөны козувјас.

Шөјтчыштөм бөрын гөрбылтчөмөн котөртисны јі вывті Печера кывтыд. Куз војбыд собисны лым пышти. Шөјтчыштасны да бара мунөны. Көлдөдис-нын асывлаанын јенежыс, вочасөн сылсены козувјас, а најө век-на мунөны.

Мича југыдөн тыдовтчис вөр керка. Сорнитыштисны да пырисны шөјтчышны. Муз выввыд ез-і төдлышы, кызі унмовсеисны.

Узөны час-нын, узөны мөдөс. Лебалө јур выланыс чөскыд вөт. Оз кывны лампајас улын лым зуртөмсө.

— Садмөј! Пышјөј воөд! Тујалөны тјанөс,—ывлаын вашкөдө налы төв ру. Ез кывны.

Нөрыс сажые петисны морт 10 кымын. Чөва бөстисны кыщө вөр керка. Өтө пішчала морт јіркөитис прикладөн өзөсө; ез восеы. Садмисны узыејас. Гөгөрвоисны. Сөлөмнысө топөдис.

— Сурім, дөна јорт,—шүис өтөыс.

— да. Өні он-нын пышјы,—кыв віөис мөдыс.

— Петөј!—горөдисны налы ывласаң.

— Нөнөмла! Бурөн огө сетчөј! Верманныд-кө бөстөј,—воча горөдис Лөо (сја вөлі өтөыс), да перјис чөпөыс наган.

— Ме өдөссө кута віөны, те өшиңсө,—шүис Лөо да тојыштис кокнае өзөсө. Салдатјас күтисны лыјеыны. Пулајас жуөны, сылөны керка пыцкын. Лөолөн јортис лыјис өшиң пыр.

— Өтөс дојді, шүис аслыс, бара лөөдчис лыјны.

— Ек, куртчис менө,—пінсө векыштөмөн шүис Лөо. Көеыштис дөрөмые лөскуп, гартыштис шујга кісө. Сдук олыштис да бара күтис лыјеыны.

Ен вунөд өтө патрон аслыд колны. Менам кыв-нын сөмын.

— Вітчысөлы. Менам ем-на. Кысөы татчө.—Лөо нөшта кыкыс лыјис есеа шүис:

— Онi поэб. Окасам-жэ медбёржаме! Локтэ пом. Сёлэмэ лы. Ен лез кыды зёрны. Проща! Лёбдчы: ёти!.. Кык!.. Кујим!—Кык наган воча еб-чисны евинечон. Швачкыісны најэ жожд. Медбёржаме топыда кутчыісны.

Салдатјас штыкјас јылын нуісны кык шој бокшаэ, шыбітисны кэјінјаслы јирны.

— Ветымын нол морт... Ветымын нол... Кујим лунён... Ветымын нол морт!—Быд пулы вашкөдө төв ру поліг тыр.

— Ветымын нол морт,—шувгёны туганјасөн нывпујас.

XIII

Төвса лун. Кырјыв тырёма јөзөн. Відчыёны дона гөтјасөс—јежыдјасөс. Ыжыд пражнікө моз паетасөмаёе мичаа.

— Аттэ-жэ, кушөм лёсыд талун! Салдатјасыс, салдатјасыс! Кујёны-жэ быдтор вёчны. Кушөм мастерёс!—Јөз шөрын бергалэ Ігэ Олёксан, долыд еін-васө чышкалэ.

— Локтёны, локтёны!—кодкө горөдіс. Верст сајынёе, Тітөстав дорын тыдовтчісны вёла јөз, морт 20-25. Вічко шыбыгіс сынөдө ыргөн шыјас.

— Смір-р-рно-о-о-о!—Кыліс каманда. Салдатјас торгөдчісны. Недыр мыг-тэ јөз возэ сувтісны гөтјас. Орлов лёөдіс уссө, лёөдчіс віставны.

— Вічөдј: тіјан возын сулалёны еібырса варыш піјан. Најэ локтісны мездыны тіјанёс коммуністјасыс. Ме адча: ті еуёе, ті мјандор. Сёлөмеаы опшка! Мылдінса салдатјас! Локтөј мјан чукөрө, сувтөј генерал Колчак дөра-пас улэ!

— Ур-ра-а!—Јурөптис јөз чукөр. Орловтсы рөттысны школа дорө. Сепі еібырса „варышјас“ да мылдінса „варышјас“ кутісны празнујтны өтлаасөм-нысө. Горөдіс гудөк.

— Став коммуністсө ідравлінныд?—Јуасө гажа Орлов.

— Вазөн-нін. Ёти ез кол. Квајтымынёс кымын мөдөдім реллө.

— Ётис-өд мед ескө меным колінныд, ке-ке! Ме ескө ворсышті шырөн канён, ке-ке!..

— Сіјэ нінөм, да—өтыс лөө мјанлы повны.

— Мыјыс?

— Онi мi шөрө вошөм јөз. Ежваын најјас, Шугурын најјас. Сөмын Чер-дынын ті.

— Немтор. Регыд быдлаын мi лоам. Бара мi ыжыдөе лоам, ке-ке! Сіз-өд?

XIV

Гөжөм. Төв шөрсан-нын Печера вөлкын ез кылы козвончик јургөм. Міртүј турунчис. Зімовјөјас сотөмаёе. Шочініка өтар-мөдар вөлөк помсан ветлывлісны рөзведкајас.

Мылдінса рөзведка вөлі 6 мортыс. Ёти гажа, мича гөжеа лунө бара петисны вөлөкө. Рөттёны нөжјөнiк бусөе туж куза. Чојјас јылын му бердө вөдөмөн кызысөны. Озкө нінөм кыв—возэ рөттёны. Отар-мөдарті кыпөдчёны зор пујас, шувгёны нөжјөнiк. Кајјас золгёны.

Луншөр гөгөр вујісны Нумолга, рытја дор—„Мег-јолө“. Недыр шојтчө-дыштісны вөвјас да возэ мөдөдчісны. Чөва рөттёны, чојјас јылын дыржык кызысөны, быд ног відчыёны.

Рас ју дорө воігөн өти морт четчіс вөв вылыс, кутіс кызысыны.

— Мыјкө кылө. Быггө рөттёны ылын,—јурсө летгіс да шуіс сіјө. Став-ныс летчісны вөвјас вылыс, летчөдісны бокшаэ вөвјаснысө, домавлісны бад пыщкө да бөр кајісны чојјылө.

Чојјывсань веглаег тыр туж мунө јол дорө, вујө, бөр кајө мөдар јол сајті.

Мылдінса рөзведчикјас водалисны чој жылө.

— Унаоһ-кө-һө локтөһы?—кодкө гарышитіс.

— Зев-кө унаоһ, үдітам-на пышпыны. Кывзөј!.

Чукыль сајыс жољ мөдарлаһын мытчысис өтө вөла морт. Сы бөреа петіс мөд, којмөд...

— Коһын морт,—муніс јуөр рөзведчикјас костын.—Пос вужөм бөрын лылыһны.

Гөрд рөзведка һем вөтчысетөг күтіс пос вужһны.

— Ур-ра-а!—горөдісны чојжывсаһ, сөјө-жө горөдіс парма. Гөрд рөзведка шајпајмуніс. Ота-мөдөс тојлаліг тыр үекөдчисны пос вылө. Чојжывсаһ шөтөһны, һајө—коді ваө үеласіс, коді үеі пула чүшкөһмыс. Морт 7-8 үдітіс пышпыны. Мылдінса рөзведка дүгдіс лыјеөһмыс.

— Каһалісны-тај! Бергөдчамөј гортлаһ. Талун бура ужалім.

...Оһі Рас-ју дөрын сулалө ічөткө еурја. Каһтивлө муһыс-ветлысөлы вөв-лөмторјас.

XV

— Те-һө мыј, Өлөксан Семеновіч? Бара-һын гөрдјас дор сулавһны көс-јан? Мө-өд теһө егө-һа вунөдөј. Мөјанлы абу жал өтө зарадыд,—үшөтөһлы шуіс важ чөһовһык. Оһі сөјө медыжыд. Став олөһмыс Мылдөһын сөја шуөм еертө мунө.

— Мыјла сөз еорһөтһны? Ме чајтө, төјанлы ог ков. Асөһыд еһө-һа шыас-лө-жө-да,—кыв вөзөс үшөтөһ.

— Талунсаһ-жө бөстөһы үжө. Штаб бердһын күтаһ ужавһны. Мөјанлы һө-код сөсөа ез еур грамотһөј мортыс.—Пызан вылһн шыасөс телефон. Важ чө-һовһык пунктөс еорһөтансө пөһ дорас. Һөдыр еорһөтөһ бөрын сөһлыштөс да пунктөс.

— Век өтарө-пө локтөһны. Унаө-һөс. Мөјан Ловпуа іһыс бөрынчөһмаөс Сөјва пос дорөз. Мыј теһ?—јуалөс важ чөһовһык өзөс дөрын чур вөзөһ сал-датлысө.

— Парөкод кывтыдсаһ локтөс. Воөс капөтан Шульгөһ!

— Мед пыравлас. Кор.

Салдат бергөдчөс коклабөр вылас, петөс.

— Мыјкө, гашкө, отсалас тајө Шульгөһыс. Мөјан пөшчалјас кыһзө һө-һөһмабу.

Шөһорөһ эолгөдчөг тыр пырөс күз көсөһык морт. Көасөс да пунктөс.

— Кушөма пукаланһыд,—сөгара өзтөг мөз јуалөс сөјө.

— Омөла, господөһн капөтан. Талун рөзведка јуөртөс: верст 18 сајыһөсө-һын. Унаөһөс.

— Һөһөһтор. Ме вајө пушка да патрон 5.000 кыһын. Сөсөа консерв, жежыд пыз, порө јај, сакар, көс јаблок, рыс... Унатор. Ставыс аһгөһөскөј.

— Зев бур, г. капөтан.

— Ром вајө.

— Лөшцө бур, г. капөтан. Јөзыс ыласасһыжык. Кыз-һын Кардорас пу-каланһыд тө?—Јуалөс Шульгөһлысөс важ чөһовһык.

— Оһөз зев бура. Мөһлөһрыс мыј колө еөтө Аһгөһөс. Јона трустыд от-саөс.

— Кыз-пө! Гашкө-пө тајө пармаыс мем лөб,—мөвпалө-өд сөјө. Воһы вө-зөдлы, кушөма мө пукалаһ,—сөјөдөһыс бөстөс важ чөһовһык Шульгөһсөс да һуөс өтөһын өшалаһ карта дорө.

— Тајө Мылдөһ. Тајө Пөчөра вөлөк. Сөтө локтөһны, гөрдјас.

— да! Гөгөһрвоа. Возө.

— Тајө—Сөјва пос. Мө татчөз-һын бөрынчөһ. Вөлөстөһ сөтчөз 11 верст.

— Сөјва поскөһыс оз ков лөтчысөһыс мөјанлы. Щөкты өкопајтчыһы сөтчө.

— Етажö Ичот Сојва,—чуһнас индiс важ чиновник. 4 верст ыжыд Сојва-
сап сетчöз.

— Сетчö колö öфи отрад мөдöдны. Ставыс?

— Ставыс. Мүкөдтор жылыс мөдыс сорнытыштам.

— да, да! Öнi гөсөитны ветлам ме ордö. Ем ром, сiгараяс, Ка-ка!.. Ан-
глiйскöй ставыс, ка-ка!

XVI

Солкөдчиг тыр визывтö Сојва. Жужыд кыркөщјас ју шөрөз шыблалöны
вужөрјас. Шондi јүгөрјас пырöны ју пыдөсөз, ворсöны шылыд галла изјас вы-
лын. Небыд төв ру довјөдлö ју бердса бадјас. Уекөдчас ју пөлөн, да быд
киль вөрчөдас, быдсөнпс окалас.

Отар-мөдарсаң дугдывтöг шковгöны. Жежыд щын öшалö ру моз ју вы-
щ, бадјас бердын.

— Сетчанныд онö-на? Бурөн онö сетчö—локөн бостам,—төвру вајис
гөрдјаслаңыс горөдöм.

— Көдјас тi сецөмјасыс? Петкөдлөј камандiрнытö, задјас течиштам!—
нуис төвру гөрдјаслы воча горөдöм.

— Ассыныд енö öбөдiтöј. Сылы течөј!

Лыјсөм бара öдзiс. Асывсаң рытöз гөрдјаслөн равзисны 2 пушка, да 3
бомбомет. Быд јурөстөмыс Сојва пыдөсөзыс вөрчө. Рытја дор сынөд тырис
порок щынөн. Дон снарадјасгырыс козувјасөн кыпöдчывлöны вөр жылын,
шувгiг тыр лебöны Сојва өиктлан. Усöны мујас вылö. Мүкөд потас јенежын
да поснi куз бөжа козувјасөн усöны вөрö, јiрöны пујас, чебеöны нiщ пыщкö.

Пемдiс. Лыјсөм лөнiс. Ывла, чөвмiс. Сојва ју солкөдчиг тыр нуö пемыд-
лөз гыјассö, нулö кыркөщјас, околö öщјөм бад килјас. Кырјас жылын нөжјö-
шувгöны порыс тошка пујас.

Кыа петiгөн парма бара вөрчывлiс пушка равөстөмыс. Золгыс каяјас
чебеiсны пыдөжык бадјас пыщкö. Горөдiс мөдыс, којмөдыс. Кутiсны варовiт-
ны пiщцалјас. Лыјсөм төрытјасыс-на чорыда лыбiс.

Луншөр гөгөр печерасаяс мујас вылö катбiсны Шулгiнлыс пушка
Шулгiн ачыс метiтiс да лезiс медвозца „гөсетöс“ гөрдјаслаң. Жувгiг тыр
чiрдышгiс—лебзiс вөр јывтi.

— Бур!—нүмдiс Шулгiн. Бара метiтiс, да пөддöдiс...

...Рытјавыв рөзведка вајис јуөр: гөрдјас бөрынтчöны.

Тулыс 1920 воö Печера сетчiс: жежыд власт үеi. Кардорыс Англiја нуис
асыс салдатјассö; Мильерлөн шуда лунјасыс бырисны. Жежыд Печералы не-
кыс лөi видчысны отсөг. дыр-на сiјö ез шыбыт мөви: важеа моз „гулјайтыш-
ны. ферт, сецөмјасыс ставыс „важеа“ јөз: күнечјас, озыра олысјас. Öнi Пе-
чера нөжјөнiка гөрдөдö. Том јөз пырöны комсомолö, Көн сурö кыпöдчöны
сорныјас колхозјас жылыс-нын. Мөдысжык, кытчö резывлiс дона јортјаслөн
вiрыс, кыпöдчас мiча наң гөрд коллективјаслөн.

Шемӧс олӧм.

Микунъ сиктын кулак пыкӧд—
 Выјим Грѣша Степан Вањ;
 Тӧвбыд норма богтӧ (щыг-ӧд!),
 Асгыс вузалӧ пыр нањ:
 Нањсӧ вежӧ сѣтеч ыллӧ,
 Мортӧс тӧдлыны оз чајт.
 Кодлы сурӧ гусӧн ыллӧ:
 —Вај пуд нањыг квајта шајт.
 Август тӧлыг—нања тӧлыг,
 Вањлы норма нањ ез шед;
 Вѣрыс пуѣс Вањлӧн вӧлыг:
 —Коді норма мем ез сет?..
 Мѣртуј ыллӧ зорјӧн петӧ:
 —Адѣам мыжа мортӧс сен...
 Сѣк-са шленӧс адѣӧ—шӧтӧ:
 —Ме ӧд тенад ловлӧн јен!
 Ојзӧм, горзӧм, шапкӧм кылӧ...
 Чукӧрмисны сѣктса јӧз.
 Вањлыг шургасны зор ылӧ,
 Лӧнӧдасны пуан грӧз.

* * *

Тыдор сиктын со дас овмӧс,
 Норма богтӧ со да вѣт.
 Озыр јѣрӧ гӧллыг гӧмӧс
 да сы пыѣѣі... оз-ӧд „вѣд“.
 Норма јуклан шленјас гӧлӧс,
 Сӧмын выјим полан ру—
 Паныд озыр јӧзлы збылыг,
 Паныд кывтӧ морт оз шу.
 Паныд петан озыр кыјдӧ...
 Гортын век-ӧд он ов, ѣерт,
 Норма ставлы ӧтмоз пайдӧ,
 Озырӧс мед щыг оз берт.

* * *

Ајкатыла ас вѣч нуӧ...
 Озыр зевтӧ асгыс вез—
 Гӧль јӧз кулак тывјын жуӧ,
 Мездӧм јылыг абу кыв.

Партјачејка шкоргö уџö—
 Адџö гажа мича вöт:
 Мip гöрыглөн сурыс шуџö,
 Гöлыд—кöма, паса, пöт;
 Мича зориз лебџö, угö,
 Сöмын џептад лöд да лöд.
 Озырјаслөн ужыс пуџö,—
 Гöлöс кыжны шедö öд.
 Сöвет бöрјöм дырји самöј
 Кулак индö кандидат:
 —Тажа мортыс зил да прамöј,
 Мортлы оз ло сват һи брат...
 Кијас кыптö... Шуны паныд
 Мортлөн оз песовтчи кыв;
 Актив, агтö көт ен жанöд,
 Кулак сынöдсö он һыв!..

* * *

Ез-на помаг тајөн—воџö...
 Сувтö ставнас Ватöј сикт
 Куџ (кыв) Степан гöтыр вöчö
 Озыр индöм герти зик:
 —Ставныд öткоф... Ставлы норма!
 Коді тани баяр морт?
 Онö сетöј—скöрма, зорма—
 Адџа татыг мунны горт.

Јемдин, вочакывтö вiгтав,
 Мыјла тајö мунö таџ?
 Узан бокыд ез-на пiгтав,
 Партјачејка? Он-ö нач,
 Тајö мича ужјас куџа,
 Горзиг тырји ура „гох“?..
 „Југыд туж“ вiзöдö гуса,
 Оз-ö тенад пыкты бок.
 Мојјас ыжыд тiјан воџын:
 Весны ојбыр, орöс гин...
 Озыр јöзлы—гöл јöз көзин,—
 Ставыс мыј-нö ез-на ин,
 Унжык нöшта колö сетны,
 Озыр јитöд мед оз чег,—
 Гöлöс бала вылö зевтны
 Кöсјад ставсö öтитöг?..

Сімеөд кымөр мөз.

IV торжа драма прологн да епілогн.

Она вокөс дај жортөс
Степанөс казтыштөм былө.

Воқкыв пыдди.

Тажө драмасө ме лөбөди аслам вист куза „Сімеөд кымөр мөз“ („Ордым“ 1926 в. 2 №). Ферт, лоі жона содтавны вистас висталөм ерті. Лөбөди нарөснө Комі муө жежыдјас волөмлы дас во тырөм кеклө. Ме төда, тајө драмасө еіктјасын абу зік кокны ворсны, ме ескө віқөдыјаслы гөгөрвоана лоі. Тани абу күш сорні, сорныс еща. Медколаныс да меунаыс тани геројјасылөн переживањыбјасыс. Сіјө-кө оз артмы, пјесасө оз гөгөрвоны. Ме действіјјассө нарөснө ег куза вөчав: бура-кө ворсны, зев еөкыд лөб віқөдыјасыслы дај ворсыејасыслы. Мед буржыка петкөдлыны геројјасыслы переживајтөмсө (мед-јона Гршаыслыс), кора ворсыејасыслы төдмасны менам вистөн (көзыд амбарас дај керкаас јөршітлөм інјаснас). Коди кутас пуктыны пјесасө, медыжыд корөмыс сылыс менам — бура лөбөдчыны, мөвныштны, ме геројјассө веекыда петкөдлыны. Пролог бөрас да епілог воқвылас костјассө колө вөчны зев же-выдөс.

АВТОР.

Пролог.

Гөлінік крестанылөн керка. Пежкөдыштөмыс төдчө сөмын неуна: сіјөс вөчөма пионер Грша. Грша (пионер галетүка) пукалө етеклөа ічөтөк лампа бердып. Оңтөп пөлз паччөр вылын кујлө: Стенасө оз ков жона јүрдөдны, ме рөмидінік і вөлі.

ГРША (лыддө, велөдө декламірујтны) „Губернатөм губернатор“...

ПӨЛӨ (торкө) Коди?.. Губернатөм губернатор? Гашкө тајө былз Латкін ші јывсыд-да. Сіјөс-өд сіңсө нымтылісны.

ГРША. Ең, Пөлө, мешајтчы сені... Сіјөс, ферт.

ПӨЛӨ. Но, теныд ме нінөм сесеа абу шуөма... Коди-нө гіжлөма.

ГРША. Нөбдінса Виттор, коди сесеа.

ПӨЛӨ. А коди төдас... Оең Латкін пітө сеңчөма-нын быдөн пожјавлісны. Пөслөвіча туын вөлі Степан Латкіныд мјан еіктын. „Те-кө вөлі бөрдны кутан ічөт дырјыд, мамыд повзөдас вөлі сіјөн-да, өдјө-тај лаңтан.- Оні-тај со шөчжыка-нын казтылөны-а.

ГРША (дөамө код). Зев-кө колө інө, кывзы, пөлө. Лыддө. Сөмын ең мешајтчы. Ог ешты, колө велөдны.

ПӨЛӨ. Лыддыно, лыдды...

ГРША. (сувтө, лыддө—декламірујтө).

ПӨЛӨ. Лөсыда і сөрөма... Аслам ескө Оең Латкін пыдлөн серамыс петіс, лыддыныс-кө бытөө еурлі. (Кост. Пөлө ышловзө). Ок-ма, вөвліны-тај сө кадјас.

ГРША (недыр вомгорулас лыддө-велөдө, сесеа пөлөды шуө). Пөлө, те-өд көсјыг-лін меным виставны кыңи вөлі секі ставыс.

ПӨЛӨ. (терымбө иеуна, летчө пачбөрыс, чотө). Мыј висталан, со-тај ачыл адзан: Пөлыи чотө. Найө-өд коксө мырбөисны. Ошјас былө ветливли да һинөм ег долы-а, јөз коктөммөдөисны.

ГРИША. Вај, вистав, пөлө. Ме-өд төда баг јывеыд-и. Ен пов ог кут бөрдны.

ПӨЛӨ (скөбра-код). Кызи он төд!.. Ферт төдан. (Лөна, быгтө шмонитыштө) Ез-тај жежыдјасыд ми воккод гөлјастө радејтлыны. Асным ескө иеуна мыжабе-жө-да: егө-жө зев најөс лештылөј.. Со Падөј Јогор код-демлы ладу вөліны же-жыдјасыд. Сјјө-өд і еүјис мијанөс горшас.

ГРИША. Сылы, ферт, лөеыд вөлі. Сјјө-өд кулак!..

ПӨЛӨ. Кулак-ө, не кулак-ө, неж морт сјјө... Те секи ічөт-на вөлін. Öн-тај со бөлө морт-код-а, (шмонитыштөмөн) вееіг челад чукөрө еүјеөмыд, гөрд туг новлан... Секи. Иваныд-и, Степаныд-и, Одукыд-и, поснөбе-на вөліны, став-ныс гортын өтө шебрае улыц-на уэльөны вөлі. Секи теныд вөлі сөмын-на кујим арөс. Мијанын овліс уштіем Гриша. Гөл-ныс-жө мортыд петалөма... Зев шаи морт.

Занавес.

I ворсөм.

дас іө сажын. Сјјө-жө керкаыс, сөмын обстановкаыс иеуна мөднотажык. Рытјавыв. Микајлө (ар 35, косыиык морт) мыјкө лөсасө, сөмын ужыс воцө оз мун. Öнөп пөлө пукалө пызан бердыи да вөцөдө кытчөкө ылө. Марја (Микајлөдөн гөтырыс) мыјкө ескө көсјө вөчны пачвомдорас, сөмын һинөм оз пуғмы. Төдчө—ставныслөи өблөм выланис өбкыд. Нинөм велдыр оз сорытны.

МАРЈА. Микајлө, Гришатө кодө ескө кыздө ыстыны-да. Сы понда мијанөс ганкө шөщ кутасны мыжавны.

МИКАЈЛӨ. Лант!.. Мыжалас кодкө мијанөс јөз понда.

ПӨЛӨ. Абу-өд лөеыд шунытө, зев шаи мортыс-да. Ферт, буржык ескө вөлі, мунис-кө-да. (Кост. Пырө Гриша—ар 20 да паскөмнас і пукеө).

МИКАЈЛӨ (четчө). Мыјнө, Гриша?

ГРИША. Нинөм торјаыс. Егө үсөтөј-тај пышјыны-а.

МИКАЈЛӨ. Воөмабе?!

МАРЈА. Чө-өв!.. (ставныс шемөс).

ГРИША (спокојнеја, оз термае, һөрвнөчәјтөмыс төдчө-жө-а). Воөмабе-пө-тај... Чае-мөд сажын-һын.

ПӨЛӨ. Мыјнө сесеа?..

ГРИША. Ме ог төд... Уфөтам-кө, пышјам војнас вөр пыр.

МАРЈА. Челадыс-нө менам мыј сы дыра ез воны?..

ПӨЛӨ. Найө-өд көнкө керкаын олөны.

МИКАЈЛӨ. Унафн-на колөмабе?

ГРИША. Абу. Öптај муналөмабе. Коммунистыс ме кынзи кујимөн колө-мабе.

ПӨЛӨ. Кујимөн пышјад?

ГРИША. Јешцө нөл морт көсјөны пышјыны: Јогор Степ, Куэма Иван, Педөр да Митө Вае.

ПӨЛӨ. Митө Ваеыд да Педөрыс-өд комитет беднотаад вөліны. Налы быг пышјы. Пыр-и вузаласны најөс, колтчасны-кө.

МИКАЈЛӨ. Татчө локтасны?

ГРИША. Татчө көсјөны. (Кост). Омөл зев, буржык ружјөным абу-да. Кык өмөлік пөстөнка сөмын. Вөтсөны-кө кутисны, позис ескө косаөіг тырји пыш-јыны-а.

МАРЈА. Чөв-һыи косаөөмнад. Медтыкө зонвизаөе колөнныд-а. (Пөлө кајө лаччөрө да сесаи вөцөдө. Кост).

МИКАЈЛӨ. Он-өмөј пөртчыелы?.. Сојышт.., Марја, коре.

ГРИША. Мы-нын пöртчысан... Ме ог төд, мыҗ воҗжыксо јöјталим, егö мунöј... Но да, гашкö, үдiтам-на..

МИКАЈЛО. Тајос öмöј чайтан.

МАРЈА. Гришук, мун сесеа. Гашкö те понда мијанöс щöц кутасны мы-
жавны-да.

МИКАЈЛО (скöра). Лант сені! } (öтпырjö).
ПÖЛÖ. Јандые, невеска...

(Вел ыҗыд кост).

ГРИША (пукалö-на). Ез тајиö воны... (Ышловзö). Кöни-нö менам нопторҗыс?
ПÖЛÖ (четчö паччöрые, оз летчы). Мөдöдчан?.. (Марја бостö ноп. Кылö öшинулын
локтöм, килчö вылö кайöм).

МАРЈА (повзö код). Kodҗаскö локтöны!.. (Ставыс видчысöны сувтöмөн, мöда-мöд
выланыс виçöдлöны. Кылö посвозын öзöссö короём).

ПÖЛÖ (вашкöдöмөн). Kodҗаскö төдтöмҗас-кö-а... öзöссö тај оз адчыны.

МИКАЈЛО (вашкöдöмөн). Гриша, зөбөы гөбöчö!

ГРИША. Ме ог!..

ПÖЛÖ (терҗа). Зөбөы, оз-жö-öд шобөыны, висталам, мiса, мунин-нын.
(Гриша зөбө пач костö).

Пырöны офитсер, кык салдат винтовкадн да полiг тырҗи Падөј Јогор. Падөј Јогор сувтö зiк
жөсак бердас паччöрла дореаныс, мукöдыс мунöны воҗжык. Ставныс шөмөс. Микајлö четчö, киас
i колö черыс. Марјалөн ноҗыс үеi киыс. сөдö сажöдiс паччöрас.

ОФИТСЕР. Тани тiјан уңителныд олö? (Адчö Микајлöмые киыс черсö, скöрые)
Шыбыт чертö мыҗ кiад кутан!..

МИКАЈЛО (пуктö—шыбытö черсö) Тани ескö-да, мунiскö-нын-а... Ме... ог төд...
Ме öни-на со локтi-да.

ОФИТСЕР (виçöдлö Падөј Јогор вылö, быттö јуавны көсjö).

ПАДӨЈ ЈОГОР (најана). Kodа-костi... Оңi-на локтö вöли-да.

ОФИТСЕР (виçöдö збылыс Микајлö вылö, сесеа Марја вылö, адчö нопсö Марја кокулыс,
лептö). Тајö нопсö-нö кодлы лөбөдöма?.. Мыҗла?.. (Зөв збылыс виçöдлö Микајлö вылö
да Марја вылö јурывысаныс кокулöчыс. Најö повзöны).

ПÖЛÖ (паччөр выван, дозлöмөн). Јогор, мыҗнö öзöс дорас сулалан. Прöјдiт
возöҗжык... (шүгас друг ставныс виçöдлöны паччöрланыс. Салдатҗас ружjөҗас лептышлöны,
офитсер кутчiслö револьвер кабураас).

ОФИТСЕР (салдатҗаслы). Но-кö, шоблöј керкасö!

ПАДӨЈ ЈОГОР. Час ме ваше благородде, бвлаас видчысела тiјанöс.
(Сек костi салдатҗас заводiтчöны шобны. Гриша друг үекöдчö паччөр саҗые, тоҗыштö Јогорöс, көсjö
пышҗыны, сöмын оз үдiт: салдат кватiтö пöлабдыс. Јогор зөв öдjö петö Мөд салдатыс лептö вин-
товкасö Гришалан. Офитсер чургöдö револьверсö. Гриша тракытчö да мездысö кутöмые, офитсеркөд
мöда-мöд выланыс дыр виçöдöны локые, нiнöм оз шуны. Кост).

МИКАЈЛО (быттö чужö, көсjö ескö чорыда нуны, сöмын полöмысла оз арты). Но...
Гришамыс-тај гортын-на вöлöма... ме чайтi мунлi-нын-а...

ОФИТСЕР (локыс шыкымунiкөмөн виçöдлö Микајлö вылö, сесеа најана Гришалы) Енлы
термас. Мунам öтiлаын мијанкөд. Гаҗаҗык öмöј абу...

ГРИША (збоја). Мунам!..

ОФИТСЕР (сiҗi-жö). Мијанöс-нö колны көсjин... пышҗыны... (Гриша локыс нiсö
(звöбкөн виçöдö офитсер вылö). Мыҗ сiҗi виçöдан ме вылö... Куцöм збој көсjö лоны...
Виçöдлам, мыҗ кутан сывны большевиканыд щöктылам-да... Мунамöј (мөдöдчöны).

МИКАЈЛО. Кытчö-нö, төварышҗас, нуанны Григореј Педөрöвичсö?..
(дорҗысö) Сiҗö-öд абу большевик, лөг куҗа тiјанöс ылöдлöмаөс.

ОФИТСЕР (друг локмö). Тöдa ми кодi большевик да кодi абу... Ставныд тi
большевикас!..

МИКАЈЛО (повзö, сүсөсөиҗ моз). Ме ог төд ескö веекыдасö-да. Быттö олис-
тај мијанын да ег төдлы-а. Ме ог төд сесеа, төварыш.

ОФИТСЕР (јона скöрмö, кучкö Микајлöлы). Куцöм ме теныд төварыш... Јешицö-
i ылöдчыны куҗан!.. (Микајлö вiр сөр мунö. Марја кучкиҗас ој-ој гөрөдö, сесеа тупкö чу-
жөмсö да сiҗi-и сулалö. Пöлö паччөреан повзöмөн виçöдö).

ОФИСЕР (аслыс). Кііс пежалі „төварышас“!.. (Тоҗыштө Микајлөбс). Мунам щөщ мијанкөд... Пастас!.. да һинөм паскөмөыс, сизі лөбөыд!.. (Муяөны. Медвоцны петө Грша, сы бөрын салдатјас. Микајлө оз мун ачыс, да офисер тојладө, шуалө: „но, но... му... ен һөбитчы сени!“ Микајлө шуалө: „мыјыс нө, төварышјас мыјыс-нө, төварышјас... Петөны).

СТСЕНА САЈЫН:

ГРША (гора). Төварышјас! Енө локтөј татчө... Пыщјалөј!..

ЮГОР. То-то-то-то!.. То котөртөны, то!.. Лыј!.. Лыј, лыј!.. (Лыјөм шы. Сөсөа ставыс лантө).

МАРЈА (лыјөмыс чурчер мунө, вельыр кјјассө воцө чургөдөмөн вицөдө ас воцас, повзөма, шөмөс).

ПОЉӨ (летчө паччөрыс). Мыјнө тајө лоі... Мыјнө тајө лоі... (пукөылас лабичө, четчылас—өти местаө оз инаө. Кост).

МАРЈА. Ајка!.. Ајка!.. Кытчө-нө питө нуисны? Ајка!.. (Кост. Гора). Чөла-дыс-нө мөнам кытөһөс?!..

ПОЉӨ. Ен горзы сөщөма. Гршаыд паччөрын уцө, повзөдан. Мукөдыс ез-өмөј код ордө-кө пырны, оз-жө мвлаын тарыт ветлыны...

МАРЈА (үкөдчө паччөр костө, сажавлө. Пыр-жө і летчө паччөрыс, үкөдчө ајкалап-лөңжыка, бөрдөм шыөн). Ајка, кытчө-нө а с ө нуисны?.. (үкөдчө пызан вылас да гүсөөн сыркјјалөмөн бөрдө)

ПОЉӨ. Мыјыс-нө... мыјыс... Аттө, аттө... Лоө ветлыны. (Пастасө, сүвглө—мыј-кө мөвпалө, өдјө петө).

Занавес.

II вөчөм.

Көзыд, ыжыд амбар. Југыдсө буржык лөбөдны һө вылысан, бөкјјасаныс. Занавес вөстөм бөрын һөкод абу. Һөдыр мысөи вөстөны өцөссө, пырө Грша, сы бөрыс лөкыс тоҗыштөны Микајлөбс.

Грша улыс жежыд дөрөма, шапкатөм, көмтөм, чужөм бөкас вискјјаныс вель ыжыд рана. Микајлө шапкатөм да көмтөм-жө, зөв гөрд кумач дөрөм көжыс. Чужөмыс вөк-на вөрө, өнкөршаас ыжыд вргад.

МИКАЈЛӨ (тоҗыштөг мөзыс) Мыјыс-нө, төварышјас?.. (Вель ыжыд кост. Кыкнаныс шајпај мунөмаө, вөрзөтөг сулалөны, вицөдөны өти местаө. Кынмөны, кјјаснысө ловшынас шөнтөны,—пыр өтарө вөрөгас јонжыка да јонжыка заводөтөны кынмыны. Грша чужөмбөксө кинас малыштө, став чужөмбөкыс дај кыс лөб вөр. Вөрө кј вылас вицөдлө).

МИКАЈЛӨ (оз-һын бөрдөм шыөн, а повзөм шыөн, гөлдөыс тиралө). Мыјыс-нө тајө мијанөс, мыјыс пөллөно... (кост). Көзыд... кынма... (кост). Мыјыс-нө пукөөдөныс татчө, кущөм мыжыс мучитөны?.. Грша, мыјыс? (Грша һинөм оз шу, пукөө жөжас көксө крөсталөмөн, күсөнтчө кынмөмысла, кјјассө пөлалө, кынмөмысла шөчы-һөка дрөгмунлө. Микајлө, кынмө-да, заводөтө ветлөддыны жөж куца. (Кост).

МИКАЈЛӨ (друг үкөдчө Грша вылө кулакјас лөптөмөн, лөкыс) Мыјнө һинөм он шу?! (Грша дрөгмунө, јөщө улө күсөнтчө, оз вицөдды Микајлө вылө) тајө те вөсна мөно мучитөны. Мөнам һөкущөм мыж абу!.. Те вөсна сөмын!.. (друг бөр лөналө, кынмө—пукөылас, четчылас, ветлөддыштас котөрөн сөрөн,—дүмөыс шөныд перјө. Кост).

ГРША (лөна, кынмана шыөн) Микајлө һад, те ме вылө јона скөралан?

МИКАЈЛӨ (скөра) Јөщө і јуасө јандыетөм өиннас!.. Һө те-кө, тащөм дивөыс ез ло...

ГРША. Аттө... (кост)

МИКАЈЛӨ (бурасөмөн) Ен лөгас ме вылө, Грша. Грша?.. Ачыд-өд адцан мыј выјө воим, быдторјыс шуөас. (кост) кынма. Зөв јона кынма... Шөнтыөышитны өскө. (Бөрдөм сөрөн) Мыјнө тајө... аырө-нө... Шөнтыөышитны колө!..

САЈЫН: (өти салдат). Кыкнанысө вөјтны көсјө? (мөд салдат). Томжыксө көсјө, а мөдсө оз-на төд мыј вөчны. (Грша черөбтө) Аскө-пө-тај адцан, һинөм-на-пө талун јур жуғлыны, мөвпавны на вөсна. Сөсөа татчө оз-һын көсјы сүјавны, өтилаад-пө унатө сүјан-да, шөныд лөб.

ГРША (лөна кынмө) шөнтыөышитны өскө... сөмын шөнтыөышитны лөзөј!..

МИКАЈЛО. Тырмас-нын, кувны куті... Јенмогыс шонтөј!.. Ој-ја да ој-ја!.. Көт ескө үнмовены... (Водө) он вермы үнмовеныс... (Четчө бөр) Шонтөј-нын!..

ГРИША (четчөма-жө, терыба ветдөдлыштлас) Шонтысыштны колө. Мед көч-нын көмгөтө сөтисны... (Кост. Јона-нын кымөны, став туханас лөбөны).

Пырө офитсер, өтө кяс пөнар, мөдас револьвер. Гриша сувтө бтар етен бокас, кјаснас кутчысө етенас, Микајлө—мөдар етен бокас, воча Гришалы. Бур вөлі, Гриша вылас-кө да Микајлө вылас јон бјүгөр үсө. Кост.

ОФИТСЕР (најана моз) Куцдөма-нын кык друг болшевикаланнды?..

МИКАЈЛО. Шонтысыштны ескө.

ОФИТСЕР. (шөпчө) Шонтысыштны?.. Чөв, другјас, талы шоныдыс оз-нын төр. Тани-і шонтыенысө-а. Ме со ыргавны куті да татчө паросиө шонтысны нырі. Чөв, чөв, другјас!..

ГРИША (мыј вермө чорыда, сөмын кымөмысла гөдөсыс јона тиралө) ме сөмын өтө тор тенеыд кора: леҗ Микајлө да-сө. Сылөн некушөм мыж абу.

ОФИТСЕР (зөв паскыда, искрењөја серөктө) Аттө-жө ті болшевикјас. Пыр-өд ас дүмөыныс быгөтө јөз вөсна төжысөны. Аетө-кө ескө леҗны, Микајлө да-дыд чк вөскод лөб, көт татчө места вылас і кулө. А вот вөскыдасө он шуөј сөјсө. Мастерөсө ті, мастерөсө, кокљывөыд үстөз верманныд пөрјавны. Сөмын-өд өнө јөзыд адјисны лөкөб болшевикјасыдыс, он пөрјав најөс. Регыд пом болшевикјасыдыс. Олөмыс өвөс!.. Мыјнө те Микајлө да-д пондаыд төж-дысан. Аслас кывјыс ем-на-да. Көт ескө і суҗласө-нын да шуныс-өд вермас-на-жө.

МИКАЈЛО (кемысө) леҗ менө гортө, төварыш вашө благороддө. Леҗ шонтысыштны. Нем ог вунөд бур вөчөмтө... Леҗ јенмогыс.

ОФИТСЕР. Гөсөтитышт-на, тө в а р ы ш... („төварышсө“ нуждөдлөмөн да зөв најана шуө. Микајлө адчө, нинөм оз артмы да дүгдө кемысөмыс. Офитсер нимкода дыр вөчөдө кыкнан вылас, сөсөа вөбјөнык петө).

САЈЫН: с а л д а т. Нырав... гөсөтитышт мијанын. Да палтотө пөртчы. Шап-катө бөст. Наскөмнад-өд абу лөвөыд шоныд керкаад овны, да, јешчө гөсөтитыштө. (Серам. Пырө өтпөлдөса пөлө).

ГРИША. Пөлө, те-нө щөц еурин? (Пөлө дөзмөма да жуҗык чужөма, өзөс дөрас сувтө, нинөм оз шу).

МИКАЈЛО. Батө, крөста раді, вәјлы бөрвөз туытө. Кокчунјасөј орны кутисны... (Пөлө пүкөб, пөртчө вөбјөнык туы. Микајлө вөлө терыба көмавын. Гриша да Микајлө кымөны јона, пөлө четчө да вәж моз дөзмөм жуҗык чужөма сулалө).

З а н а в е с.

III вөрсөм.

Шоныд керка. Керкаын пөмыд. Кујлөны жоҗын рази-пөлө Гриша, Микајлө да пөлө. Вәж паскөмаде-на. Оз вөрөдчыны, дыр кујлөны шынтөв. үчы оз-жө үчы. Кызөктывлөны, коккөдөла руҗытыштлөны. Микајлө шочыника ојөстывлө. Чужөмыс абу-нын вөрө, сөмын ранајасыс төчөны. Шоноалыштөм мысө Гришалөн јурсадыс петі,—вөрөдчыштө, бјявөв моз јуҗык вөжөрас јөҗыд салдатлөн кыјасыс: томжыкө-пө вөјтны көсө.

ГРИША (чурчер мүдө, терыба пүкөб) Вөјтны менө көсөјөны, лөлөс бөстны!.. (Сөкыда лөдалө. Кост. Выркөптө-четчө, јурас кутчысө) овны!.. овны!.. Овны меным колө-на!.. Нинөм-на ме ег үдөт вөчны!.. (дыр-коф сөі сулалө, мучитчө. Сөсөа черөбтө, төгөр терыба вөчөдө, корөб сөјјаснас кытө ескө пышјыны. Уөкөдчө өшөн дөрас, кутчысө рамаас. Ошөн-улып кызөйтө салдат. Бөр лөтчө рамаыс) Оз пөч, шынас вјјас-жө... (Уөкөдчөс өзөсө, вөстөс).

САЈААТ (өзөсө сајын) кытчө зурчөдан!.. (Гришасө бөр тојыштөс керкаб).

ГРИША (вөҗдыр шөмс. Повчө. Сөсөа лөналыштө) Гашкө... гашкө оз-на вшы... (ассө лөнтөдө) бөрт, оз-на... (Вара повчөлө, черөбтылө, бөр лөныштө) гашкө мыјкө мө-нө мөздас... Нуны кутасны да пышја. Гашкө верма... Мыј ескө меным сөцө-масө шөгөыны: өтка јур-өд... Микајлө да-дөс кыккө колө мөздыны... Сјө-өд мыҗтөм... Ме инө коммунист-а... (Кост) Уөйтасны воны гөрдармејечјас... Уөкөд-чыны кокулас јөҗыдјаслы, корны прөшца. Нинөм оз артмы сыме... гашкө

артмас... Оз артмы... Гашкё артмас... Ферт, артмас, прөечитасны... (Кост. Скёра).
Оз поф кевмысны жежджаслы... ме-од коммунист... (Сёкыда долалё, мыжкё мовпалё.
Мүдсё. Ыгышмунё тушамы. Пукеё, кё жылас жүрсё öшөдö. Сёлөмыс жовкытлө, став тушасё вөрчөдлө).

ПÖЛÖ (нөжжөнёк четчө, судалыштө, сесеа пукеё лабичө, пыдысаы ышловчө) **Ок-ма!**..

ГРІША (лептö жүрсө, мовпалё, чужкөмыс бурмылө, повчыштлас, бара бурмылө. Зев мелиа,
нужжөдыштөмөн) **Мамкоо... маамкоо...** (бара черебылө; повчө). **Көнөс бара öнё мё-
жан. Венöны оз-на...** (пёксö жырыштө) **Ок-ма!**..

ПÖЛÖ (гач чепеыс відлө табак көшөл) куритчыштны көч ескө-да, табакыд абу...
(Кост) **Микајлө, те-нө үчән?.. Алы он?..**

МІКАЈЛО (кујлө) кушчөм алы үчөм.

ПÖЛÖ. Грїша-тај сө четчөма-а.. Тыдалө, абу-жө унмовелөма... (Кост)
Грїша, мыжнө сесеа?.. дыр-ө оз лезны мїжансө?..

ГРІША. Ог төд, бара, пөлө... тїжансө, гашкө, лезасны...

ПÖЛÖ. Фівө-өд тајö... Нем ег вескавлы чїзовкаё да нем відчыетөг бост
да пукеё мортсө.

МІКАЈЛÖ (черебтö, öдјө четчө, јона повчөмөн, терыба) гашкө мїжансө лыјласны-
да?!. (Тајö кыжасемс Грїша да пөлө черебтöны, сувтöны, быгчө кымöны места вылас) Грїша,
а?.. Грїша, а?.. Гашкө мїжансө лыјласны-да?.. Грїша, а?.. Чельдыс-нө менам
кычё оласны?.. Грїша?.. Батө?.. А?..

(Жугыдлапö. Лөзов төдчө öшнїясамы).

З а н а в е с .

IV вoрсөм.

Ылавыв. Ёква вымын, төлын. Бокјасас пујас. Занавес востөм мычтё некод абу. Стсена пы-
дөссаы пелөсөдыс петöны: Микајлө, Грїша (өтпөдөсаёе, тунїаёе), офітсер да кык салдат. Офітсер
чургөдöма наган, салдатјас ружкөнөсө лептöмаёе,—гажаёе. Микајлөмы да Грїшалыс кїјасөб мыш-
кас воча көрталöма, кыкнаныс омылчөмаёе, кымöны; Грїша зор лөбма, кусінтчөма, ейгуранјас-
не вөјөмаёе.

МІКАЈЛÖ (сувтыштлө, јуасө) кытчө менө нуанныд?.. Лезөј гортө, јенмогыс.

ОФІТСЕР (сералө код серамөн) Гулјатөдам тїжансө, ка-ка-ка!.. Но-ко, сув-
тыштлөј татчө.

МІКАЈЛО (повчыштө, вїзөдө гөгр, вїзөдлас офітсер вылө, стсена бокө—сені јукмөс, друг
сетгыс ейсө вештас—полө сетчө вїзөдөмыс)

ГРІШАЛЫ ставыс вескод, вошөма став надејамыс.

ОФІТСЕР. Мигнїтө өтї салдатлы.

САЛДАТ сетө вїнтовкасө мөд салдатысмы, квачїтө Микајлөс мышсаы-
ыс, нуө стсена бокас да стсена сажас лезө прөрүбө, сесеа зев öдјө бөр веш-
јө; кылө ва шы (плеск воды).

МІКАЈЛО салдатнас квачїтөм мычтё зев јона горөдө, веег дрөгмунө
офітсерыс; стсена сажын ыпкајтө, прөрүбас вөјтöны-да.

ОФІТСЕР (уекөдчө прөрүблян, тушамы жын выјамыс сажалө) кытчө кавјасан,
сені ов!.. (чужжө кобнас).

МІКАЈЛО дугдө ыпкајтөмыс, вөјө, сөмын был-был-был кыліс, быгчө
бутулкаё ва кїтїсны.

ОФІТСЕР локыс серөктө.

ГРІША—офітсер чужжөм мычтёмыс уекөдчө сы вылө, сөмын өтї салдатыс
кутас да кыскас стсена пыдөсас пелөсас—кысаы локтїсны. Кыкнан салдатыс
повчөмаёе.

ОФІТСЕР (өкөрыс) мыжнө сесеа вїзөданныд?.. Вајөј мөдсө!..

ӨТІ САЛДАТ (лезө Грїшаёс, вешјө сы бердыс, повчөма) Вашö благородөе, ме
ог вермы... морт ловјас-жө-өд.

Мөд САЛДАТ. Ме ог-жө вермы. Зев-нїн-тај шуштөм.

ОФІТСЕР. Ак тї, јїе... (думеыс магыштө). Епца öмөј-на вїнаныд лої... Ва-
јөј, колөкө-а, аснытө-өд... Талун јешчө-на ковмас лыјлыны... (камандүтө) на ру...
(шуаліг костыс локтө стсена возас, лөб воча Грїшалыс салдатјас оз вөрчыны).

ГРША (лепгэ жүрөс, морөсө чүргөдө) лыјој-нын, эверјас!..

ОФТСЕР (ковнас зымгытө) на ру... ку!.. (садатјас мода-мөд выло вігөдны, зев дыша ружјјас лептөны) он-ө-кө, ме ачым!.. (кыкыс помеа лыјо наганые).

Гриша шутов-шатов мүнө, кымын сущкысө лымјас, сесеа бок ногон бергөдчө. Садатјас пышјоны. Офитсер локтө Гриша бердө, вігөдлө, кыштовтөмөн Гриша сінјасые поліг тырјі өдјө муно. Кост.

Локтө Марја, төвса паскөма, өдјө доктөмысла долыс тырөма, упкајтө.

МАРЈА (јозлап јуасөм нисө полөм шыбн) Көні-нө ачыс?.. Уп-уп-уп!.. Көні-нө Мікајлөыс? Таланө-тај-нө нуисны-а?.. (бөрдөм сорөн) көні-нө менам мужікыс?.. Ез-жө-кө-өд лыјлыны-а?!.. (Бөргөдчө, адчө Гришаөс, горөдө—оз јона, јурас кутчисө) А-а-а!.. (пөвчөмысла кынмылө места вылас).

З а н а в е с .

Епілог.

Продогас код-жө керкаыс. Гриша пукалө, жугыла, чүјмөмөн кывзө пөлөөс.

ПӨЛӨ (висталө шога) Сущкысө Гриша, сущкысө томыңк морт, бытгө пөрөдөм кыз, чүкөмнас лымјө... Пөрыеөз тилкыс-песыс батылдыс сөстөм лов бөстисны. Пөс бөн пуан вір Гришалыс јуисны... Гриша сінмыс поліг тырјі муисны жеждјас (ышловчө. Кост) сіјө војас віт мортөс јешшө лыјдөмаөс. (Кост). Гришалөн мамыс Сыктывкарын ветлөма Пөда Пөдөр ордө јуасны мыјла Гришасө лыјлісны да Пөда Пөдөрыд шөктөма шошаөдыс тојлавны сіјөс: вөтлөј-пө татыс тајө выжывмөм бабасө... Гөжөмын шоныд міча лунјасө турун пуктігөн кајлывлө сімеөд кымөр јенежө. Чорыда зерас—кулыштас кос турун. „Кодкө-тај вајлас тенө, көтөдін турунсө. Трасіча!“—јортчыштас мі вок кодкомі мужікыд. Сімеөд кымөр моз-жө кысөыліс Латкін Степан комі муө, торкліс олөмсө комі јөзлыс, јуыштис вір тилкыс-песыс вокјаслыс, бөр пышјис. сылі. „Вајлас-тај омөлыс тенө,“—сөлөмеаң чорыда відісны комі јөз жеждјасөс.

ГРША. Тенө-нө, пөлө, ез вөрчөдны, бөр леҗисны?..

ПӨЛӨ. Со-тај коктөм колі. Нем кезлө пас, каңтылантор... Ме ачым өніөз-на ог гөгөрво кыңи таҗисө лоі. Міјанөс јөршітлісны Падеј Јогор амбарө, көчын інө. Сесеа керкаын віҗисны асылөҗыс... Ме чајтлі, міса, оз-жө ні-нөм вөчны міјанөс, мыжыс абу-да. Но, міса, віҗисны асылөз, но, гашкө, відасны, но інө содтөд нөјтасны,—кыд-өд лудө... Гришатө да батө нүөм мыҗеті вөліҗеті каҗалі—делөыд, міса, буракө, зуг. Најөс нүігөн жеждјасыд кодөс вөліны. Менө вунөдісны-ө, көсјисны леҗны-ө, нарөснө сіңи вөҗисны-ө,—ме ог төд... Ғөкод-тај ез кол-да, ме пышјі-а.

ГРША. Гортө пышјін?..

ПӨЛӨ. Кушөм алі гортө!.. Ег. Ме петі Падеј Јогор керкаыд да вөрлаңө пышјыны. Вөркеркаө дүмыс муна. Адҗисны менө да лыјлыны... да лыјлыны!.. Көкөс раңітисны. Кыҗкө-мыјкө кысөі вөркеркаөҗыд. Кынма. Көкын раңаөј вөсө. Ғыңөм ог вермы керөыны. Пасібө, вөркеркаас аслам арнас колөы-лөма кымынкө ізтөгтув. Муртса сорөн-да, кыңи-да, бјаеі. Көкөс көртајі дөрөмөн. Кык суткі ег вөрчыв. Мыјјас-кө вөісны-жө көкјасыд. Муртса ег кув. Нем ег бөрдлы, секі бөрді... Сінваөн бөрді... Кык лун мыҗеті Мішка Иван воліс, чөстүјсө відлавны кајлөма-да. Корі сы сөрыс паскөм да сөстөм рүзум көкөс көртавыны. Пасібө мортлы, вајис Мішка Иваныд... Оні-на-тај неважөн Јогор Степ ордын рыҗысөігөн каңтылө вөлі...

ГРША (ышловчө) Мамыд көҗ абу талун гортыш, сіјө ескө бара бөрдны кутіс.

ПӨЛӨ. Сы дырјі-өд ме теныд ег і вөстав тајөс... Бөрдтөг-өд он ов! Ез көкыи вөв быдтыҗысө, посныс-поснөі вөліңныд ставныд. Ме жывыјө калөкаө пөрі-дај, јона отсөөмјас ез лоны. Пасібө, өнја властыд бура вігөдө міҗанкод гөл вылад, отсаліс. Ғе сіјө-кө, гашкө, корны лоі петны ставнымылө

(Кост) Батыс, Осип Латкіныс өні-на ловја. Колѳм во летчылі Сыктывбарѳ, па-ныдаелі сыкѳд. Војдѳр вѳлі ылысаы-на шапка бѳста, өні ег-і візѳдлы ылыс. Бѳрсаыыс сѳвзі сѳлѳмыс, міса, өні тивоклѳн олѳмныд овсѳма... (ылыс ылышты гудѳк шы) со, кѳнкѳ том јѳз гажѳдчѳны. Оз-тај налѳн унмыс лок.

ГРИША. Талун-ѳд дае во тырі мјан сѳктѳ жежыдјас волѳмыдлы. Лыд-дысаы керкаѳ локтѳны казтылан рыт ылыѳ.

ПѳЛѳ (чујмѳ) талун?! Абу-ѳмѳј-на аскі?.. (Термѳдлѳмѳн) сувт, Гриша, сувт!.. Казтыштам баѳтѳ... (Терыба кутѳ Гришаѳс кѳѳдыс, инѳ жѳжѳ) со кѳні баѳтѳы вѳлі... Татыс нүисны сѳјѳс... Тані вѳлі лѳсаѳ сѳјѳ... Ок, ставыс-на быѳтѳ еін-вочын... кызі кучкалісны... кызі баѳыд вірсер муні, кызі тојлаліг тырјі нүис-ны... кызі Гриша заводітліс пышјыны... Гриша, казтышт баѳтѳ, казтышт!.. Ма-мыд казтывны вічкѳын кутас. Меным ескѳ пернапас чѳвтны, да ог вермы... сесаы ог вермы. Вічкѳад мода пыд-дыс-ны-і сѳмын ветлывла... (лѳышты) мыјла-нѳ таво ег вѳтае баѳтѳ. Быд во-тајнѳ-на адзывлі-а. Зев меліа еорні-там... Сојисны-тај горшас!.. Гриша, те ен вунѳд баѳтѳ, Гришатѳ... ло Гриша-код-жѳ. Сѳјѳ нма те, сѳјѳ сѳлѳма-жѳ ло. Сѳјѳ пыр мі код-јас вѳсна тѳжыделіс.

ГРИША. Ог вунѳд, ѳерт. Најјас шојвылыч-ѳд-і мі бурасѳ овмѳдчѳм. Тыш-тѳг-лѳ тавыјѳсѳ мі егѳ-і волѳј,—шувлылѳ јачејкаса секретар. Возѳ-на-нѳ лоѳ тышыд-дај... Мі, пѳлѳ, тышкасам-на, јона тышкасам, мед венам чѳкѳз (кылѳ пѳверекѳј рожѳклѳн ворсѳм) со, корѳны-ны мјанѳс... (ѳруг) Пѳлѳ, вај ветлам талун щѳц лыд-дысаы керкаад, те віеталан мыј вѳлі дае во сајын мјан сѳктын.

ПѳЛѳ. Ог-нын, шјѳ, те-нын ѳтнаѳн ветлы.

ГРИША (порѳ) Ветлам, пѳлѳ... Ветлам-нѳ... пѳлуш, ветлам.

ПѳЛѳ. Меным дыш... Лѳг петѳ тјангажѳдчѳм ылад... Сени сесаы Цаѳеј Јогорыдлѳн чѳлаѳыс лѳѳны і... відеас-дај.

ГРИША. Мед лѳѳны-кѳ, мед!.. Мі најѳс талун јанѳдам, відам да мупас-ны... Мѳѳыс сесаы оз локны-дај... (кылѳ пѳверјаслѳн барабанѳн ворсѳм) кылац, пѳлѳ, куцѳм гажа. Ветлам... пѳлѳ, ветлам.

ПѳЛѳ. Ветлам-но инѳ... Тебе он мын!..

ГРИША (терыба пастаѳ, пѳлѳ щѳц ѳѳжѳнѳкѳн). Пѳлѳ, талун те адзылан кызі мі шуам: „Ужалыс јѳзѳс ѳорјыны, пѳѳер, ло даеін!“ Ставным гѳрѳдам ѳтув: „ме пыр дае!“

ПѳЛѳ. Зѳѳј, ме чајта, лоан те, шјѳ. Баѳтѳ сѳмын немыд ен вунѳд. Не-мыд казтыв сѳјѳс, казтыв тајѳ рытсѳ, немпом воѳмсѳ... ѳорјы баѳтѳ дај Гри-шаѳс.

ГРИША (кѳ лѳптѳмѳн) Ме пыр дае!.. Мунам (сајын мын барабан. Мѳѳѳдчѳны ветын).

Жежыдјас мышкын.

(Абөөдөма роч вылые).

Мөсвізыгылы отсагыдын.

Ключарев Пета мамлы овны вөлі зев сөкыд. Сіјө кујім челада дөва, вісө. Мед ескө шыгылы ез кувны, сіјө гожөмнас вөлі ужалө поплы кујім шайтөн төлыг, а арғағыс бокас мешөк өшөдас да корө кристос нимөн. Петаөс, даскык арөс тырөм бөрын, індісны мөсвізыгылы отсагыдө,—мед-пө ачыс ас јывгыс мөвпалас, кад-һін...

Абу кокһи мөсвізыгылы отсагыда, —сы вылын веег-і мөсвізыгыд нащальство.

Лоі 1917 во, гымыштіс револютсіја. Петаөс сіјө јонасө ез вөр-зөд. Сіјө омөла велөдчөмнад да газетјастө адзывтөгыд оз вөлі төд мыј-көні вөчгө.

Арнас, скөтөс јөрталөм бөрын Петаөс чөвтисны: өіктын сізі-һін шыгјалөны вөлі, а сетчө нөшта лышка сојыс. Пета локтіс тыр-төм керкаас, — мамыс ез-һін вөв ловја. Поп ордын слугаын олыс чојыс Огаш гусөһік вајалис сылы поп пызан вылыс сојан пыдөс-јассө.

Ижыдлуноз, 1919-д воын өіктө воіс продотрад—со кымын гөрд-армејеч. Комаһдірыс щөктіс најөс шөјтчынысө пырны гөльжык кер-кајасө.

— Мед кулакјаскөд ез вөв һекущөм јітөд!..

Пета керкаө пырісны кымынкө гөрдармејеч, взводнөј Зо-товкөд.

Зстов, мөскуаса робочөј, јон морт, пыр-і јітчіс Петаөд. Сіјө быдлаын вөвлөма, унатор кужө віставлыны. 1917 воын вөлөма ав-стріјаса фронт вылын; револютсіја бөрын медвоз сувтіс војналы паныд. Фронт вывгаһ локтіс фабрікас, бөрјісны фабзавкомса шленө. Кор ковміс өіктјасө ыстыны отрадјасөс, сіјө медвоз чукөстчіс мунны.

Лунјаснас Пета ордын олысјасыс продкоміссаркөд ветлісны өікт-јасті—һаһ чукөртісны, рытјаснас агныс пуісны ужын, а ужын бө-рас рыт горөз муніс оорһи револютсіја јылыс, фабріка олөм јы-лыс, жежыдјас јылыс.

— Мі һалы петкөдлам,—скөралө Зотов — мед сөмын матыст-чыласны-а. Көсјөны бөр боетны фабрікас да візму—тырмас!.. Мыј ужалыс јөзыд боетісны, бөртө оз-һін сетны,—мыј дыра тајөс від-чыгісны.

Петә шыңельö пастазөм робочөјјаслыг кывзигөн ачыс кутіс гөгөрвоны, кушөм ыжыд вежбөм лоі. Мыјла-кө-өд кулакјасыд да купечјасыд большевикјас вылад лөгалөны.

Зотовлөн гөрдармејечјаскөд локтөмгаң Петалөн керкаыс лов-чис. Быд рыт вөлі сетчө чукөртчөны мужікјас да том јөз кывзыны Зотовлыг виставлөмсө. Зотов вөлі јона кужө горнйтны.

— Богтам тіјанлыг помещіктіө, — висталө Зотов.— Ті сылыг мүсө бөгтід?

— Богтім,— воча вічөны мужікјас.

— Көлујсө, скөтсө бөгтід-жө?. Көні өні помещікыд.

— Көні? Жежыдјас дінын, көн-нө сегга најө...

— Жежыдјасыд-кө тіјан помещікыдкөд бөр татчө воасны, — ті-јанөс јурөіөдыд малыштасны помещікыдлыг ембурсө да візмүсө бөгтөмыг.

— Ферт, малыштасны... Сөмын гөн паныдыс...

— Сің-кө мыјла жежыдјасыс локтөны, кызі ті чайтад?

— Төдөмыг мыјла. Асгыныс ембурсө мырдыны.

— Ті-нө когастөг-і сетад налы?

— Выныд-кө оз тырмы быт-өд лоө сетны.

— Аттө, дівөјас ті. Сөвет влагыс-нө мыј вылө? Сіјө-өд сы-вылө-і ем, мед ескө бырөдны капіталістјасөс да помещікјасөс, мездыны тіјанөс наыг. Тажө-өд зев ыжыд вын: выныс сіјө мі—робочөјјас да крестаналөн Гөрд арміја...

Кутіс матыстчыны тулыслаң. Петә воңда војасын моз-жө лөсөд-чис медагны мөсјас віңны.

— дугды скөтнад нокгыны,— шуис Зотов.— Öні кадыс абу се-щөм, дај теныд колө ас јывгыд мөвпыштлыны. Вај, лок міјан от-радө. Лыжыны тенө велөдам, те суг—он ло лішка сөвет влагты.

Петә һедыр мысті көсјысис.

Јежыдјас.

Тулыснас кывгыны кутіс, бытөкө жежыдјас матыгмөны; фе-нікін-пө локтө ыжыд војскаөн.

— Регыд большевикјасыдлы лоө пом,—вашкөдчөны кулакјас.

Гіктыс јукөіс кык пельө: өтыс—гөла олыөјас продотрад бер-дө; мөдыс—озыржыкјас да кулакјас зев озыра олыг Кудрін бердө.

Продотрадөс щөктісны регыджык нуны өіктјасыг чукөртөм һаңсө губернаува карө. Нуан һаңсө віңны індісны Зотовлыг взводсө. Петә медвоңдаыг-на ас немнас петіс өіктыг.

Тулаын кывлісны, Мамонтовлөн-пө корпусыс өрөдіс фронтсө гөрдјаслыг. Жежыд генерал Мамонтов вөлі мунө Вороңеж, Козлов, Елетс карјас вылө. Зотов гөгөрвоіс,—жежыдјас-кө оз кежны бокө лібө оз-кө најөс воң мунөмгыс сувтөдны, секі најө мунны кутас-ны Береңік өіктөд, кытөн вөлі сулалө колөм продотрадыс.

— Гурасны мијан јортјасным налы,—шога шуис сїјö.—Мыјланö комиссарыс менчым взводсö mödödic? Ескö налы вель јона позіс отсавны.

Губерњауwsа карö һаңсö сдajтöм бöрын Зотов ветліс военкоматö. Сені сылы вїсталїсны, продотрадыдлы-пö јуöртїм-һын жежыдјас локтöм јывгыд, оз-пö суны сїјöс. Сен-жö Зотовлы вїсталїсны, мед сїјö аслас взводыскöд оз мун отрадас, а мунас пехотаса полкöс тыртны, кодöс һедыр мыгтї ыстöны фронт вылö сфенїкїнлы паныд.

— Мыјнö, полкö-кö-ї—полкö,—кöсјысїс Зотов.—Пеґа лöсöдчы жежыдјасöс һöйтны мунны.

Медыжыд выныс Мамонтов корпуслөн Березһик сїктсаһ му-нїс дас верст сajöд, сöмын öтї полк кежїс сетчö шöйтчыны да уґны. Гöль крестана, Зотовлөн тöдсајасыс-да пышјїсны вöрö, мед оз гурны жежыдјас кї улö. Кулакјас да Кудрїн полк локтїгад кутїсны звöһїтны да петїсны паныд һаһ-солөн да јенјасөн. Кудрїн ачыс нуис жежыд кїчышкöд вылын һаһ-совсö да полккöд паныдагїгөн гїнвасö чышкїг тырјї һїмкöдa вїсталїс вель куґ реч.

Фронт вылö!

Полкö воöм бöрын, Зотовлыг взводсö пöртїсны разведчїкјас командаö.

— Јöзыс збојöс,—шуис комполка.—Сетчö налы медга бур.

Регыд кывсїс, полк-пö һедыр мыгтї мунас фронт вылö сфенїкїнлы паныд. Полкын мунтöґыс чорыда велöдчїсны. Ветлывлїсны лыґыны, ыставлїсны дозорјас, караулјас, мед ескö бој вылас гöрд-армејечјас кужїсны агнысö нуöдны.

Сојаныс вöлі сетчö фронт вылын моз-жö, сенї — велöданїнас 12 час кежлö сетчö вöлі воöны походнöј куһајас. Гöрдармејечјас рачјасөн сувтöны öчередö да бостöны асґыныс шыд пajсö — кык вылö öтї рач. Зотов камандалы, најö ставныс вöлісны робочöјјас-да, вöлі тырмö сојаныд, а крестана пыщыд петöм бојетсјасыдлы фунт һаһыд вöлі оз тырмы.

— Мунам фронт вылö, вöтлам жежыдјасöс, секї пыр-жö кујїм фунтөн кутасны сетаґны,—шмонїтöны Зотовлөн јортјасыс.

Зотов öнї разведчїкјас командаын нащальнїк—ветлö зумышт-чöмөн. Кöт і сїјö оз пов вöлі аслас ыжыд ужыс, сöмын колö вöлі јонжыка мöвпыштлыны сы јылыс. Сыкöд пыр öтлаын ветлöдлö Пеґа, öнї гöрдармејеч Петр Ключарев.

Шыһельнад сїјö вöлі кажїтчö арлыд сертыс ыжыджыкөн. Лыґыны велöдчїгөн сїјö асö петкöдлїс зев бура, быдлаö велöдчыны вöлі гаммö, вежон мыгтї вöлі оз-һын торјав мукöд гöрдармејечјасыс. Веег сорһїтнысö кутїс кызжык гөлöсөн.

Велöдчöмјас бöрын һедыр шöйтчöдыштас вöлі асґыс разведчїкјасö Зотов да чукöртас ас гөгöрыс,—öтвылыс вöлі тöдмалöны разведка нуöдан ногсö.

— Өні разведкаад ужавны кокні,—віставлө сіјө,—абу Германіјакөд војутөм дырга кофьд. Секи вөлі најө окопјас вомөныд он-нын вуж: сутугајас вомөныд он четчышт. Мукөд дырјис вөлі зев-нын матөз волан, кылан налыс горнысө, сөмын сөрныыс налөн мөд да, нинөм он гөгөрво. Өні мед сөмын вөлі повтөмлун да сам. Гамыд-кө ем, секи көт луннас ветлөдлы жеждјас пөвстыд, некод те-нө оз төд.

— Бостам тащөмтор, — велөдө Зотов. — Сулалам ми почитсіја вылын жеждјаслы паныд. Сутугаыд (заграждөныыд) налөн-ні, мијан абу. Мијанлы колө төдны, кущөм выныс жеждјаслөн мијан полкы паныд, оз-ө видчысны најө отсөг, кущөма мөвпалөны салдатјасыс, мыј көсјөны жеждјас вөчны, да, ещатор мыјнө колө төдмавы... Мөдөдөны мијанөс ставсө тајөс төдмавы. Уна јөз сы вылө оз ков: уна јөзнад жеждјасыд мијанөс регыджык кажаласы. Боста ме аскөд өтө мортөс, воча кыщов, мед мөд бокгаң петны жеждјас дінө, пастала крөстана паскөм, јортөј сиз-жө, нөшта бокјасө мешөк өшөдам да і воғө... Коди ме сещөмыс? Мыјла ветла — вај, вистав.

— Воғө, ми тақикөн пырим жеждјас мышкө... сорнытыштим кодкөд позө өиктын, обозын ветлысјаслыз јуагам. Кужөмөн быдторсө позө төдмавы. Обозад ветлысјасыд озжык кужны согзыны, быдторсө болгөны, дај најө штабјасгаңныс матынжык. Сөгга-өд кодјас најө? Крөстана,—унжыксө мырдөн мобілизүтөмаөб. Мыјла најө кутасы мијанкөд војутны? Мырдөн щөктөны, сы вөсна жеждјас јылыс бура төдыс салдатсө позө щөктыны ставсө виставлыны.

Гөрдармејечјас, медга-нын Петыр Ключарев пельсө пошкөдөмөн кывзисны.

Велөдчөм ез зев дыр мун. Арја вылыс фронтвылын сөктис. Сөнікінлөн арміяыс бөстис Курск, матыстчө-нын вөлі Орел бердө. Октябр 28-д лунө локтис приказ петны фронт вылө. Војнас, сөд зер улын пукгалім појездјасө. Разведчикјасөс пукгө дисны первојја ешалонас, мед ескө воөм бөрас пыр-жө бөстчыны ужө.

Тулазаң Орелөз мунны лоі өтө суткі. Карас ешалонсө ез сувтөдны, ыстисны 20 верст лунвывлаң. Октябр 30-д лунө 1-д батальон разведчикјас командакөд петис почитсіја вылө. Пета медвоғ-на адрис фронтвывса олөмсө, сөмын ез повзы,— гөгөр-өд вөлісны ас јөз, сіјө-жө командајрјас, гөрдармејечјас, сіјө-жө сорніјас, шмонітөмјас, бытө ставыс сізі-і колө.

— Велөдчигад вөлі локжык,—гөгөр виғөдөмөн мөвпалө Пета.

Туласа полк вежіс почитсіја вылыс орелса советскөј полкөс. Места вылө воөм бөрын разведчикјас кутисны төдмазны почитсіја-өн, чукөртны жеждјас јылыс јуөрјас, төдмалисны местасө. Жеждјас вөлі оз-на тыдавы. Мијан частјасыс өдјө бөринтчисны-да, жеждјасыд воштисны најөс өін воғдыс.

Воіс штаб. Зотовос пыр-жө корісны команџір дінө.

— Со мы, — пырөмөн шөщ шуіс Зотовлы команџір, — мјанлы кољө төдмавны, кушөм жежыд частјас сулалөны мјанлы паныд, ыжыд-ө војскаыс, кушөм мөвпалөмыс налөн, уна-ө сфитсерыс, емөс абу салдатјас пөвсын мобілізујтөмјас, кытыгөс најө... Мјанлы во-өм јуөрјас серті најө татөні...

Команџір кутіс чуңсө новлөдлыны карта куға.

— Со, тани... Вермас лоны-і естөнжык.

Зотовлөн сінјасыс дугдывтөг вічөдөны команџір чуң бөрсө.
Гөгөрвоіс.

— Пөчө мунны?

— Пөчө... Сөмын кодөс ыстан?

— Ачым муна, команџір јорт.

— Сің-кө бура ветлыны.

— Пөта, лөгөдчы, — локтөм бөрас шуіс Зотов, — мунам жежыд-јасөс төдмавны.

Пөта һімкодысла вегіс гөрөдіс.

— Кор-нө?

— Лөмдыштас дај мунам. Мыј відчыгыңысө?

— Мыјнө сөрыс богтам?

— Мыј? Вінтовкатө да сукар һеуна.

Разведкаө.

Лөмдігас Зотов да Пөта петісны тужө. Көңыд, һеуна лымјалыштө. Зотов да Пөта мөдөдчісны термагтөг.

Кујім час мыгті кымын разведчікјас матыгтчісны вел ыжыд өікт дөрө. Пырісны јөрјасөд. дорын сулалыс важыңык керка өші-нө Зотов таркөдыштіс. Воча һөқөд ез шыас. Кык-кујім мінут мыгті Зотов јонжыка таркөнітіс. Өшіңө ласкыгіс кодлөнкө тошка чужөм.

— Коди сені?

— Вогты, һөд, асланым, — вінтовкасө сәјөдөмөн һөжјөңык шу-іс Зотов. — Асланым... Лөңлы шонтыгыштны...

Өшің сәјын мыкө дыр броткөдчісны, сөгга:

— Пырөј но!..

Разведчікјас пырісны.

— Ен біјас, — шуіс Зотов, лампаө біјасны көсјөмсө һөдөлыс казалис-да. — Курітчам, шонтыгыштчам — дај воңө.

Зотов чігарка гартыштіс.

— Кодјаскө волісны?

— Мунлісны өнтај асывнас, — лөңа шуіс һөдөыд, төдіс кушөм јөз сы воңын-да. — Сіктас ез сувтлыны...

— Кың те чәјтан, көнөс өні најө?

— Колө чәјтны Свірідов өіктын... Сені налөн гырыгјасыс... Төрыт лөмјаш менам ветліс сетчө-да, сені-пө помтөм јөзыс.

— Коджасжык медгасо, офитсерјас конкө?

— Быдгамаыс... Офитсерјас і салдатјас,—өвтыштіс кинас дедө да содтіс:—Мыјнө тіјан, вінтыд разгис өмыј? Љотјалө?

— Оз лотјав, дедө, сізі колө... Абу-на ставсө лөгөдөма, сы вөсна оз-на поҗ термагны. Уралын-на когагөны. Сетыг кызсө веласалсны, да-і татчө суҗгасны.

— Суҗгасны, суҗгасны... Чукөртчиг костыд тіјанөс ставнытө нөјтасны.

— Вігтав, дедө, кызі Гвирідов гиктас муннысө, мед егкө најө киө ен сур?

— Зев поҗө. Сетчөз верст көкјамыс лоө. Ме інө јөр сажөз тіјанөс петкөда да інда тујсө... Сөмын ті вөтлөј најөс, јенмогыгөн, енө колөј мјанөс татчө.

дөдө пагталіс дукөса паг да петіс Зотовкөд да Петакод керкаыг. Јөрјас сажын сіјө індіс гиктө мунан тујсө, нөшта щөктіс регыджык вөтлыны жежыдјасөс да содтіс:

— Шужавывса којмөд керкаас ем ас морт, сы ордө вегкыда-і пырөј: Јаковөн шуөны. Сізі-і вігтав: Обросім дедгаһ-пө.

Кадыс вөлі војшөрбөр-нын. Көт-і сор-нын вөлі, Гвирідовын унаөн-на біјаөг вөлісны. Карта сажјасті нөжјөнїк мунісны старікөн індөм којмөд керкаөз. Зотов гусөһїк кысгис өшің дорас да вірөдліс: керкаас бітөм.

— Аттө со морө олөм,—јортчыштіс Зотов.—Мыјла-нө ме дөдө ордас шыһель пыдҗыыс ег пагтав дукөс!

Сіјө коліс Петаөс відчыгны лебулас, ачыс нөжјөнїк таркнїтіс өшіңө.

— Коди сені?—Јуаліс гібдөм гөлөс.

— Вогты, Јаков.

Өҗөс сажын кыліс зуркөдчөм, сесга өҗөсөд гусөһїк вірөдліс крестанїн.

— Коди сені? Мыј тіјанлы колө?

— Ме Обросім дедгаһ... Ем кодкө те ордын?

— Војнас вөлісны. Кык час сажын сөмын-на мунісны.

— Сіз-кө-і пырны поҗө. Мјанлы сөмын һеуна горһїтыштны.

— Поҗө, пырөј.

Пырісны кімаласөн.

— Кызі мыј тіјан тані? Жежыдјасыс көнөг?

— Көнөг? Луннас таті помтөг мунісны... Кык час сажын-на ме ордыг мунісны арһїллерістјас.

— Нөшта унаөн-на колісны?

— Колісны-на... Сөмын ог төд уна-ө, оз горһїтны.

— Кызі егкө төдмавны со сіјөс?

— Ме бара ог төд. Ме сөмын теныд вігталігад зуга. Најө мыјкө ме вылө пыр-і кутісны бугҗылынас вірөдны, тыдалө, кодкө к јылыг налы вашнїтөма. Сы вөсна луннад огжык налы ме петмеөдчыв... Гашкө өтї інвалїдөс татчө корлам? Сіјө асланым...

— Кор, сіз-кө...

Крестанін муніс. Зотов коріс керкаас Петаос...

— Артмас, тыдалө, мыжкө,—вашнітіс Зотов.

Крестанін бөр воіс гін пөла мужіккөд.

— Со мыј, Мікіт Гергејевіч, тајө јортыс көсјө төдмағны, мыј тані вөчгө.

Инвалід гыжыштчіс.

— Ставныд со ті өні јортјас, а горнітны-кө кутан тіјанкөд—ре-гыд кыскасны комендант дінө. Те абу провокаторјас пөвсыг?—векыда јуаліс сіјө Зотовлы гінмас віçөдөмөн.

— Мыјнө те јөјмін алі мыј?—дөзміс Зотов.

— Ладнө, ладнө. Отчыд-өд кувлынытө,—шпыңмуні сінпөла-ыд.—Сіз, вокө, војдөрлунсаң-ның кутісны татчө локтавны. Мыјөн тіјан мунісны, најө—бөрсаңыс-жө. Медвоғ казакјас. Најө ој, ој ку-щөм чорыдөс,—он небос горніт... Ме ескө көсјі њеуна јуагышт-ны-да, өті-тај чорыда-і сөтөптіс меным мышку куға нагајкаөн. Өні-өз-на дојмө... Кущөм-ның секі горнітөм, көч ме-і өті гінма, мөдсө њемеч перјіс, овнытө-өд век-на окота... Сегга локтіс кык полк пе-хота,—зоң лун жөзісны. Сегга кущөмкө зык налөн вөлі—салдат-јасыс, тыдалө, дөзмөмаөс. Штаб дінас ваісны 30 салдатөс да ку-лісны—нөјтісны. Рытнас кыкнан полкыс муні. Артиллеріја налөн вөлі 20 пушка—кывзы да суркңав пель сајад. Өті батареја векы-да менам гумла вылын сулаліс. Налыс ескө њінөм-жө он вермы јонжыкасө кывлыны, сөмын вермі төдмағны: Орел-ның-пө богтө-маөс, сегга векыда мөдөны Мөскуалаң. Тулатө-пө міјанлы богт-ны веккод, а Мөскуад-пө лоө мыщаслыны... Тазі најө мөвпалөны.

— Пехотаыс кызі горнітө?—Јуаліс Зотов.

— Пехотаыд, пехота-і ем... Пыр-і тыдалө, мівок кодыс сені зев уна. Сөмын офітсерјасыд!.. Нагајкаыс налөн зев вылын. На-гајканас-і командујтөны... Ме лунтыр віçөді на вылө. Сөрт, мыр-дөнтө-кө ез щөктыны—ез најө војујтны. Нөшта со мыј... Главнөј штабыс дівізіјалөн-лі, корпуслөн-лі татчө колтчө, а мукөдыс—воғө.

Зотов кывзіс гуга, мыј озжық ло гөгөрвоана јуалө, оз-ө төд кущөм частјас вөлісны, кызі шуісны солдатјас аггыныс команфір-јассө овјаснас, кущөм горніјас мунліс мукөд мужікјаскөд. Гінпөла мыј кужіс, ставсө Зотовлы вісталіс. Горнітісны дыр.

— Пасібө, јорт,—горні помагөм бөрын шуіс Зотов да топыда шамыртіс кісө віставлысгыс.—Төдан те, кущөм буртор вөчан ужа-лыс јөзлы?

— Мыј сені...—Јандыгөмөн шуіс гінпөла.—Те бара-на кежав-лы, гашкө мыжкө нөшта-на...

— Кежавла, јортө, кежавла...

Југдытөғыс Зотов да Пета мөдөдчісны бөр. Час њолын кымын најө воісны Обросім фед гіктад, сөмын рөмыднад најө зурагісны сіјө кильчө помын сулалыс војеннөј телегајас вылө. Телегајас выв-гыс муртса вермісны лысфны: „2-го имени генер. Алексеева полка“.

— Өлөкжејевса, другө, тани,—вашнитіс Зотов.—Колө өңдөнжык весагны татыс. Тырмас—мі вел унатор—нын төдмалім.

Асланыс полкөчөс колі верст дас кымын,—ылөз мунөмаөг. Југдытөзөс мунны вөлі өн—нын вермы. Сөмын Зотов став вынсө гетіс, мед ескө воны регыбжык.

Нөл верст мунөм бөрын друг кыліс пушкаыс лыјөм. Јежыд—јаслөн артиллерістјас сағмісны да кутісны лыјлыны туласа полк—лаң. Өткіыс лыјөм бөрын—мөд, којмөд... Сөсөса воча кутісны лы—лыны—і гөрдјас.

— Гермім мі текөд, Пета,—шүіс Зотов,—мед ескө ег—жө су—рөј најө кіпод улө.

Лыјсөмыс пыр өтарө кутіс јонмыны. Поэө гөгөрвоны вөлі јежыдјаслыс наступајтны петөмсө. Југдөм бөрас тыдовтчіс рағвед—чікјаслы: јежыдјаслөн кык полк наступајтөны гөрдјас вылө. Налөн мунөмыс кіпыдөс вылын моз—жө вөлі тыдалө. Артиллеріја дорвыв лыјлө туласа полк мышкын сулалыс өіктө. Сіктыс сотчыны—нын кутіс. Јежыдјасөс зерөн кістөны тулакјаслөн пулеметјасыс.

— Зотов дад! Зотов дад!—друг чашнитіс ассыс јортсө Пета.—Віçөд, кавалеріја бөрсаңным, вескыда мјан вылө локтө...

Мышсаңыс, муніг мозыс паскөдчөны кык ескадрон.

— Борјас,—муө угкөдчиг моз шүіс Зотов.—Вод борјас да лаңт...

Кавалеріја локтө зев өдјө, сінмөн төдчымөн ыждө. Зотов да Пета жужыд туруна борсаң суға віçөдөны сы бөрга.

— Најө, сволочјасыд мјанлыс шүјга плангнымөс кыщовтөны, вашкөдө Пөталы пелас Зотов.

Сөмын гөрдјаслөн кадын кағалісны. Вескыда јежыд кавале—ріјалы чужөмас кутісны кырсыны гөрдјаслөн пулеметјасыс. Пула—

жасыс лебѣоны Зотов да Пета журјас вывті. Најо топыджыка ласкысны му бердас, сөмын ез воштыны еін воҗдыс кавалеріјаѳс.

— Сіэ, сіэ, — һімкоѳа вашһітіс Зотов, жеждјас ескадронјаслыг воҗо мунөм назмөмсө адзіс-да. Кык минут мытві жеждјас бөр бергөдчисны. Раҗведчкјас кокһыжыка лолыштисны. Сөмын воҗо мунны ез лыгтны: зікөз-һін југдіс, сөгга шондіс петіс.

— Кысгам, — вашһітіс Зотов. Најо кутісны кысгыны асланыс полкланыс.

Јеждјаслөн пехотаыс тыдөвтчіс — сіјө матыгтчө туласа полклан.

Гүгөһікөн, јурсө лептывтөг воҗо мөдөдчисны Зотов да Пета. Час кымын кысгөм бөрын најо сувтісны. Зотов гөгөр віҗөдліс. Јеждјаслөн пехотаыс наступајтөмыг дүгдіс. Туласа полклөн пулемјетјасыс кутісны шырны жеждјасөс.

— Тазі, тазі најөс! — Шуалө Зотов.

Посһідік пујас дінө воөм бөрын Зотов да Пета водісны пујасыг гылалөм корјас вылө. Кыскісны сукар да кутісны сөјны, агныс суга віҗөдөһны жеждјас вылө.

— Адқан, кызі колө ветлыны раҗведкаад, — кутіс віставлыны Зотов. — Тані колө повтөм да суглун, колө төдны кодлыг јуагны да кужны јуагнысө. Мі-кө ескө мунім сіктас да һінөм мөвпыштөг пырім кущөмкө керкаө, вермім вегкавны кулак ордө — секі ескө мі вошім дај һекушөм пөльза ег вајө. Колө пырны мед гөһ керкаас. Сені те унжыкысө мөгман. Тенө-кө өтнадтө мөдыг ыста, те куж ветлыһытө. Кужан он өтнадөн?

— Кужа, Зотов дад, — ме өһі гөгөрвоа-һін. Воҗжыксө ескө пола вөлі, сөмын өһі һінөм-һін, абу-тај вөлөм јона полана. Кор кавалеріјаыд петіс мјан мышкө, секі бытө повзылі код-жө... Чај-ті талаласны, міга, бус-һі пөјім оз кол. Сөмын-тај пулемјотыдлы кавалеріјатө повҗөдны вөлөм зев кокһі.

— Пулемјотыд, другө, сіјө шырас, сөмын сіјөн колө кужны вөдйтчыһытө... Но да ладһө: вај воҗо мөдам.

Зотов да Пета мөдісны воҗо, сөмын Маһіхіноө пырны езвермыны. Сені погона салдатјас тырыс жөҗөһны. Көзлајасө сувтөдлөма віңтовкајас. Сікт помас сулалө артіллеріја.

— Пета, деланыд мјан зуг, — каҗаліс Зотов туласа полклыг бөрыһтчөмтө да шуіс. — Вај, вөрас кежам.

Важ местаас, вөраһнө бөр мунісны. Сені пукгөмөн кутісны горһитны.

— Мјан, буракө, бөрыһтчисны Ороллаһ. Командірыд да комісарыд көһкө чајтөһны — мјанөс жеждјасыд өшөдісны-һін... Оз-һін відчысны мјанлыг јуөрјассө. Мјанлы көт мыј-а, колө мунны Ороллаһ — мјан јуөрјасыд зев коланаөс. Сөгга мед ескө ег сурө жеждјас кіад. Налы-кө суран, буртө еһ відчыг — өшөдасны. Мед ескө ег сурөј, вај, буржыка мөвпыштлам, кызі воҗөсө мунны, — помаліс Зотов.

— Зотов дад,—полөмөн код шуис Пета,—оз-ө мыјнө поҗкы-
щовтны верст вѣт сажөд, гонҗасті да кыт-да. Гашкө, ог сурө?

— Гонҗасөд шуан. Поҗө ескө-да, сөмын-өд жеҗыдҗасыд оз өтї
местаөд наступajtны. Колөкө, сетї мунөны-жө. Мїжанлы ковмас со
мыј вөчны: мунам мыјдта поҗас вөрөдыс, а сенї адҗам. Муннысө-
кө воҗас поҗны кутас—мунам, а оз-кө—көнкө уҗам.

Најө вөр бокас петісны да адҗісны: өтар-мөдар туж бокөдыс
мунөны војскөвөј частҗаслөн колоннајас. Артїллєріјаыс мунө бөр-
гаңыс, сывөсна Зотов каҗаліс, мыј тајө жеҗыдҗас: гөрдҗасыс-өд
бөрынтчөны, сїҗ-кө артїллєріјаыс муніс ескө воҗвылас. Лої вїдчыг-
ны пемдөмсө. Разведчїкҗас пырісны вөрас пыдө да корҗас пыщкө
онмовісны. Рытнас колыштөм сукар соҗыштїсны да мөдісны Орол-
пан. Електрїчестволөн карын ломтыгөмыс налы вөлі петкөдлө му-
нан тужсө.

Оролын.

Кар бердө матыгтчїгөн најө кеҗісны ічөтїк сїктө. Зотов щөк-
тіс Петаөс вїдчыгыштлыны бокрын, ачыс муніс керкајаслаңыс. Бїја
өшіңа өтї керка дорө воіс Зотов да вїҗөдліс өшіңөдыс. Пызан сажас
пукалөны кымынкө салдат погонаөс.

— Колө татыс весагны,—өшің дорыс вешїг моз мөвпыштїс
Зотов.

Мунигас шыбытөм ведрө конҗагис Зотов. Ведрөд ыҗыд шы-
өн гөгылтчїс. Көнкө кутіс увтчыны пон.

Мед ескө Петаыс ез сур, Зотов котөртїс сыгаң мөдарө.

— Кодї сенї?—Скөрыс кодкө јуаліс.

Ортча керкајасас кутісны җуркөдчыны өҗөсҗасөн, өзталісны
бїјас. Лої тревога.

Зотов кыщовтїс-да, тревога лөңөм бөрын бөр локтїс Пета
дїнө.

— Жеҗыдҗас, другө тани... Гугөнҗык колө. Гашкө-і вермам-на
карас пырны.

Гугөнікөн разведчїкҗас мөдөдчїсны воҗө. Кар бердас-нын сув-
тісны өтї ыҗыд керка дїнө.

— Пыралам,—шуис Зотов,—сөмын ог татчө, а јөрсө ічөтїк
керкаас. Сенї, буракө, стөрөҗыс олө. Пукыштам да шонтыгыштам
сенї.

Зотов јїркөдчыштїс ічөтїк керкаад. Некод ез шыас. Зотов
тоҗыштїс өҗөссө да најө пырісны керкаас. Сенї некод абу вөлөма.

— Тајө-і бур. Пөртчыс, Пета, да шонтыс—адҗан кущөма
кынмөмыд.

Пета веккыда жоҗас-і шыбытчїс. Зотов пөртчїс шыңельсө да
шебрөдіс сїјөн Петаөс. Ачыс пукгис өшің дорас да кутіс вїҗөдны
мыј вөчсө ыҗыд керкаас.

— Кытчө-нө мї тајө веккалім,—шемөсөн мөвпалө Зотов.

Керка дінас воіс погонјаса ординаретс. Зотовлы ставыс лоі гөгөрвоана.

— Бурещ шөрас вежкавгөма,—горөн мөвпыштис Зотов.

Сөмын Зотов ез повчы. Недыр мөвпалөм мыгті сижө пағталіс лабичын кујлыс полушубок да гөна шапка—лоі зик жеждјас салдат коф. Богтіс посвоғыс зыр да петіс ывлаө.

Гөгөр виғөдліс да матыстчіс керка дінас, сижө вөлөма воғза гимначја. Класјасас сулалө жеждјаслөн штаб—өшің пырыс тыдалөны погона јөз. Медвоғза вежөсас уғоны јездөвөјјас: Велөдыс вежөсын ломтыгө југыд бі, пызан вылас пуө самөвар. Пызан саяс пукалөны кыз геңерал, вольнөј паскөма өті морт да кымынкө офітсер. Зотов гусөнікөн пыріс воғза вежөсас да водіс јездөвөјјас дінө, сөгга кутіс кывзыгны.

— Мі тіјанөс ог кутөј дыр дөзмөдны, господін фіректор,—кыліс геңераллыс вісталөмсө Зотов.—Мі төдмалам көнөг гөрдјасыс да воғө мөдөдчам. Мікола лун кезлө колө пырны Мөскуаө.

— Јен мед отсалас тіјанлы,—кыліс фіректорлөн гөлөсыс.

— Большевікјас пышјөны, быдлаын налөн востаңнөјас,—воғө нуөдө геңерал.—Мөскуаын јөзыс відчыгнысө мјјанөс оз вермыны. Фіректор бара мыкө кутіс віставны, сөмын Зотов ез-нін кывлы. Кыліс геңераллөн чорыда серөктөм:

— Ен төждыс, тані најө оз лыстны... Мі татчө колам тіјанлы гарнзон полковнїк Шіловкөд. Сылы-кө сурлан небог он дур. Большевікјас јывгыд-кө мыкө кывлан—сылы вежкыда-і вістав.

Штаб вежөсыс геңерал пукаланинө котөртіс томынїк офітсер. Сижө терыба кутіс віставлыны:

— Ваше превосходітельство, бөрја јуөртөм: большевікјас пыш-
 јомаөг Оролыг. Өні најө сыгаң 10 верст Војвылынөе. Арміја
 штабгаң щөктөны колыны Оролө кык полк, мукөд частјасыслы
 щөктөны воғө наступајтны большевікјас вылө. Ме гіжі частјасса
 командірјаслы, ме лөбөдчасны наступајтны.

— Зев бур, капітан, вај, ме гіжаа... Карас колюма абу-мыјкө
 большевікјаслөн?

— да, ваше превосходітельство. Коли ыжыд артіллеріјскөј склад
 уна снарадјасөн. Сегга большевікјасыд өдјө пышјыгас абу удітө-
 маөг взорвітны көрттуј поссө, та вөсна мі ју вомөныс вермам шы-
 бытны броневікјас.

— Бур. Пос бердас да артіллеріјскөј склад дінас көлө сувтөд-
 ны буржык охрана.

— Вөчам, ваше превосходітельство. Ме щөкті-һін вежны ох-
 ранасө. Полковнык Шіловгаң воіс јуөр, складса командаас-пө оз
 поғ став вылас нафејтчыны... Сені емөг большевікјас дор сула-
 лыгјас.

— Меd весаласны.

Зотов петіс гусөһікөн да муніс ічөтік керкаад. Чуксаліс Пе-
 таөс да ставсө віставліс сылы, мыј кывліс да адзыліс ыжыд кер-
 кагыс.

— Өні міжанлы ставыс гөгөрвоана,—вісталіс Зотов.—Карөыд
 петны міжанлы өні лоас зев сөкыд: лоас карас колтчыны да мыј-
 кө вөчны. Мөдам воғө, суртөғ војдөр.

Склад.

Југдігас школа өградаыс петіс лок пага да ыжыд шапкаа
 мужік. Бөрөаңыс кысгө чышјанөн јона гартчөм вігыс нывбаба.
 Сылөн мышкас һеыжыд ноп.

Быдлаын ветлөны погона салдатјас да кавалеріјскөј разјезд-
 јас. Кылө ыжыд шум, вөвјаслөн гөрдлөм.

Улысө вужіс-да, лок пага дадөыд матыстчіс ізвозчік дінө.

— Кығі ескө меным мунны склад дінө,—јуаліс сіјө.—Талөн
 верөсыс сені служітө, меным шурін лоө... Төрыт-һін ескө воім-да,
 ег лыгтөј лысөм вөснаыс һекытчө петавны.

— Кіевскөјөд мунан вегкыда помөғыс, сегга кежан Аллені-
 новскөј вылө, сетөні-і јуалан кодлыскө,—шуіс ізвозчік.—Сөмын
 өдва-кө сетыс кодөскө адған: большевікјасыд ставыс пышјісны.

— Сіјө-өд мобілізујтөм, мыјла сылы пышјынысө. А гөтырыс
 сылөн со вісө, болһычаө колө... Верөсыс сылөн-і гіжліс, тані-пө
 поғас болһычаас сүјны... Кытчө-нө сіјө аслас гөтыргыс пышјас.

— Сіғ-кө, гашкө-і, відчысө-да,—содтіс ізвозчік.

Артіллеріјскөј складаыс вөлі кымынкө баракын. Сені мірөвөј
 војна дырјі вөлі пленнөјјаслөн лагер. Склад гөгөрыс вөлісны за-
 граждөһнөјас. Быд бокын сулалөны часөвөјјас.

— Кыңи ескө меным татыг адзывны Находкинс?—Склад динин сулалыг часөвөжлыг жуалис гартчөм нывбабакөд ветлыг лок пага дафөйд. Сижө мобілізованнөй, татчө колтчөма.

— Кушөм Находкинс теныд, дафө? Ме ог төд, төрытган-на ачым тани... Кантселаріјаыг, колөкө, жуав.

— Кытыг-нын кантселаріјаасті ветлыны, те-кө он төд. Сетө-ні пом-ни, дор он адзы. Тенө, мы, неважөн-на сувтөдісны?

— Суткі жын-нын сулала, мы-кө-тај вунөдісны менө.

— Ме мөдтор жуала: складас важөн-нын служітан?

— Лазаретыг петөм бөрын-і складө індісны. Өні-пө жежыдјас-нын вежасны... Меным соровнө... Мун, дафө, кантселаріјаас, гор-нитнысө меным текөд оз поң.

— Мы, Марја, мунам-ли, мы-ли, кантселаріјаас,—шуис дафө-йд нывбабасө сојбордјөдыс богтіг-моз.

— Відчыгыштлы, Пета,—шуис нывбабаыдлы дафөйд, ачыс өд-јө пыріс кантселаріјаас.

Кантселаріјаад дежурнөйыс муртса вомсө леңіс вогтыны му-жікыдлы:

— Кушөм теныд Находкин сетчө—минутыг-минутө відчыгам жежыдјасөс. Ставыс кытчө-гурө пышјалисны.

— Часөвөјјасыс тајнө сулалөны?

— Јөјјас сөмын сулалөны, гөгөрвоысјасыс важөн-нын пышјисны.

— Мынө сөгга меным вөчны,—шога чөвтіс дафөйд.—Те-нө пышјыны-жө көсјан?

— Кытчө-нө пышјан өні?

Дежурнөй скөрыг богтіс телефон трубка да кодкөдкө кутіс горнитны.

— Ог вермы ме відчыгны, некод тани абу, ме муна-жө. Мөд суткі-нын ме тани... Өдјөнжык локтөј, либө ме муна. Менам овөј? Мыј теныд сыыг? Мыј? Находкин—мена м овөј.

— Те-өд збыл шуин, дафө,—телефонөн горнитны дугдөм бө-рын шуис дежурнөј.—Меным пышјыны-жө колө.

— Пышјы, пышјы, мыј те тани кутан вөчны,—бара шуис да-фөйд. Тенад-өд көнкө складад кушөм гурө пропускјас емөг, сетін-кө ескө те меным...

— Те мыј, провокатор?—чужміс дежурнөј.

— Абу провокатор, сөмын гөрдјасыг.

— Гөрдјасыг?—нөшта јона чужміс дежурнөј, сөгга өвтыштіс кінас:—ме пайыг көт коді, ме пыр-жө пышјыны көсја.

Дежурнөј перыда кутіс когавлыны кушөмкө бумагајас. Сөгга бара шыагис дафө дінө.

— Со мыј, дафө... Те-кө збыл гөрдјасыг, тани емөг-жө најө кымынкө морт. Ме налы вістала те жылыг, сөгга көт мыј вөчасны. Меным абу тіјанөң. Быдөнлы жал ассыд журтө воштыны.

Минут мыгті дежурнөј чуксалис ортча вежөссыс уңыг гөрд-армејечјасөс.

Кыкөн петісны ɫadö dinö.

— Те kodі сещöмыс, ɫadö лоан,—жуаліс öтыыс.

— Ме Находкінлөн ɫad,—шпынмуні ɫadöyd сесса друг збылыг:—Јортјас, vajö горнıтыштамöј, кадыс еща колі.

— Ме вöлі жеждјас штабын,—дежурнöј мунöм бöрын кутіс вıставны ɫadö.—Ме кывлі, регыд татчö складсö вıзны локтас выл команда. Сöмын колö вöчны, мед складыс ез сур налы. Гөгөрвоад... колö щынјыв.

— Те kodі лоан, ɫadö,—бара öти жуаліс.—Мі тенö ог tödöј, tödtöгыд кытыг лыгтан горнıтнысö.

— Kodі ме? Ме туласа полкын разведчикјас командаса нащальнік.

ɫadö пагкöдіс пагсö да петкöдіс морöссыс командıрскöј значоксö.

— Тащнад möд... позö-і горнıтыштны. Сöмын-öд луннас он лыгт взорвıтнысö... Рытнас буді відлыны-а...

— Тујана снарадыс сурас?

— Адзам... Öні со мыј... Кызі тенö шуöны?

— Шу Зотычөн daj?

— Со мыј Зотыч, öні vaj мунамöј татыг, мунігөн горнıтыштам, кызі мыј вöчны... А рытнас бөр татчö...

Пемдöм бöрас склад дінö воісны ноль морт. Кыкыслөн мышкас вöлісны мешöкјас.

Јеждјаслөн склад вıзыгјасыс ɫебсасöмаөг пельсјасö, полöны выл местаад-да. Електричествосö щыкöдöмаөг-да, склад дінын нінöм оз тыдав.

Заграждењнö дөрö воөм бöрын локтыгјасыд сувтисны да пукталісны мешöкјассö. Нajö кутісны гурјысны сутуга улöдыс.

— Татчö ме колі шнур... Көннö сіјö? А со-тај! Вaj, мешöксö. Јіт... Сöмын гусöнжык, мед вожык ез взорвıтчы.

Шнур дінас јітисны пıтіл да подрывнöј мешöк.

— Öти колтчы татчö... Мі мукöд дінас мунам... Öзтыныставнымлы сігнал герті. Мыјөн ракета кајас, öтпырјөн öттöј, агныд ödjöжык пышјыны.

Недыр мыгті jeneжын југнıтіс ракета. Кујім зев чорыд взрыв јуркнıтісны жеждјасөн бөгтöм карын.

Jeжыдјас пөвсті.

Пемыд воын, патрулјасос кышовтөмөн мөдөдчисны карыс пышјыны ноль морт. Тажө вөлісны Зотов, Пета да на дінө отлаасіс гөрдармејечјас.

— Бура-на мынім,—кокныңдыка лолыштіс Зотов кар сајө петөм бөрын:—сөмын өні мед ег зуггөј-а. Коқулөг-кө ескө вөлі, секі кокныңдык вөлі муннытө-да, өні лоө кімаласнад... Естөн кык верст сајын кымын ем Хаміловка сікт... Сетчөз-кө воам сесга ад-зам. Сөмын гугөнжык мунөј да енө курітчөј. Тані вермам-на патрулјас вылад зурагны.

Мөдөдчисны воэө, сувтлөмөн кывзысөны. Час мыгті воісны Хаміловкаө, сөмын пырсө сіктас ез пырны.—Зотов нуөдіс јортјас-сө јөрјасөд. Гугаінын шөјтчисны, курітчисны.

— Медга полана лоас југдјас,—шуіс Зотов.—Југдытөз-кө вермам мунны жежыдјас пөвсті, сені повны ынөмыг. Вај, өдјөн-жык воэө, луннас шөјтчамөј.

Сіктын ылыоны-нын петукјас, увтчөны понјас. Зотов колыс јортјасө јөр бокө да өтрасөн пыріс сіктө. Сөмын регыд локтіс бөр да јуөртіс, жежыдјаслөн-пө ңеыжыд част сіктас сулалө.

— Мунам, јортјас... Өні јонасө повны ынөмыг-нын. Граната-јастө лөгөдөј.

Пырісны сіктас да јіркөдчисны дорын сулалыг өті керкаө.

— Коди сені?

— Асланым,—шыагіс Зотов.

— Дозор алі мыј?

— да. Комаңдир тані?

— Уэө... Гөрдјасө ен адзылөј?

— Адзылім. А те-нө коди лоан?

— Ротаса комаңдирлөн ҕеңшік.

— Ме ог сы јылыг... Казакјас пөвсыг алі абу?

— Ме мобілізујтөм.

— Петав да вістав, кодјас емөс керка пыщкас.

— Тані ротаса комаңдир — капітан Андрејев, а ортча керкаас уэөны кык офітсер. Мукөдыс кујім керка сајын.

Зотов јөткыштіс өзөс шөрсыс салдатсө.

— Теныд керкаас пырны ынөмла... Те мјанкөд олышт. Кутлы сіјөс Вагілөј.

Салдатөс кутісны кіјөдыс. Сіјө повэөмөн кутіс віэөдны гөгөр.

— Нынөм, ынөм... Сөмын ен горзы—штыкнас роэөдам.

— Большевікјас!—повэөмөн шуіс ҕеңшік да тіравны кутіс.

— да, большевікјас... Сөмын мі аггынымтө ог вөрэөдөј, кодјас јөјлун вөснаыс жежыдјас дінын. А офітсерјас јывгыд лоас мөв-пыштлыны.

— Пета, вөтчы ме бөрга,—вашнітіс Зотов да повтөг пыріс керкаас.

— Еј те, поре,—горөдiс кодкө лабичаң—мыј шлувјалан, уынысө он лез? Нырвомад ковмiс али мыј?

— Нинөм, ваше благородiјө, прөвiт,—гөлөс шыас матыгтчиг моз шуiс Зотов.—Неуна дөзмөдыштам тенө...

— Большевикјас!—четчыштиг мозыс горөдiс офiтсер.

— Лаңт!—горөдiс Зотов да јон кулакнас угкөдiс офiтсерөс жојас.

— Пета, тасматө өдјө вај,—офiтсерөс лiчкиг моз горөдiс Зотов.—Нинөм, ваше благородiјө, ен термаг, видчыгышт.

— Көнi тенад кабалајасыд?—Офiтсерлыг јуалис Зотов, көр сiјөс көрталiсны.

Офiтсер јурнас iндiс һеыжыд сумка вылө. Зотов богтiс сумкасө да револьверсө офiтсерлыг.

— Кущөм оружјө ем тiјан отрадлөн?—Јуалис феңщiклыг Зотов.

— Кык пулемјот,—воча виҗiс повчөм феңщiк.

— Көнөг најө?

— Тани посвојас.

— Мун такөд,—щөктiс өтi гөрдармејечыслы Зотов.—Мi пулемјотсө нуны ог вермөј, те көт томансө жугөд, мед лыҗынысө налы лоi һинөмөн. Сөмын өдјөнжык.

— Но, ваше благородiјө,—шуис көрталөм офiтсерлы Зотов.—Колi ескө тенө шыкнас роҗөдны-да, сөмын огө-һин, ен мијанлы паныдаг-да. Ов, сөмын ен вунөд большевикјастө: најө куҗлыгјастө оз вөрөдны.

Һедыр мыгтi гөрдармејечыд феңщiкыдкөд бөр пырис, киас вајiс пулемјотјасыг кык томан.

Феңщiкөс щөщ көрталiсны да колiсны аслас „јортыс“ дiнө. Разведчикјас богтiсны пулемјотјасыг томанјассө да мөдөдчисны воҗө. Вөли југдө-һин. Друг вөр сајгаңыс тыдовтчисны кымынкө вөла.

— Мијан али абу?

— Водөј өдјөжык,—щөктiс Зотов.—Кодi төдас кущөм јөз најө.

Вөлајас өдјө матыгтчисны разведчикјаслаң матыса лыјөм ылаө. Воҗывсаыслыг Зотов каҗалис пельпомгыс офiтсерскөј погон.

— Јежыдјас,—вашһитiс сiјө,—кутчыгөј.

Разведчикјасөс адҗiсны вөлајасыд да мыјкө горһитыштисны аскостаныс, сегга кутiсны рөттыны налаң.

— Лыҗлыны менам щөктөм сертi,—шуис Зотов.

Көр вөлајас матыгтчисны кыкго воҗков сајө Зотов командујтiс:

— Вөвјасыслы јурјасас... кыргө, вај...

Кылис һольыг җымыштөм шы. Кујим вөла-морта угiсны муас, мукөдыс бергөдчисны да кутiсны пызыны бөр.

— Пышјамөј!—горөдiс Зотов.

Разведчикјас угкөдчисны вөрлаңыс. Сөмын ез-на удиҗны сетчө пырны вөр сајгаңыс куш вылас петiс пулемета тачанка, гөгөрыс морт комын кымын салдат.

— Сурім!— быдөнлөн југһитіс јурас.

Сөмын пулемјотајас ез казавны разведчикјасос, најө удітісны водны-да. Јежыджас кутісны лөбөдны пулемјотсө кытчөкө бокө лыжыны. Разведчикјас кокһиа лолыштісны.

Друг һеылын куш вывтыс тыдовтчісны уна вөлајас, на бөрға ылын ыжыд гыөн лажјалө уна сурс лыда коһһитса. Пышжыс јежыд кавалеріја бөрға угкөдчісны воңынжык муныг вөлајасыд.

— Міјан!— Нымкода горөддөмөн угкөдчіс Пета воңлан, көт-і һеылын разведчикјассаһ вөлісны јежыд пулемјотчикјас.

— Вод!— містөма горөдіс Зотов да кваітіс Петаос мугаһыс кыкнан кокөдыс.— Мыјһө текөд, мыј лоі?

Пета усі муас да лаһтіс. Чужөмыс друг сылөн блөдөдіс.

— Пета, Петуш, мыјһө текөд?— Повзіс Зотов,— Раһһитчһн аһ, мыј?

Пета көсјіс кісө лептыны да ез вермы..

— Пельпомас іһмөма, Зотов јорт,— шуіс өтһ гөрдармејечыс,— адған роңсө шыһельгыс.

Шыһель соскыс Петалөн кутіс гөрдөдны вірөн. Пета көсјіс бара четчыны, сөмын ез вермы.

— Кујлы, кујлы,— көкөдө сіјөс Зотов.

Сы кадын куш вылын гөрдјаслөн кавалеріјаыс өтарө-мөдарө кералө јежыджасос. Нөдыр мыгті јежыджас кутісны бөрыһтчыны, мукөдыс кіјассө вылө лепталісны да колтчісны бөрө. Јежыдјаслөн пулемјотчикјасыс шыбытчісны бокө. Кымынкө мінут мыгті разведчикјас дһнө локтіс гөрдјаслөн вөла команһір.

— Көдјас ті?

— Туласа полкыс разведчикјас.

Разведчикјас ставсө віставлісны. Час жын бөрын Петаос пукгөдісны седлөө өтһ кавалеріст мышкө.

— Нһнөм, Пета,— шуіс Зотов,— пельпомтө тенгыд роһтасны өтһ здукөн. Шөјтчыштам һеуна. Öһі те абу-һһн воңаыд— лыжлөма і пыртөма бојын.. Молодеч.

КРИТИКА

Гля Ваг.

Комі-пермјак літератураса вьлторјас.

М. Лыкачов.

Гісны гіжны 1922-öd вогаң. Медвоҗа гіжыҗас: Тараканов Габрил Пјодор, Зубов Піту Оңо, сҗерјабін Іву Вагил, сиз воҗо. Ічөка сорөнжык петас М. П. Лыкачов. Оні тајөјас пыщкыс медјонасө гижөны М. П. Лыкачов да Піту Оңо. Піту Оңоыс поет, М. П. Лыкачовыс поет-жө, но гижавлывлө щөщ і вистјас. Тајөјас кыкнаныс олөны Комі-пермјак округса шөр карас—Кудымкарын. Наыс кынҗі бөрја војасас петісны томжык гіжыҗас.

Комі-пермјак гіжыҗас тулыснас 1928-öd воын өтувтчөмаөҗ лит-группаө, коді лыдҗыгө „Гөріс“ газет бердын (коланво төвнас вө-лөма сені 5 морт). Најө „Гөріс“-ын леҗөны літературнөј лістбок. Зев-на еща сетөні налөн местаыс, зев-на җескыд, шыгөм-на местаыс, көн поҗө сөвмөдны асгыныс том поеҗјасө. Сіјө лістбоккыс кынҗі мыҗсурө леҗөны торја ыҗаокјасөң Центріздатын. Но пыр-жө зев-на еща петө комі-пермјакјасыдлөн міча гижөдыс. Міјан „Ордым“-коҗ орган налөн абу-на, мечайта дыр-на оз ло-і. (Комі-пермјак гіжыҗас, гижөј јонжыка „Ордым“-ө!).

Тајө зев еща гижөд пыщкас емөҗ сінмө шыбітчана гижөдјас. Тащөм сінмө шыбітчан гижөднас ме лыдҗа М. П. Лыкачовлыс. Вьл-тујөт“ ыма вистсө. (Петөма 1929-öd воын Центріздатын, 71 л.б.).

Зев шоча мі аҗывлам „Ордым“ыс комі-пермјак художествоа література, нөшта-нын гежөда мі аҗывлам комі-пермјак література јывгыс гижөдјассө. Сыпонда „Ордым“ лыдҗыҗас зев омөла төдөны комі-пермјак гижөд јылыс. Җаркерлам-кө (визөдлам-кө), иҗвадорса гижыҗас содөны, сөвмөны лыд сөртөыс і вын сөртөыс, мукөдлатыс комі-зыранаөс вөтө-дөны-нын, мукөдлатыс і панјисны-нын, гижөны-нын сөщөм торјас, код сөртө по-җө комі-зыраналы щөщ велөдчыны.

Җаркерлам бөрлаң, иҗвадорса комі художествоа література історіјаө. Перымса коміыдлөн нержык-на, томжык-на літератураныс, Ежвавывса комі література дорыс. Комі-пермјак гижыҗас бөҗт-

Лыкачов жорт бостчис гижны 1923-24-д војасын, војдөр гижалис кыв-
бурјас, сегда бөрја војасас кутис щощ гижавны вистјас.

„Виль тужот“ нима вистын виставгө со мыј жылыг. Оти коми де-
ревнаын Рыжик нима том морт, Гөрд армияыг локтөм бөрын, бост-
чө организујтны колхоз. Ас гөгөрыс котыртө гөлжык јөз пыщкыг
вожмөстчыгжык јөзөс. Кулакјас да подкулачыкјас быдногыс тор-
көны колхоз лөгөдөмтө. Кулакјаскөд өтвылыг олө щощ Рыжиклөн
батыс. Медшөр кулакыс Мөгө Мишка, чукөртө гортас кымынкө му-
жикөс да винаөн јукталө. Сени сегда лөгөдчөны вины Рыжиктө, но
виныс оз агныс көсјыны, а угөдөны гөд пемыд јөзсө, нывбабајасөс.
Бурещ секи локтас землемер колхозлы му торјөдны. Кулакјас ыз-
јөдасны јөзсө да скод вылын некод оз кут гетны налы мусө. Но
землемер аскінас кутас мерајтны мутө колхозыдлы. Мерајтан лун-
лаңыс паныд, војнас Мөгө Мишкаыд сы дор олыгјасыскөд өтвылыг
угөдасны јөзсө инжеңертө да Рыжиктө вины. Мөгө Мишкалөн ны-
лыс, Орин, ескө і төдлас тајө заговор јывгыд, көсјас виставны Ры-
жикыдлы, да некыз оз вермы—батыс сјјөс гөргыс бостас мельни-
чаө. Кор пондасны мерајтчыны, деревнаса јөзыд угөдчасны кол-
хозчыкјас вылад, медвожылас старукајас—коді бедда, коді зорја,
коді карнана. Гөд ном мынтөм јөз кутас локны. Инжеңерлы да
колхозчыкјаслы лоө пышјыны. Пышјөны. Јөз вөтчө. Равзө. Вины
көсјө. Муртса уфитасны пышјыгјасыд воны мөд өктө. Сетчө сегда
медвожја керкаас игнагасны—сјјі мездыгасны самосудыг. Но кол-
хоз та понда оз торкы. Колхоз артміс:

...„Деревна дорын лебөмаг виль керкуез, виль постројкаез. Нија
колхозлөн. Сја керөма аслыс сыжда керкуесө. Кык год-нин чу-
лаліс, кыз нија пондисө овны өтлаын, өтик ыжит керкуын. Керку
гөгөрыс лептөмаг шонит картаез, с. в., с. в.

Мыј лоі коллективсө зугыгјасыслы? Најөс совет суд чорыда
мыждис: кодөс 3 во кежө, кодөс во кежө, с. в.

Тащөм сурөсыс вистыслөн. Сужет бөрјөмнас і, сужетсө кыөм-
нас і,—тајө талунја лунја вист, сјјөн і сјјө лыддыгө кокныда, шы-
лыда. Сужетас мыј талунја лунгаыс, сјјө быдсөн гөгөрвооны. Кол-
хозјас—сјјө деревнаса ужалыг војтырлөн медвегкыд тужыс выл
овмөсө, выл хожајствоө. Сөмын сјјө туж вылас абузев кокні пет-
ныс—јона торкалөны кулакјас да крестаналөн пемыдлуныс. Коми
крестаніныдлөн (да і быд крестанінлөн) абу вывті кокні психоло-
гіяыс, өктса олөмыдлөн механизмыс уна-уна көлөсаа зев. Коми
гижыгјаслы колө төдмавны пыдөз, вогтыны коми өктса јөз кост олө-
мыслыг механизмсө. Мортјасыд мөда мөдыскөд уна пөлөс везјөн
везјасөмагө. Коми гижыгјаслы колө төдмавны, төдмөдны јөзөс щощ
—кущөм вез кодарлаң кыскө, мыјла сылаңө кыскө, кущөм вез ре-
волютсионнөј, кущөм бөрө кыскана, с. в., с. в. Гижыглы аслас ми-
ча гижөднас колө индыны вожө нуөдана туж, но индыны сјјі—мед
сјјө индөмыс вөлі гижөд пыщкөсас, а ез сөмын вөв пагкөмас
(мијан кодгурө коміјас пыщкын револютсионногтсө корөоны-на ги-

жөд паскөмөс!)... Кыан-кө гижөдтө револютсияа везжасгыс, зевтан-кө најөс өтарлаңө, (сөветвлагт дырји најө ордасны мөдарө кыс-кыс везжасө!), мичаө-кө кыан—секи лоө бур гижөд, секи лоө ужалыг жөзлыг сөлөмсө кыпөдана гижөд. Еща-на мијан ташөм гижөдыс. Еща мијан абу сөмын сы понда—гичыгыс еща-да, сы понда щөщ: омөла ми төдам кызи сижө везжасыс гартчөмаөг, огө зилөј төдныс, зев донтөг донјалам сещөм гичысжасө, кодјас төдмалөны пыдиган, төдмөдөны коми жөз кост олөм психологјанас, торја мортыслыг психологјасө! (Шуам көт, Тима Веңөс).

Сегга тајө куз код рассуждењө бөрын вужа „Вил тужөт“ вистө. Лыхачов јорт вистнас петкөдлө асгыс коми өк төдөмсө, талун-ја лунга коми өк төдөмсө жөз кост психологјасө. Төдө сижө бура, жужыда, төдө сижө кушөм вез кытчө кыскө, коді кушөм вез жылын летјалө, кушөм вез јон, кушөм вез орана выын, с.в. Герт колө і кужны везжасгыс кыныс мича гижөдсө, сетчө герт колө киещ (магтерство). Сегга „Вил тужөт“ индө лыддыгылы воэо мунан туж, кыпөдө сөлөм, бөгтчөдө. Бара ми јуалам: мыј понда бөгтчөдө, мыјөн сөлөмсө кыпөдө? Сижөн — револютсияа везжасө, гөрд везжасө, мијан гинвоэо пунктө-да, бөрө кыскан везжасыслы паныд сувтөдө-да, классјаслыг венчөм гинвоэаным пунктө-да. А венчөмыслөн подув изыс со көн: гөлжык жөзлөн өктын со олөмыс кушөм-а.

...,„Етага умөлжык олөмсө ог-һи-жө аэзө һекытыг. Абу-өд мијанлы шондјыс, оз југјав. Гир-һатын пөдам, вөјам“... „Мунам, Öндреј, мунам. дугды естөн вынтө песны. Нөкор он аэзыв бур лунсө. Те-бы токо төдин, кышөм вына Гибирас муыс, кышөм паскытөг ыббес“... Со кушөмөг мөвпјасыс Гибырө муныглөн. Сылөн ас өктын олөм вылө лача (һадеја) абу-һин. Сөмын Гибыр сылы сетас бур олөм!

Буржыка олысјас шуөны: „Һекышөм комуһија мијанлө оз ков. Кызи олөм оэжык, сја і өһи пондам овны“... Оз сөмын буржыка олысјас, таэ-жө шуө і мукөд гөл олыгыс щөщ, аслас пемыдлун пондаыс да кулакјас улын олөм пондаыс. Но сурө кымынкө морт өктын, кодјас Гибыртөг көсјөны выл олөм вөчны, бур олөм көсјөны корены. Најө повтөм сөлөмнаныс бөгтчөны котыртны кольлектив. Кыптө венчөм, дыр венчөм бөрын выл тужөд мунысјас венасы. Медбөринас Гибырө мунлыг морт щөщ локтас колхозө.

Кор Тима Веңлыс „Трипан Ваг“-сө лыддан, јурад локтасы, ташөм мөвпјас: со-өд кушөм өтка овмөснад олөмыд, тилган-тилган немчөжыд, да кушөмкө козпу улө і кулан щыгјөн. Ек ескөн мијан-кө вөлины колхозјас, секи ескөн ез-жө ташөм делөыд ло-да. Ставыс-өд сижө сы понда—крестьяһиыдлөн индивидуалистическөј психологјаыс-да, ас ку пыщкас суркһитчө пыр-да. Јона колө мијан төдмавын коми крестьяһиыдлыг олөмсө, мед өдјөжык вермам кысыны сижөс выл туж вылө, коллективјаслаң. „Трипан Ваг“ лыддөм бөрын менам јурын ташөм мөвпјас чужыны, покоһык Трипан Ваг

тащом думјас чужтіс. Тіма Вењ гіжө дас во сајса Тріпан Ваг жылыс, кор вөлі сылы, Тріпан Вагыслы, выл туј вылас овмөссө петкөдныс вөлі зев-на сөкыд, сіјө оз-на вөлі і адзы выл тујсө...

Но вот дас во мыгті Совет муын „Тріпан Ваг“ быдміс, вежөр-галіс, сугміс, гінјасыс воггыны кутісны, тувтчісвыл туј вылө, но тувтчіс-нын—мөд німа мортөн—Рыжікөн. Лыкачов јорт петкөдлө сылыс медвоzza вогковјассө.

Тажө лоі вісталөма „Віл тујөт“ жылыс сужет бокгаңыс. Оні кыв-мөд шуа форма бокгаңыс, гижан кіещ (магтерство) јывгыс. Лыкачов јорт зев јона быдміс бөрја віт онас. Тајө гіжөдыс художествоа бокгаңыс кајөма-нын зев вылө: сужетсө течөмыслөн мичлуныс Нюбдинса Віторлөн код-жө-нын да Жугыллөн-код-жө, горныс, вісталөмыс, Тіма Вењлөн код-жө—міча тугјаса, уна пөлөс тугјаса, чікыла шөвк тугјаса, кор колө і лечіс, јог. Богтам көт тащом отрывокјас:

„Паскалө асыв. Медвоzza југөрсө чапкіс ¹⁾ нөвјасөн туман пыр шонді. Рузгігіс, којыштіс біја өгырөн југөр, кігітіс сереброөн куржавітөм пуез“. (лб. 17).

„А шонді го вылынжыка лебө і лебө, віја латкаөн өшалө јенежас.“ (52 лб.).

„Асылыс паскаліс. Колтаөн кігітіс југөрсө му пагта шонді“. (52 лб.).

„Јурыс кыз не аслас, летјавны токо ²⁾ пондіс, кыз мајег жылын гырніч“ (59 лб.).

„Чулаліс ³⁾ гожумга лун. Лөныс гөгөр оланыс,—лаңтө. Токо рытлаңсаң ылісаң, ылісаң кылө мургөм, кыз гыріс пушкаезөн ымөтөны ⁴⁾ лылөны, да порөј орөтө миг кежө јенежсө вірдыштөм ⁵⁾ Вірдыштас, кыз пуртөн вундыштас, југнітас сінозын да бөра өшас ⁶⁾. Рытлаңсаң мургөмөн лөгөн кајө ыжыт сөд кымөр, лебтігө, паскалө јенежөн, вајө зер,—зерөн мөдө јуктавны мусө. Важын-нібы зерокыс колө, јона-ні когмөмаг огаес ⁷⁾, туј сулалөны роззес, во корең когмөмаг.

Ратјав шонит төлок малыштіс нөжеңік турупсө, пуез,—кыша-кыша шушкыштісө ас коласаныс коррез да бара быдөс лаңтіс.

А кымөрыс го ⁸⁾ кајө, лебтігө, паскалө, сөдөтө... (68 лб.) с.в., с. в., уналаті позө үгірујтны мичлунсө петкөдөм могыс да... рекомендујта аслыныд лыдғыны ставнас.

Медбөрын сөгга шуа: Лыкачовлөн „Віл тујөт“—ыс медбур-торјыс өнөз, гіжөм гіжөдјас пыщгыс, тајө гіжөдыс комі гіжөд чукөрө пырас петтөм вылө-нын. Сөгга тајө став комі літератураас-на медвоzza ыжыджык міча віт. Відчыгам воzө кежлө уна-уна тащом міча гіжөдсө дона Лыкачов јортгаң. Відчыгам „Ордым“ пыр і торја нігајасөн! А Обоноөс корам разөдны тајө „Віл тујөт“ німа міча гіжөдсө быд Комі областса бібліотекаө.

¹⁾ Шыбітіс. ²⁾ Толькө. ³⁾ Колы. ⁴⁾ Гымөдөны. ⁵⁾ Чардыштөм. ⁶⁾ Вошас. ⁷⁾ Ідкөзјас. ⁸⁾ Пыр өтарө (все).

Челәдлы лыдланяс.

Кон. Оль.

Ічөтік Ленин.

(Заводітчөмсө вөчөма Лыліна серті.)

Поснідік челәд горнітөны Ленин жылыг.

— Кушөм ескө ічөт дырјыс вөлі Лениныс?

— дурліс ез челәдыскөд? Тышкаглывліс ез?

— Чөв те! Сіјө пыр велөдчывліс. Со сурс нига лыддылөма.

— Гажтөм, көнкө, сылы вөлі.

— Мыјла гажтөм?

— да-өд сіјө пыр велөдчис. Чачаясыд сылөн, көнкө, нөті ез вөвны. Ме пыр сіјөс жалыта.

— — Мыјла ескө сіјө портретјас вылас пыр герамбана. Гажаа, тыдалө, сіјө овлөма.

— Төдан мыј? Вај вожатөјылдыг јуалам.

— Нөдыр мыгті локтіс вожатөј.

— Лаңтыштлиөј челәд. Ленин жылыг пондам горнітны.

— Вагө те мјанлы вјгтав Ленин ічөт дырга олөм јывгыс.

— Ічөт дырјыс сіјөс ез Ленинөн шулывлыны, шулывлісны Волода Улјановөн. Ленинас сіјө пондіс шуыны сөмын револутсіја уж нуөдны заводітөмгаң. Октабрса револутсіјаөңд-өд став револутсіја дор ужалыгыс асгыныс овјассө вејлавлісны, мед жандармјас ез казавны најөс.

Лениныс вөлөма ічөт дырјыс зев суг дөтіна.

— Бысөн, коді төдө ічөтнас сіјөс, вјгтавлөны ічөтік, кудріа, дурыг дөтінаөн. Анна Ілјінічна (ыжыджык чојыс Володалөн(тіжө: ...„Ічөтік Волода медга јона пыр ворслывліс аслас Ола нима ічөт чојыскөд. Кыкнанныс најө вөлісны зев візылөг да сугөг, пыр најө котравлісны, ворсісны. Медга-нын Волода торјавліс, пыр сіјө камандујтлис чој вылас.

— Сің-кө сіјө ічөтнас-нын вожд вөлөма? — Јуалө өтік октабренок.

— Ез. дурыг дөтіна секі сіјө вөліс,—вјгталіс вожатөјыс.

...„Ола чојсө Вольдаыс вөлі јөртас пызан улө, сегга каманда гетас: „шагом марш пызан увгыс!“ Чачөјаснад сіјө омөла ворслывліс“.

... Отчид, аслас нмлунө, Володалы гетісны ічөтік кора дод-дө доддалөм тројка вөв. Сіјө кытчөкө выл чачөјаснад сажөдчис. Мі пөндім корсны да адқим өңөс сажыг, зев чөла сулалө да берт-јөдлө чібө кокјассө—жугөдлө.

— Лёнин зев визыв да дурыг дөтина вөвлөма.

— Воғо висталө вожатөҗ.—Таҗикөн гажаа быдмис гортас да заводчис велөдчыны. Велөдчыны сижө зев зил. Пыр-пө мыҗкө лыддыгө.

— Уна-жө, көнкө, һига сижө лыддылыс?

— Уна. Сижө јона редејтлис һигајастө. Велөдчигас сөгга заводчөма револютсija дор ужавны да кувтөҗыс пыр ужалис. Унаыс сижөс велөдчигас школагыс вөтлылысны револютсija дор ужалөмгыс, унаыс турмаын, ссылкаын вилісны. Сөмын сижө ез повзы сыыс да пыр төҗдыгыс ужалыгјасөс мездөм вөсна. Кувтөҗыс пыр велөдис јозсө бур олөм вөчны. Мијанлы колө сылыг велөдчыны...

— Ме быдма-да Лёнин-жө лоа,—горөдчис ічөтік Геңа.

Геңа вөтасө.

Рытнас Геңа гортас локтис да мамыслы шуө:

— Мамө, мијанлы талун Лёнин јылыг висталисны. Ме быдма-да Лёнин-жө лоа.

— Лоан, сокол, лоан. Лок јөвтө сојышт да вод,—мелија шуис мамыс.

Геңа пырыг јөв сојыштис да котөрөн водис Роза чој бокас. Неҗыр мыҗти Геңа унмовсис да вөтагны кутис...

Бытөкө Геңа Розаыскөд котралөны да ворсөны. Геңа сөгга Розаөс пызан улас јөртис да горөдис: „Шагөм марш пызан увгыс“! Јона-на Розакөд ворсисны. Сөгга друг Геңа бытө велөдчө кушөмкө школаын. Јортјасыс быдөн төдтөмөг, велөдыгыс зев сөд да скөр, куҗ уска. Геңа шпынјавны кутис, велөдыгыс зев скөра локтис да пелөдыс мыҗ вынгыс песовтис, Геңалөн сөмын сінваыс туркһитис, шыагныс ез лыгт.

— Зырым бед, большевикјаскөд-пө төдмагөма. Колө став куҗкө пөртчыны талыс,—скөра кутис горзыны велөдыг.

Сөгга бытөкө перерыв. Став велөдчыгыс калідорас дурөны да елтөны Геңаөс „большевикөн“.

— Большевиксө велөдыштамөҗ!—горөдис өтик дөтина, сөгга ставыс угкөдчисны Геңа вылө да пондисни кытчө вескалө кучкавны. Геңа мөдис бөрдны, сөмын неҗыр мыҗти кык велөдчыг мездисны.

Өни Геңа бытө көнкө өтнас ічөтік жырын гусөһикөн лыдды револютсija дор велөдан һига. Зев полиг тырји сөлөмгаһыс нускө, лыдды. Сетчө воисны уна төдтөм јөз да пондисны горһитны гусөн револютсija уж нуөдөм јылыг.

Јөзыд мунисны да Геңа бара өтнас колі. Неҗыр мыҗти зев ыҗыд кокшыөн пырисны жеҗыд кизаөг, куҗ ускаөс кык салдат. Пырисны да кутисны коргысны. Геңа гусөһикөн лыддан һигатө ез үдит ідравныд да пызан вывгыс сүри.

— А, тајө мыҗ, зырым бед?!—Зев скөра горөдис өтыс да Геңалы нырвомас швачкис һиганад.

— Вај пагтаг да мунам! Пукгөдасны турмао нем кежлад да секи казалан, кызи большевикавны!—Зев ыжыд гөлөсөн гөрзө кузускайд.

Геңа кышагис да салдатжасыд сижөс өзөс вомөныс тожыштисны. Геңа зев жона бөрүзис да воча горөдис:

— Коркө-и мијаң кио сурлас воропыс, секи ми тижанөс велөдам.

Гашкө-нө дыр-на вөтагис Геңа да мамыс торкис сижөс: локтис крөват дорас да чуксавны пондис:

— Мыјнө, Геңуш тавој војбыд бөрдан? Висан алы мыј?

— Ог. Вөтаги, мамө, садмис да шуис Геңа.

Војт.

Ар.

Шондыд дузгөдчис, гинлапсө лапөдө.

Чорыда ышловчис, шемөсмис му.

Шоржасын, жујасын ваыс пыр көзәлө.

Тапјалө, гинјалө ош аслыс гу.

Көздыд төв војвывганъ лечыда пөлыштис.

Му вывти пагкыда вольсыштчис пуж.

Пөткалыг, лебачлыг кокјассө чішкалис,

Пулыг і турунлыг кынтәлис вуж.

Кельдөдис быдмантор, шог пырыг һукуыртчис.

Пагтала шуәлалө локыг војтөв.

Пагкөмсө корјаса пујаслыг чашјөдлө,

Зузвизан шондыс һөтик сз пов.

Пөткајас мөда-мөд вежмөныс саризө,

Лунвылө лебөны дорыв быдлун.

Шуштөммө вөрваыс. Зер помтөг сарөдө.

Кор сурө петыштлө көчпель коф лым.

Арга вој.

Кушом пемыд арга војыс:
Нем оз тыдав, бытто гу...
Киггө jeneжыс век зерыс—
Мыггө көзид зерөн му.
 Пемыд војыд нинөм сижө—
 Том војтырлөн оз быр гаж:
 Муса нылө, муса пиөј,
 Тенад сек-на петлө ваш.
Гудөк бөрга кывлө гылөм,
Јургө ми́ча нывлөн гор;
Сылан кывжын төдчө олөм—
Кыти долыд, кыти нор.
 Мынө бара арга војыс
 Аслас јурас мөвпалө?
 Кушөма аслас лунга чојыс,
 Ферт-өд, көнкө вөталө.
Ең пов, регыд гажа лоас
Теныд овны пемыд вој.
Сиктө лектричество воас—
Југдас вежөр, муса чој.
 То-нө мыжкө југөр јузгө?
 Јортјас, адјад онө ти?
 Парекод-тај вөлөм бызгө,
 Вајө выль олөмлыг би.

Кыв-мөд коми грамматика жылыг.

Унаён коми гижыяс (медвасё том гижыяс) оз төдны коми грамматикалыг весег медгырыг правлөжасё. Сиж тыдалё налыг гижөджасё вескөдлөгөн, шылөдигөн. Мукөд дыржыг весег дözмылан: гижан погыс бур, еглыг дөбед, шылыда гөгөр мунө, сöмын грамматика öшыбкажасыг тыр—пöшгег быд кывжын. Да-öд оз öткөда гижны öтгег кывсö. Öтгелан, шуам, гижöма „кучкис“, мөдлан— „кучкыс“—нын сулалö; öтгелан „мунисны“, мөдлан— „мунысны“; либö öтчыд гижас „шондг“, мөдыг „шонды“. Сесег унаён кывномжасё (суффиксы) торжөдöны: боетам кöг, гижасны „керка-сö“, колö ескö öтпомса гижны— „керкасö“, либö „керка-тö“— „керкатö“. Вывтг уна пöлöс öшыбкажас вескөвлöны, ставсö тагг мытчöдны, дерт, он вермы. Тажö нöшта, грамматика төдтöм кыггг, петкөдлö öтгег несучкг гижыяслыг: најö тöждыетöг, кыггурö (невнимательно, небрежно) вöчöны асегныг гижөднысö.

Колö гижыяслыг жона велöдны коми грамматикалыг правлөжасё. Колö вгжөдöмөн да сöлöмыгжык лыд-лавны, боетавны төдвылö гижанногсö коми ныгажасыг да „Ордым“ журналыг (медвасö сетыг). Колö буга тöждыгны да дözöритны асегг гижөдтö, медым вöлг мича, шылыд, öткөд кывжасё öтгөдгөн гижöма. Гижыяслыг колö колöдны асланыг гижөдыг конижасö да „Ордым“ журналын петöм бöрын буга вгжөдöмөн вгдлавы (сличать), кушöм öшыбкажас вöдöмабег, кыггг вескөдöмабег, да сесег мөдыг оз-нын ков вöчавны сечöмторжасё. Таггг ужалггөн коми гижыяс жона наскөдасны асегныг гижангамнысö, веладасны, төдмаласны шöц грамматикалыг правлөжасё.

Öтгег насжыгта кымынögö indöд медгырыг торжас жывегыс, мыгжасö меджона торкөвлöны гижыяс.

1) Кор гижöны „ис“ да „ыс“? Быд колöм кадса керöм-вöчöмын колкö жылыг (сгжö, најö жылыг) колö гижны „ис“: мунис, ветлис, ветлисны, муналисны. Кöг нöшта кугга нужöдöма тажö формаа кывсö, пыр гижö „ис“: ветлылисны, настаслывлисны. Ас жывегыд-гö шуан—колö гижны „и“: мунг, ветлг, настаслывлг. Мөд жылыг-кö (кор шуан „те“)—гижö „ин“: мунгн, ветлгн, настаслывлгн.

2) Кор гижны „ис“ да „ыс“? „Ис“ гижö зев шоча, кымынögö жегныдгг ема кывжын сöмын: кис, пис, сис, да нöшта „вöлиегг“, гижöны колг еурö—вгдчегны“, „кучегны—меноггг невегрö. Сесег пыржык гижны колö „ыс“: ветлыг, еогыг, шонтыг, кытыг, мыгыг, вöтлыгны, пестыгны, сгг возö. Та нөгөн-жö гижöны „сг“ да „сы“, „нг“ да „ны“, „нгг“ да „ны“. „Нгг“ гижö— „öгг, тагг, сегг“ да колан кадса керöм-вöчöмын, сесег пöшгег оз паныдаслы. Быдлаб, кöнг кылö „нгг-нысö-„ны“ колö гижны „ны“ (пгмерсö зев уна пöгö петкөдлыгны): еогыг, мунгыг, гулажтöны, ветлисны..

3) „Иг“ да „ыг“, „ег“ да „ög“ зев-жö жона сорласöны. Сöмын колö шуны, „гг-а да „ег-а кывжасыг коми грамматикаын егжык (Ежва катыдсалöн еоргыгы жона „гг“ да „ег“ вылад мунö), „ыг“ да „ög“—зев уна. Шöкта-на керöм-вöчöмын пыр гижö „ыг“: ветлыг, пугеыг, пугеыштлыг лыд-дыг. Уналы шуггөн помас кылö „ög“, пыр колö гижны „ögг“: ветлög, пугеög, лыд-ög, лыд-дыгög.

4) „гг“ „ггг“ гижö „гг“: летчгг костг, летчггг, мунггг, еералггг, сöлагег тыргг, пöлагггг.

5) Кор кыввужяс (коренные слова) помасоны „дик“, „лик“, „иник“, „иңи—пыр колö гижны „и“ (оз „ы“): небыдик, омöлик, томиник, гöгрöсиник, косиник, косиңи, зöланңи (сиң-жö—„кыңи“).

6) Кор керöм-вöчöм (глагол) возын ем öтказ (отрицание)—ег, ог, он, оз, ез,—гичеö „ы“ весиг колöм кадын: ег ветлы, ог ветлы, ез ветлы, он вермы, оз вермы, ез ветлыны, ез виставлыны. Сиң-жö „ы“ гичеö, кывпомас-кö ем „тöг“, „тöм“: ветлытöг, вермытöм, вундытöм.

7) „Кыти“? жуалöм вылö пыр гичеö „и“: тати, ести, вывти, вылыти, улыти, вöрти, шöрти (вöрöд, шöрöд).

8) Оз ков гижны „öе“ пыдди куш öти „е“: мунöмас, ветлöмас,—колö: мунöмабе, ветлöмабе.

Правилöжасыд зев уна, ставсö он вермы тани петкöдлыны. Колö гичыяслы аслыныс буржыка тöдмаены игажасые, журналые, газетжасые щöц. Уна индöджас еурöны „ö“ да дефицяс жылые 8-9 №-а „Ордым“ журналые.

Нöштга öтигор. Гижигөн колö мөвпавны, комйөн, медем ез пырны роч ногса кывбергöдлөмжас (медеасö „мы“). Унаöн-на гижöны таңи (примертö): „сијö оз гöгөрво, мыј шылыда гижны он пырыс-пыр велав“ („мы“—ые зик оз ков).

Колö јона велöдчыны да буржыка гижны. Грамматика тöдтөм гичысыд—неграмотнö) гичыс.

Ответственный редактор: *Н. А. Шахов.*

Редколлегия: $\left\{ \begin{array}{l} \text{Савин, В. А.} \\ \text{Оботуров, И. И.} \end{array} \right.$

ЈУРИДАЛЫҒ.

Листбөҗәс.

Владімір Максімовіч Фріче. Н.А.П.	1
Қоңыштісны. Пед. Гең.	3
Коммуна дор. Пармазон.	10
Коммуын. Нобдінса Віттор.	11
Уж да ұж дон корөм. Пармазон.	25
Шуштөм кад. Пед. Гең.	27
Шемөс олөм. Пармазон.	43
Сімебд қымбр мөз. Жугыл.	45
Јеждыҗас мышкын. Ө. Оскін.	53

К р и т и к а.

Комі пермјак әдәратураһа ыльторјас. Ілла Ваг.	70
--	----

Челәдлы лыдәанјас

Ичбөк Ленин. Кон Өл.	74
Ар. Војт.	76
Ареа вој. Ваг Міт.	77
Кыв-мөд комі граммаҗика јылыг. Нобдінса Віттор.	78

Иш. № 5

Комі Һіга лезанін.

1928-29-өд воын петöны газетјас:

„Југыд туж“

Комі Автономіјаа Областувса Исполкомлөн да ВКП(б) Обкомлөн газет, петö квајтыг вежон чöж комі кыв вылын.

Г А З Е Т Л Ö Н Д О Н Ы С:

	1 тöлыг	6 тöлыг	Во кежлö
Учреждёнњöјаслы да организацїјајаслы	1 ш. 25 ур	7 ш. 50 ур	15 ш. —
Гражданалы	— „ 65 ур	3 ш. 75 ур	7 ш. 50 ур

„КОМІ СІКТ“

КОМІ КРЕФТАНАЛÖН ГАЗЕТ, ПЕТÖ ÖТЧЫД ВЕЖОННАС.

	1 толыг	6 тöлыг	Во кежлö	
Газетлөн доныс:	Учреждёнњöјаслы да организацїјајаслы	— ш. 30 ур	1 ш. 80 ур	3 ш. 60 ур
	Гражданалы	— ш. 15 ур	— ш. 80 ур	1 ш. 50 ур

„Југыд туж“ газет сузöдыгјас вермöны донтöг сузöдны журнал „ОГОНЕК“. „Југыд туж“ газетыскöд, журналлөн доныс 1 шайт тöлыг.

Та кынзї „Југыд туж“ газет сузöдыгјаслы „ОРДЫМ“ журналыг лезгö 25 урөн тöлыгыг.

Газетјас сузöдан адрес:

Сыктывкар, Вадорвыс улч, 41 № керка, Комі Һіга лезанін, лїбö вескыда нїсмö новлöдлысјас тыр.

[43466

НЖС Коми
1-1

Торја номери њобыјаслы доныс—50 ур.